

VARAMU

N 4 JŪRIKUU 1940

VARAMU NR. 4 • SISUKORD

Jaan Kärner: Selgimine, Laulikule, Kodu. Luuletused	337
Erni Krusten: Pime armastus. Novell	343
Valter Tauli: Kirjakeele sõnavara küsimusi. Artikkel	355
Mart Raud: Nääriöö, Õnnenägija. Luuletused	365
Kaarel Raidma: Nõukogude isamaalisus. Artikkel	369
Hendrik Adamson: KIRST kivi all. Luuletus	381
Julius Genss: Karl Timoleon Neff. Artikkel	387
August Gailit: Lahtiste allikate poole. Novell	401
Marie Under: Kojumine. Luuletus	421
Johannes Aavik: Sõnavaralisi ebakohti praeguses eesti keeles. Artikkel	424
Mall Jürma: Meenutades Selma Lagerlöfi	432
Henrik Visnapuu: Marne'i ime — ulgumine kuule	438

RINGVAADE:

ARVUSTUS:

Paul Ambur: Ed. Laugaste — Eesti kirjandus karikatuuris	440
Kersti Merilaas: Adolf Hint — Tulemees	443
Erna Tilleman: Salme Kabur — Reet Tammiku	444
LÜHITEATEID	447

Reproduktsoone 17 lk.

Kaastöö hoitakse üldiselt alles kolm kuud. Pikemad teosed (novellid, artiklid jne.) saadetakse tagasi, kui on esitatud sellekohane soovivaldus ja lisatud margid. Lühipalu (luuletused jne.) tagasi ei saadeta.

Peatoimetaja kõnetunnid kripäeviti kl. 12—13.

K. T. Neff

Eesti naine lapsega

VARAMU

KIRJANDUSE-KUNSTI-KULTUURI

AJAKIRI

1940 JÜRIKUU N 4

JAAN KÄRNER

Selgimine

Ma kõnnin jälle männilaanes,
mis mulle saanud Patmoseks,
ja rahus sügavas ning vaanes,
siin minu hing kui heleneks

ja teadvuski saaks uue sisu,
nii puhta, selge, särava.

Näen ees kui lahti värava,
mis lahutab must rääma, risu,
kus seni ringi kobasin —
kui unenäos näib eemal linn.

On varakevad. Juba sulab
keskpäeval lumi. Siin ja seal
kui rõõmsat naeru vettki vulab.
(Siin olgu öeldud mõnel real,
et talv on ajand kõrged hanged
mu suviseile teile, kus
mind ootas õnn ja unustus.
Sa rinnust saati sisse langed,
kui käidut käia suvatsed.)
Nüüd riimi pärast järgneb: vett.

Dotsent
Ants Särevi
Raamatukogu

Ja tõuseb naer ka mulle suule,
kui kujutlen, kuis olin juhm,
kui hingest ohkeid saatsin kuule
ning laulsin lembest. Tühi, tuhm
nüüd paistab kõik, mis kord nii väga
mu teadvust täitis, varjutas.
Vaim nii vaid eksi harjutas
kesk tõelikkuse karmi räga,
kus rahvaid tõukab eluhoid
ja pääsu välja otsib oid.

Ja tunnen ma, et aastaid pikki
meil käies mineviku teid
on läinud roiskuma ja rikki
hulk luule viinamarju neid,
mis kord nii uhkelt tõusid aias,
mis viljata on meie käes.
Ei ole meelevaldses väes,
ei suures, ei alas laias
maailma võimsalt võitev jõud.
Vaim selgind murrab õela nõud.

On kadund hinge tasakaal
sul tunnetusest võltsist, väärast,
et hajub viimne ideaal
ning tõelikkuski kaldub määrast,
siis õnnetuim sa oled olend,
kui paat, mis kõigub lainetel,
mis igas tuules tundlik, hell —
su haiget hinge hirmu kolend
kui meeletut veel peletab.
Su vaim vaid õudu seletab.

Maailma nägu määrdub verest,
ning tulvab kõikjalt kohutust.
Sa, väikseim väiksemate perest,
kust enam leiad lohutust?
Ei jatku mõistust ajaloole,
tend juhü tihti sõge kirk —
sind kannab pettumuste virg
kui näeksid hukku inimsoole.
Kas tõesti kadu, häving, hukk?
Sa kuula: kuskil laulab kukk.

Sa jälgi: leevikest ja tihast
on haarand jälle kevad uus.
Mänd lõhnab vaiku kasvuihast,
ja naisel käies õõtsub puus.
Metsloomgi julgelt tuuli nuhib,
ning paljas muld on pehme, soe.
Sa ahastusse ära poe,
vaid seleta, kuis kõike juhib
maailmas vaim, mis hea ja loov —
on tühine ta ees su soov.

Kõikvõimsalt voogab elu vool,
ei maksa üksik olend, isik.
Kel tähtsaim kõigest enda-hool,
on seda taband tõve pisik.
Ta loodusesse mingi suurde,
et uuesti võiks leida end
kui osa tervikust, kui vend
taas tulla maa ja rahva juurde,
kust irdus uljalt kehkides:
ma olen kõik, ent teised kes?

On arm, ja õnn, ja au vaid tuhk,
mis aja muutus tuulde saadab.
Jääb valu, pettumuste uhk
sest eemale, kes aeda raadab,
mis talle antud, õiget moodi
kui mõistlik mees, kes näeb ja teab,
mis seadus elu käiku seab.
Ei tema kaua kaalu, loodi,
vaid seda, mida vaja, teeb,
nii nagu loodus, karm ja leeb.

Mu vana sõber aednik suri —
ma lugesin — just talvel sel.
Tal ammu küürus oli turi,
vaim tiksus erksalt nagu kell
ja õiget tundi näitas töödeks:
nüüd maha sibul, kapsas, kurk!
Ja kuulas kogu kodunurk,
kui käskis taimed katta öödeks,
sest teadis ta, et tuleb hall.
Nüüd ise hingab lume all.

Ma õppisin ta hingerahust
ja rahust, millega ta läks.
Ja lahkun nüüd siit metsalahust,
on raskeim hoop kui väike näks
mul kerge vastu võtta elust,
kus lakkamatu võitlus käib.
Kõik oma valu tühi näib
ja oma õnnest nagu lelust
ma üle kasvand: tasakaal
taas saabund laane rüpes, maal.

Maailma moondund palge toimet
nüüd vaatlen mõistvalt, läbevalt
ja kasvavat vaid tunnen oimet,
et nagu ärkab lume alt
muld sigitav ning elus uues
saab uueks iga loom ja taim,
nii sõjauimast inimvaim
taas tõuseb vabadusse, luues
uut elu, nüüdsest kaunimat,
ööd, õelust, julmust taunivat.

Ja harin luule viinamäge,
mis on mu ala, minu riik.
Talv surmab vääte, tormgi äge,
kuid igavesti kestab liik.
Ja kestab minu hingki nõder
koos kõigega, mis tervet, noort,
vaim paiste-elult lõhub koori
ja küpseb teadvus nagu kõder,
mis varjab endas seemet head.
Sest selgeks saavad värsiread.

Laulikule

Kas nüüd, laulik, kurta tahad,
kui on sõitmas sõjasahad
mööda meresid ja maid?
Tunned ainult hirmu, võikust,
nähes surma õudset lõikust,
kuigi terve oma aid?

Aeleb jõude nagu võrges
vanus vaateis vaim me tõrges,
laisalt mõnulev ja loid.
Kasvab häda karukaeru
üle meie mandund naeru —
juba kadu kardab oid.

Äga loodus veel ei lange,
kui on talv kuitahes kange,
mõllab tugevaimgi torm.
Kevadel kõik jälle ärkab:
laulab lind ja rohi tärkab.
Kestab elu — muutub vorm.

Ei veel sest maailmgi hukku,
kui on kired ajalukku
lõõnud lõkendavat tuld.
Paljut kaunist tabab hävi,
miljoneile sulgub lävi —
jäävad rahvad, jääb ka muld.

Seista kindlalt, vastu panna!
Sihi poole meid ei kanna
ainult õnnestunud retk.
Eostub ajas raudses, karmis
igas haavas, sõjaarmis
õitsva rahu-elu hetk.

Hoia vaba mõtteleeki,
läbi julgelt lossi, seeki,
kes sa saanud sõnaväe.
Võidad ainult siis, kui võitled,
kaitsed head ja kurja sõitled,
õiglasile annad käe.

Ja kui kaod, peab rahvas jääma
võitma vastuolud, rääma,
hirmu-, sõgeduse-öö, —
jääma vaimus, iidselt loovas,
vabadust ja rahu toovas —
selle eest sa võitle, löö!

Kodus

Üle mitme aja jälle siia
tõi mind hinge ennatliku ihk.
Aga kõik on muutund üleliia —
lapselelusid ei leia pihk.

Kodumetsadest on läbi käinud
uue aja õel ning ablas saag.
Põllu ääres teedel lahku läinud
minu noorust hoidnud pärn ja raag.

Upakille küün on oja taga —
unelmate koht kord oli too.
Oja ise jätnud jumalaga
õitsvad kaldad — ubalehis soo.

Teise kohta viinud koovitaja
pesa juba mitu kevadet.
Moodsal aasal pole enam vaja
hanipajupõõsaid ega vett.

Sauna juures vaikind hääled tõlval.
Pole kuulda karjapasunat.
Kadund kivilöövgi naabri nõlval —
ootab hävi tema asulat.

Mõisaväljul kerkind uued talud,
uus seal liigub, töötab inimpõlv.
Ununend on endisaeagsed valud, —
endiselt veel sinab taevavõlv.

Endiselt veel nüüdki tuleb kevad,
kaunis nagu kõige kaunim luul.
Endiselt mu laulud helisevad,
kui mu palgeid puutub kodutuul.

Pime armastus

1

äol vaheldamisi päike ja põgusalt tõllikud varjud, seisis pime varjupaiga ees. Nõnda ta seisis tükk aega, siis aga nagu oleks talle midagi selgunud ja ta hakkas õiendama keppi, et leida kitsukest jalgrada, mis varjupaigast üle muru kiviteele viis. See kivitee omakorda viis ühtpidi linna ja teistpidi kasarmute juurde. Sinna ta lõppes. Pime teadis seda, ta teadis veel, et linna poole minnes tuli vasemale

pöörata, siis künkast alla laskuda, sääl pingutatult oja sulisemist kuulata, et nõnda ettevaatlikult kepiga kobades üle silla pääseda. Sild oli selle teekonna kõige raskem osa, ta teadis seda oma kogemustest. Ta ei asunud sellele teekonnale esmakordselt, ta oli neid radu terve suve tallanud. Ja nüüd oli september. Ta hoidis nagu vastu päikest ja iga vari, mis teda jahedusega riivas, oli nagu eelteade talvisest üksindusest. Viimasel ajal pime mees oli sageli mõtelnud ajale, mil karjatamine linna heinamaadel lõpeb. Ühel päeval algavad siis külmad sajud, künkad jäävad vaikseks talve ootel! Sellest mõttest hargnes valu, südame juures hakkas tunduma kitsust, kokkusurutuse pääsmatust. Praegu oli alles varahommik, kuid ta teadis, et jahedus, mida varjud ja puhangulised tuulehood läbi päiksepaiste kandsid, jäi terveks päevaks püsima. Nii oli see eile olnud ja eile oli taevast katnud rümpilvitus. Liide oli talle seda ütelnud. Liide oli ütelnud: „Taevast on nagu valgeid lambaid täis.“ Nagu võiks tema, kes pole kunagi midagi näinud, lambaid endale kujutada paremini kui pilvi. Aga lambaid ta oli vähemalt puudutanud, nende villa. Kui nad mõnikord teda oma ninadega nühkima tulid, siis ta oli püüdnud nende silmi katsuda. Jah, lambad võisid näha, niisamuti Liide, kes ütles, et lammastel on suured silmad.

Ta ei kahelnud põrmugi, et Liide on häa tüdruk. Ta oli alati rõõmus ja kuidas ta mõnikord naeris. Meenutades Liide naeru oli pime lapsikult õnne-

lik. Arvatavasti need linna heinamaad, kus ta loomi karjatas, olid väga laialdased. Kuidas ta muidu võis nii vabalt naerda. Ja kevadel ta oli nendel heinamaadel lauldagi sõandanud. Igakord, kui pime oli linna läinud või oli säält tagasi tulnud, oli ta kuulnud seda laulu, naisterahva häält, igatsevat ja kutsuvat. See laul oli talle häa tundunud ja siis ta oli säälpool oja hakanud käima ainuüksi laulu pärast. Nõnda nad olid tuttavaks saanud, pärast seda, kui laulja oli end tema eest peitnud ja põgenenud, teda eksitades ja kaugete liivaküngaste juurde meelitades.

Oja hakkas sulisema ja pime, kelle näole need mälestused kevadpäevadest olid õnneliku naeratuse mananud, jäi seisma. Ta oli veel noor mees, aasta neljakümnene. Nüüd näis tal midagi puuduvat, sest ta pööras oma nägu arusaamatuses hommikust lõunasse. Ta oli jõudnud oja kaldal kasvavate puude veel hommikuselt pikkadena üle tee langenud varjudesse ja kartis, et pilvitus on tihenunud. Mõte, et võib sadama hakata, tekitas temas ahastust. Ja kus oli see mitte väga lai sild, mille kaudu ta jõudis oma armastatu juurde? Kuna ta samal ajal säältpoolt oja sõdurite taktis jalaastumist kuulis, siis ta ruttama ei hakanudki. Siial seistes on halb end hoida. Rühm tuli linnast, lähenes, siis hakkas sild marsisammust kõmisema. Nad marssisid kiirtempo ja nende möödumisel pime tundis tolmu lõhna, kuiva ja teravat. See lohutas teda: ka öösel ei olnud vihma sadanud. Püsisid ikka veel kuivad ilmad ja suvi oli kõigest hoolimata otsapidi alles siin. Ja just nagu selle mõtte kinnituseks ta kuulis samal ajal pääsukeste keevalist vidistust; lendasid temast mööda, ristlesid tema taga ja ees. Varsti kuulis ta oja sulisemist oma all, leidis käsipuu ja hakkas tõttama. Siis sattus ta jälle päiksepaistes, pööras paremale ja liikus edasi aeglaselt kõrgeneval küngastikul. Siit algasid heinamaad ja varsti ta pidi lammaste määgimist ja lehmade jalaastumist kuulma.

Nüüd Liide enam ei laulnud, polnud ammugi laulnud. Mis viga oli siis teda leida, kui ta laulis. Muudkui astu aga sinnapoole, kust laul kajab. Laulu puudumine siiski teda palju ei häirinud, sest ta teadis, et Liide ometi teda ootab. Istub mõnel kivil või põõsa varjus, näeb teda juba eemalt tulevat, kuid häält ei tee. Viimasel ajal see oli ikka nõnda olnud: teda lasti karja keskel ringi tammuda. Tal polnud selle vastu midagi. Ta teadis, et tema pääta ringitammumine Liidele lõbu valmistab, ja oli mõnikord tammunud kuni komistamiseni mõnele mäletsevale lehmale. Siis oli Liide ometi kohe jaol, et teda üles aidata, teda hellitadagi, tema ees oma vallatut naeru itsitada. Polnud ju Liide veel kahekümne-aastanegi, vajab oma noorusele vastavat hullamist. Niiviisi olid nende päevad suvel alanud, täna see algas hoopis teisiti.

Aimates karja lähedalolu lõhnast, pime jäi seisma, et mõtelda, missugusesse kanti oleks targem minna, kui tundis oma õlale käsi pandavat.

„Uh,“ ütles Liide samal ajal, „täna on siin küngastel vilu!“

„Tulid vastu!” pomises pime liigutatult. „Sa ei ole seda varem teinud.”
„Kari ei ole kaugel ja magab. Ei tahtnud, et sa loomi erutama lähed.”
„Ah, siis sellepärast!” ütles pime haavunult. „Ah, siis loomade pärast!”
„Rumal! Meil on hea olla, kui kari magab.” Tüdruk ulatas mehele käe, siis läksid nad künkast alla, allatuult. Linnast kostis lakkamatut mürinat, ühetoonilist ja kauget. Lõpuks oli väga vaikne ja soe.

„Mis põõsas see on?” küsis pime, kui nad olid istunud.

„Paju.”

Liide võttis mehe pää oma sülle, sõrmitses tema juukseid. Need olid pak-
sud ja tumedad, tundusid kleepuvatena.

„Mul on sulle rääkimisi,” ütles ta siis.

„Noh?!” erutus pime.

„Kas sa ise pole mõtelnud?”

„Olen mõtelnud mitutpidi ja mõndagi, aga või siis mina tean, mis sinu
arus on.”

„Varsti lõpeb karjaskäimine,” vastas Liide, „siis me enam siin kokku ei
saa.”

„Kus siis?”

„Seda peabki mõtlema.”

„Mõtles sina.”

„Olen mitu päeva mõtelnud, aga välja ei jõua. Ema käib ju peale.”

„Mis? Mis ta peale käib?”

„Tütar mingi mehele,” vastas Liide õrnalt venitades.

„Seda ma kartsin,” pomises pime rohkem nagu enesele ja küsis siis: „Kas
sul... on... juba kindel tahtja?”

„Tahtjaid on palju ja kõik kiidavad mind ilusaks. Ma ise küll aru ei saa,
et ilus olen.”

„Ära söövad, jah, ära söövad su minu eest.”

„Ega ikka ei söö; ma neid poisikesi ei taha,” vastas Liide.

See mõjus rahustavalt, kuid pime kahtles siiski: „Oled noor, täna mõtled
nõnda, kuid homme on arud hoopis mujal.”

„Ei, siis ei ole, kui ma sind näha saan, sügisel ja talvel ka.”

Pime ohkas nõutult, ütles siis kõhklemisi:

„Mine ema juurest ära.”

„Ega see lihtne pole.”

„Nojah, kui ei ole!”

„Muidu oleks, aga eit on tige. Ütlemeegi, et ma omaette lähen, ega ta mind
sellepärast veel rahule jäta. Ja kui ma veel teenistuse juhtun saama, siis
vaata, et käib igapäev viinaraha küsimas.”

„Kas ta siis joob?” kokkus pime.

„Oh, sa ei tea temast veel midagi,” vastas Liide pooleldi nuuksudes.
„Kas ta minust on kunagi hoolinud! Ei, ära sa sellest inimesest seda mõtle.”

Kui olin väike, siis sain rohkem lüüa kui süüa. Aga nüüd ma ennast enam lüüa ei lase — silmad on pähe kosvanud."

Liide hakkas valjult nuuksuma ja pime ajas oma käed kobamisi mööda nuuksuja käsivarsi üles, kompas ta hingeldamisi lainetavat rinda ja püüdis teda lohutada.

"Vaene tüdruk, vaene Liide!" ütles ta.

"Jah, mu elu on kibe küll," jätkas Liide, "ja just sellepärast, et ema ise on kõik ära unustanud — oma patud. Ma tean ta teod kõik! Isa oli ju korralik inimene ja teenis hästi, ta oli trükiladuja."

"Sellest sa pole mulle veel rääkinud."

"Jah, ei ole! Aga kaua sa ikka õigust varjad inimese eest, keda armastad."

"Eks näi, kui kaua sul seda mulle jätkub," kahtles pime meelitatult.

"No minul seda jätkub! Emal isa vastu küll ei jätkund, haudagi läks isa ema pärast. Olin viie-aastane, kui ta suri!"

"Kuidas siis ema pärast?"

"Noh, vaata, isa oli heast perekonnast, aga ema oli kasvatamatu; perekond oli vaene ja haridust ta polnud saanud mingisugustki. Isa perekonnas teda põlati, kuid ta oli ilus. Ja pealeselle isa noorpõlv oli kammitsas olnud, ema aga oli kerge ja lodev. Kui ta siis niimoodi isa oma võrku sai, siis ta tegi temaga, mis ta iganes ise tahtis. Ja mis ta tahtis? Ta tahtis kätte maksta perekonnale, kus teda ei sallitud. Et teda tema perekonnast võõrutada, selleks ahvatles ta mehe jooma. Noh, isa kaotas viimaks koha, siis jäi haigeks ja suri lõppeks tiisikusse. Ning siis alles viletsused algasid."

"Seda kõike oled sina pidanud kannatama!"

"Jah!" vastas Liide tasa.

"Kui ma oleksin mees, täis mees, täie silmaseletusega," ütles pime tunde-
dega, "siis ma teaksin, mis teha. Viiksin su sellest pesast ära, ligigi ei laseks seda eite. Kas sa oled tõesti ikka ilus?"

"Jah, räägitakse nõnda."

Kuid nüüd korraga pime tõmbus tagasi. Ta käed langesid rinnale ja jäid vagusi. Siis ütles vaikselt:

"Kas pole see mulle ükskõik, missugune su välimus on. Ma su ilu nii-
kui-nii ei näe. Peaasi, et sa hea oled; et sa mind ei unusta, kui talv tuleb."

Liide ei vastanud, vaid jooksis ära. Mees kuulis tema kaugenevaid samme. Ta kuulis, kuidas Liide lehmas, kes teistest oli eraldunud, tagasi karja juurde ajas. Kui ta tagasi tuli, ütles ta lohutavalt:

"Mina sind ei unusta kunagi, mitte kunagi ei unusta sind. Ainult sa ise pead tubli olema."

"Ma teen kõik."

"Ei tea."

"Mis sa iganes aga tahad."

„Peaksid hakkama töö käima. Vaatan sulle saagimistöid, eks? Kas oled nõus?”

Ta suudles meest, ning see ütles soojalt:

„Jõudu mul on küllalt.”

„Seda minagi arvan. Ja hiljem vaatame sulle korteri. Ega sul suurt pole tarvis.”

„Mis mulle suurest.”

Vesteldes sellel ainel pime elavnes. Need olid tema uue elu plaanid. Paju kahises kuival, taamal nende seljataga tõusid liivaluited vastu kahvatut taevast. Kari oli edasi liikunud, Liide tõusis ja hakkas korraga vanduma: üks mees istus üleval künkal ja maalib. Kui kaua see lõuendimäärija võis juba olla pintselanud! Pime kuulatas kohkunult: Liide hääles polnud enam midagi õrna; äsjase vestluse õrnuse oli ootamatult asendanud torisev inetus.

„Miks sa vannud?” küsis ta arusaamatuses. „Kuidas sa võid oma häält nii hirmsasti moondada?”

„Ah, kui inimene on vihane!”

Nüüd pime kargas püsti, haaras kepi.

„Kes siin on?” küsis ta ähvardavalt.

Ta oli nii naljakas, et Liide pidi naerma hakkama, kuid ütles tõsiselt:

„Lähme ära! Üks tola istub künkal ja maalib meid.”

Ja ta andis mehele käe, tõmbas teda. Nõnda nad läksid kiirustades teise kohta, istusid suure raudkivi taha, mis neid tuule ja maalija pilgu eest varjas. Kuid pimedat vaevas armukade mõte: kusagil oli see teine, kellele Liidet sunniti minema.

2

Sellest päevast alates pime ootas kärsitusega, millal karjaskäimine lõpeb. Veel nädal aega, veel mõned päevad ja siis hakkab Liide talle tööd vaatama. Nagu Liide oli talle kinnitanud, pidi puusaagimist talvel külluses leiduma. Aga suvel? Mehele tööküsimus tegi kõige rohkem muret, õnnelikuna ta urgitses selle küsimuse kallal visalt. Kuidas nad elavad, kui talle tööd ei jatku! Ta tõstis üles isegi nälja võimaluse, kuid Liide naeris julgustavalt: ta hakkab pesu pesema, võib oma pesukoja avada, teenib härrade kraesid ja särke targeldades. Ta võib ka turul kaupleva hakata ja nad elavad ära, pole vigagi.

Ning selleks ajaks, kui karjaskäimine lõppes, oli tal kusagil keldrikorral isegi korter ära võetud. Nii oli mehe varjupaigast äratulek otsustatud. Liidel ei tarvitsenud teda säält otsima minna, sest pime, nagu nad varem olid kokku leppinud, ootas teda sillal.

Neil päevil sadas ja seegi päev oli märg. Pori häälitsetes jalgade all, kõik-

jalt kostis vee nirinat, kord tasast, säälsamas aga valjult pladisevat. Ent Liide oli täna vaikiv. Nad läksid kiirustades ja jõudsid videvikuks kuhugi äärelinna. Siin muutus Liide rahutuks, käis mehest mõnikord tükk maad ees, mõnikord jäi maha, et järel tulla. Kuid hooviväravas, kust pidi sisse mindama, ta andis mehele käe. Siis läksid üle hoovi rutates. Viimaks ometi nad olid päral, varjus vihma käest, mis sadas plarinal.

Pime luges viis astet allapoole maapinda ja siis kümme sammu kuni korteriukseni, mille Liide kaasas oleva võtmega avas. Toas, mis oli pesuköögi ja puukuuriga piiratud, oli keldri õhk, seinad niisked, ainus aken vastu hoovi, millele vastsel korteriomanikul polnud lootust kunagi vaadata. Mõõtes tuba ta luges jälle samme, arendades meelt, mis pidi silmi asendama. Käed ette sirutatud, käis ta ühest seinast teise, kuna Liide asus tuba korrastama. Siis ta keetis teed, jooksis poodi, tõi mõningaid toiduaineid. Sel õhtul nad esmakordselt sõid seltsis ja inimlikul õnnel polnud nähtavasti midagi selle vastu, et ta keldrikorterisse oli toodud.

Muide, õnn mahub kõikjale. Ikka leidub inimeses nurki, kus õnn ootab enda avastamist. Pime nägi oma õnne hääs tervises. Ta polnud veel vana ja tal oli jõudu nagu karul. Seda oli talle mitmelt poolt üteldud ja nüüd tegi see teda uhkeks, sest nüüd ütles talle Liidegi seda. Ning sellest jõutundest iseteadva muhelemisega ta kompas ühel hallil hommikul puuriita pagari hoovil, kuhu Liide ta juba hommikuhämus tõi.

Töö kestis siin mitu päeva. Õhtuti Liide tuli talle järele, kodus ootas teda soe söök. Nad sõid seltsis, veetsid mõned tunnid koos ja siis pidi Liide jälle ära minema. Ta ei saanud kunagi ööseks jääda, ta kurtis, et ema teda valvab, ja täiendas igakord enne äraminekut oma koduse elu viletsust mõne uue joonega. Lõppeks pidi pimegi seda viletsust nägema ja tema osavõtlikkus Liide suhtes aina kasvas. Ja osalt võib-olla selle osavõtu tõttu ta toimis Liide nõuannete kohaselt pimesi. Ta ei nurisenud ega pärinud kunagi, miks mõni asi nõnda pidi olema. Nii oli Liide talle soovitanud jutuajajaid endast eemale peletada ja ta oli alati mornilt ligipääsmatu, kui keegi tuli teda usutlema. Ja seda juhtus sageli neil mitmesugustel hoovidel, kuhu puusaagimine teda viis. Minki mööda ja teretati, anti jõudu, küsiti, kuidas töö läheb. Ta võttis tere umbusklikult vastu, vastas väenuliselt, hakkas tööga kiirustama või jäi hoopis vaib, kui talt veel midagi küsiti. Kuid sääljuures ta ometi oleks tahtnud meeleldi vestelda.

Kuigi ta ei näinud hoove, kus ta töötas, teadis ta siiski, et need olid igalpool isesugused: mõned sopilised ja kitsad, mõned avaramad. Mõnel hoovil hääled kajasid umbselt ja sumbunult, teisel olid igasugused kolksatused väga kõlarikkad. Mõnikord ta sattus töötama niivõrd kiriku lähedusse, et võis kuulda kella löömist. Säärases kohas tal oli hää tööd teha ja ta poleks raatsinudki säääl lõpetada. Säääl, kus tal kellaajast aimu polnud, ta tundis end nagu umbkotis olevat. Ta ei teadnud, millal lõuna on, millal saabub

õhtu. Tõsi, pikapääle ta siingi kuulmismeele kaudu nõutas selgust: õhtu-poolikuil oli tänavail vähem vankrimürinat, rohkem jalaastumisi. Mõnikord ta kuulis juhuslikult kellaajast kõneldavat, teinekord soovitati tal õhtule minna. Siis tõmbus ta umbusklikult endasse, pööras selja, kuigi ta loomupärane jutukus selle all kannatas. Niisugusena ta jäeti varsti rahule. Kes pidigi temast pikemalt huvitatud olema. Hääh, et seda oli Liidegi. Ja ta tuju härdus lapsikust tänumeelest, kui ta taskust lõunaoote võttis ja pukile istudes sööma hakkas.

Äga siis tulid päevad, mil saagimistöid enam ei olnud. See oli seda halvem, et neil päevil Liidegi teda vaatama ei tulnud. Ta jäi üksinda, ei läinud välja, ei keeranud ustki lukust lahti ja tõmbus oma toas hiirvaikseks, kui kuulis koridoril astumist. Siiski ta juurdles vähe, miks Liide oli talle sõõrast nõu annud.

Liide tuli alles pühapäeval ja ütles, et oli käinud pesu pesemas. Kui ta mehe kahtlusi nähes andis talle oma käsi katsuda, ütles pime etteheitekalts:

„Sa oled joond, sa haised viinast!“

Liide hääl oli kare ja ta vastas selle kareduse läbi võikalt naerdes:

„Ema on haisu ninasse saand, et mul on kavaler, sina muidugi. Kuid ta väene ei tea, kus sa elad. Täna katsus heaga, jootis mind purju, usutas ja käis peale, kuid oota, et ma talle seda ütlen.“

„Miks sa mind siis nii väga varjad?“ küsis pime.

„Oh, sa ei tea,“ vastas Liide tõsinedes. „Ei või kunagi teada, mis see eit kavatseb. Mis ta tegi isaga, kui isa noor oli!“

Ta oleks nagu nutmugi hakanud, kuid siis raputas endast mure ja ütles:

„Mis me siin niimoodi istume, käed rüpes. Täna on pühapäev, rahvast tänavatel ohtrasti liikumas.“

„Seda halvem mulle!“

„Rumal!“ ütles Liide ja naeris jälle oma võõrast naeru.

„Miks rumal?“

„Noh, sul pole ju muud vaja, kui istuda kuhugi tänavanurgale ja müts põlvedele panna.“

„Sa siis mõtled,“ küsis pime viivitades, „et ma pean... et mul teist pole teha, kui kerjama minna.“

„Mis siin minul mõtelda,“ vastas Liide külmalt, „eks sa ise tea, et su kõht süüa küsib.“

„Nojah, aga...!“

„Saagimistööd praegu pole.“

„Äga nad võtavad kinni.“

„Ma ei lähe kaugele, valvan kõrvalt.“

„Äga kui saavad kätte?“

„Siis on kõik viltu — sind saadetakse varjupaika tagasi ja mina...“

Liide surus end mehe ligi, hakkas õlgu vabistama, tihkus tasa ning jätkas:

„Ma ei julge mõeldagi, mis minust siis saab, kui me puuduse pärast peame lahku minema. Ema hakkaks parastama, õed nokiksid silmad peast. Nad on niigi kadedad, et nendest ilusam olen.“

„Oled ikka tõega või?“ küsis pime hardunult ja ta käed läksid jälle liikvele, kuni ta suured kämblad ulatasid puudutama Liide palgeid. Säält nad nihkusid ülespoole, peatusid juuste piiril, kogu aeg silmitust õrnusest värisedes.

„Eks ole mu juuksedki paksud?“ küsis Liide.

„Jah need... kollased — mis?“ pomises mees.

„Nagu kuld.“

„Oh, ja siin on kulmud, nende all silmad — pilguta neid, et ma võiksin neid oma käte all tunda.“

Siis korraga ta lõpetas kompamise, võttis Liide käed oma pihku ja pomises:

„Võiks ehk katsuda, kui sa arvad...“

„Muidugi, mina valvan,“ vastas Liide ja lisas julgustavalt naerdes: „Siin nari!“

Oli videvik, kui nad välja läksid. Ilm oli lumelõrtsine ja niiske. Siit oli südalinna tükk maad, kõnniteed olid libedad ning Liide ruttas. Rebides meest kättpidi ta läks ees, kuna pime kiirel käigul ettevaatusest kappas nagu hobune, jalgu kõrgele tõstes. Tema ärevus kasvas sedamööda, kuidas nad kesklinnale lähenesid. Müra suurenes, vastutulijate vool üha tihenes. Kumbki mõtles oma mõtteid, ei sõandanud neid teisele avaldada.

Siis seisatasid nad järsku, inimesi läks pidevalt mööda. See oli üks päänähtavaid, siin pidi see algama.

„See ei ole midagi,“ ütles Liide.

Ta vaatas otsivalt ringi, kuhu jälgimise puhul tõmbuda, ja nägi teispoole tänavat passaaži, mille suu vahetpidamata inimesi neelas ja välja paiskas.

„Kas peaks ka laulma?“ küsis pime, kui nad üle tänava läksid.

Tunne, mida silmapilk talle sisendas, oli painav, ja ta hoidis aina kramp-likumalt oma talutaja käest kinni, kes pidi ilus olema. Juuksed nagu kuld, mõtles pime, ja ta oleks tahtnud teada, kas siin on küllaldaselt valgust, et neid juukseid teisedki näha võivad.

Küsimusele, kas ta peab ka laulma, Liide naeris summutatult, siis vastas:

„Edaspidi, kui oled midagi selgeks õppinud — mõne lorilaulu.“

Selles asjas pimedal oli oma seisukoht, kuid ta ei saanud mahti seda avaldada, sest nad olid päralt jõudnud, seisatades passaaži nurgal, kino reklaamkasti kõrval. Läbi ereda valguse langes lumelõrtsi, Liide võttis mehe mütsi pääst, käskis tal seda ettesirutatult käes hoida ja läks ise kiiresti ära.

Pime oli endale kõike hoopis teisiti kujutanud. Ta oli end kujutelnud istuvana ja mingit haledat viisi jorutavana, kuid nüüd ta seisis püsti ja täiesti tummalt, ainult pääd ikka rohkem tahapoole ajades, kuna talle korraga oli selge, et möödaminejad pidid tingimata nägema, et ta pime on. Tema kõrvale jäi ühtjärgi inimesi seisma ning ta otsustas nende häältest, et nad seisid nägudega tema poole. Keda nad vaatasid? Millest nad öieti kõnelesid? Kas need näeruturtsatused, mida ta aeg-ajalt kuulis, polnud kuidagi temaga ühenduses. Võib-olla nad naersid tema mütsi, naersid teda ennast: suur ja terve mees tuleb kerjama. Ta ootas, et mõni raha talle mütsi visatakse, kuid seda ei juhtunud. Ka selles asjas ta oli endale kerjamist teisiti kujutanud. Oli lootnud, et raha hakatakse nobedasti mütsi pilduma. Või oli ehk siiski mõni raha sinna juba visatud. Ta oleks tahtnud selles veenduda käega katsudes, kuid ikka seisis inimesi tema kõrval. Ühed läksid ja teised tulid. Mis imeloom ta neile oli? Mis koht see oli? Liide polnud talle seda ütelnud. Ta oli ära lipsanud kaunis ootamatult. Kas ta nägi, mis need inimesed siin seisid ja vaatasid? Mis nõu nad pidasid. Võib-olla oli isegi korralvalvureid nende hulgas? Samal hetkel, kui ta nõnda mõtles, ta tundis enda juures keldrikorteri läpatanud õhku. See keldrikorra lõhn püsis ta juures ainult viivu, kuid sellest jätkus, et teda pisut julgemaks muuta, tema siinviibimist, tema kerjamist õigustada. Ja ta ajas oma pääd üha rohkem kuklasse: vaa-dake kõik, et ma pime olen. Ma olen pime, sellepärast ma siin seisan ja ootan almuseid, sellepärast on mu juures see niiske korteri lehkki. See oli seisukord, kus viletsus mõjus lohutavalt.

Siis tundis ta väga selgesti, et talle raha mütsi visati, ja ta hakkas vaistuliselt pääd noogutama. Keegi seisis ta ees; andja ei olnud veel ära läinud, ta aimas seda kindlasti. Kes teda nüüd siis nii lähedalt silmitsema tuli? Ta noogutas pääd, ikka ja ikka veel, kuni kogu ta suur keha hakkas õõtsuma, ning see õõtsumine vallandas talt ootamatult kaks alandlikku sõna:

„Tänan väga!”

Kuid siis juhtus midagi, mis pani ta käed koos mütsiga vabisema, ta poleks tahtnud oma kõrvu uskuda — teda ees seisis Liide ja küsis:

„Kas sul ehk külm hakkab?”

Pime jahmus, kogus end aga kohe ja vastas:

„Oh, pole vigagi!”

Liide eemaldus taas ja teadmine, et ta kaugel polnud, mõjus pimedasse lohutavalt. Kuid teisest küljest ta oli pettunud: raha mütsi oli Liide visanud. Miks ta seda tegi? Kas ta tahtis teda sel kombel kõnetada või tegi ta seda lootusega, et heldus on külgehakkav. Ärritus kurgus, astus pime ühelt jalalt teisele ja pidi kõhatama. Ta mõtles kurbi mõtteid. Annetusi laekus visalt. Siis hakkasid jalad külmetama ja kulus jälle hulk aega, enne kui keegi raha mütsi viskas ja kiiresti eemaldus.

Oli jälle üks tõtlik heldekäeline möödunud, kui kohe tema kannul liikus salkkond noormehi. Nad tulid kärarikkalt ja vajusid aeglaselt mööda. Ja siis kohe pärast seda tuli keegi üksik, klõpsutas oma keppi paar korda vastu trotuaari, jäi seisma üsna tema ette ja ütles:

„Noh, sa oled nüüd siin, kerjad — vaene mees!”

Pime kõhatas vastuseks, võõras jätkas:

„Olen sind juba mitu korda näind; kui tegid veel tööd, siis ei tahtnud segada. Ja sa ei ole ka sugugi jutukas, kas ta on sulle selle ära keeland?”

„Kes te olete?” küsis pime.

„Oh, olen vana mees, palju vanem kui sina, umbes nii ühevanune sinu kallimaga.”

„Ei ma tea, kellest te räägite.”

„Noh, või ei tea veel! Ega ta praegugi siit kaugel ole, alles lippas ühte baari janu kustutama. See pole ilus, et ta sind kerjata laseb.”

„Ta on noor tüdruk.”

„Ma olen portjee,” ütles võõras rõhuga, „ja tema on mu vennanaine. Nahka pani see hukkaläind inimene tubli mehe. Ei jäta vanaski ees oma hulle tempe. Siis tema meelitas sind varjupaigast välja?”

„Ta on hea tüdruk, minustki veel noorem. Pole sugugi mõni hukkaläind inimene.”

„Mina näen ja mina tean,” ütles võõras vasturääkimisele sallimatult. „Malakat tahaks see eit saada, et ta ükskord ometi aru pähe võtaks. Kui mu vend suri, siis oli tal vesi ahjus. Esimest korda tuli paluma: lastel ei ole enam leiba. Noh, ma andsin talle siis raha, aga ei lasknud teda koju minekul silmist. Ja mis ta tegi? Läks esimesse viinapoodi, kuid ma kiskusin talt raha veel luugi ees käest ära. Ei, ta ei salli mind! Ja arvad sa, et ta sinuga paremini ümber käib. Kas sina tead, kui palju sulle siin mütsi visatakse — suurem osa läheb tema kõrist alla.”

Pime kõhatas.

„Ma ütlen sulle,” jätkas võõras, „löö petisest lahti ja mine varjupaika tagasi, enne kui siin peab politseiga vahele segama. Ja mina teen seda, usu, kui sa ise aru pähe ei võta.”

„Mis see teie asi on?”

„Ei oleks minu asi, aga tal on lapsed kodus, tütreid juba täisealiseks saamas. Ma nende pärast räägin.”

„Ei tahaks nagu uskuda.”

„Äh arvad, et mina valetan. Ma olen eluäegne portjee. Mida sa siis uskuda ei taha?”

„Kõike seda.”

„Noh, ega sul polegi seda kerge uskuda — ta on su suud ja silmad täis luisand. Aga eks näe, mis sa ütled siis, kui ta nõnda luiskama hakkab, et sinagi kord aru saad. Vaat, siin ma panen sulle mütsi viis poolekroonist.

Kui see vanaeit pärast üle loeb, siis pea kõrvad lahti ja ole hoolas teda kimbutama."

"Suur tänu! Suur tänu!" ütles pime.

"Küll me näeme veel," arvas võõras, klõpsutas jälle keppi ja läks ära. Ta hääl oli tundunud sõbralik olevat, ta sammud kajasid vanainimeslikult.

Pime püsis tükk aega tardumuses. Keda uskuda? mõtles ta vahetpidamata. Kas valetas see võõras ja räägib Liide õigust? Või vastupidi? Vähe-malt ühes asjas nende juttudes polnud lahkuminekut: mõlemad olid rääki-nud trükiladujast, keda joodik naine oli hukutanud. Vahe seisis ainult sel-les, et Liide ütles end selle vanaeide tütre olevat, see võõras aga teda en-nast vanaeideks nimetas. Millal oli ta Liide juures viina lehka tunnud? Mu jumal, jah, see oli ju alles täna õhtul olnud. Tulles ta kohe haises vii-nast! Ütles, et teda oli ema jootnud. Aga ta võis ka valetada, nagu kõike sedagi, et teda sunnitakse mehele minema, et ta on noor, et tal on austajaid, et ta ilus on. Tõsi, kord karjamaal ta oli hakanud vanduma, tütar-lapsele sugugi mitte kohaselt. Pime mõtles, pingutas mälu ning talle mee-nus järjest uusi pisiasju, mis pildi sootu teiseks muutsid.

Ning korraga tal hakkas häbi oma kerjamise pärast. Ta võttis mütsist raha, toppis selle taskusse ja pani mütsi pähe. Siis pistis käed käistesse ning toetas õlaga vastu seina. Seisis niisama, kuni Liide tuli. Ta tuli varsti, seisatas tema kõrval, küsides:

"Mis sul on? Kas sa haige oled?"

Pime ei vastanud.

"Noh, kas oled nüüd ka tummaks jäänd?" küsis Liide pisut jõhkralt.

"Mul on külm," vastas nüüd pime. Ta huuled värisesid tõepoolest, ta näos oli midagi kramplikku ja kanget.

"Lähme mujale, siin sind ehk ei nähta," ütles Liide.

"Kuhu? Ei, ma ei taha!"

"Tobu! Täna on pühapäev."

"Olgu!"

"Lähme palvemaja väravasse, seal on ehk heldemaid."

"Oli siingi neid."

"Noh, kui palju sa siis teenisid?"

"See on taskus."

"Las ma loen."

Liide võttis raha enese kätte ja nad hakkasid minema. Pidurdatuna rahvamurrust nad jõudsid algul aeglaselt edasi, kuid siis pöörasid kõnni-teelt väljakule, pääsivad rahvamurrust, kuid sattusid tuuletõmbusse. Kui nad taas vaiksemasse kohta jõudsid, ütles Liide:

"Soo, siin on nüüd palvemaja värav, katsume siin veel õnne."

"Kui palju seda siis oli?" küsis pime, ärevusest hingeldades.

"Vähe!"

„Kui palju?“ nõudis pime.

„Kolmkümmend senti.“

„Mis sa ütlesid?“

„Kolmkümmend senti.“

„Ainult!“

„Ja paar tinaööpi, kui tahad teada. Need viskasin mina mütsi, teistele eeskujuks. Äh-äh-hää!“

„Seal peab rohkem olema!“ karjus pime.

„Arvad, et ma su kopikaid tahan, va pime jäädas!“ naeris Liide, paljastades endas vihastunult vanaeide.

Ja pime ütles, rævunult keppi viibutades:

„Nüüd ma tean. Sa oled vanaeit. Petis niisugune!“

„Kes seda ütles?“ küsis Liide kepi eest taganedes.

„Portjee ütles. Ja ma tean nüüd ise ka.“

Naine jooksis ära võikalt naerdes. Mees kuulis tema kaugenevaid samme, tundis oma viha raugevat ja hüüdis korruga äkilisest mahajäetusest haaratuna:

„Liide! Liide!“

Ta hüüdis nõnda ärajooksnule, kuid ta kujutluses oli see, kes oli noor ja kelle juuksed olid kollased nagu kuld, kellel oli häa süda.

Siis tuli keegi ja võttis tal käe alt kinni.

„Mis sa tast enam hüüad,“ ütles portjee, „ta jooksis ära — palvemajasse. Kas hakkame nüüd varjupaika minema?“

Pime ei vastanud kohe, võitles nagu enesega ja pahvatas siis nutuselt:

„Ma ju armastasin teda!“

„Tema valet, mitte teda,“ sõnas võõras, ohkas ja lisas natukese aja pärast: „Armastusega on ikka nõnda: kui nägemine end vahele segab, siis on kõik vale.“

Kirjakeele sõnavara küsimusi

keelekorralduse ja õigekeelsuse probleemide lahendus on osutunud palju komplitseeritumaks, kui meil enne oldi harjutud arvama. On selgund, et küsimus: mis on keeles otstarbekohane? on üks kõige raskemaid küsimusi keele alal. Enne kui saadakse asuda keelekorralduse üksikküsimuste lahendusele on vaja selgitada rida väga komplitseeritud keelearenemise põhiprobleeme, milleks on vaja palju teaduslikku uurimistööd. Meil on tarvis rajada eesti tegelik keeleteadus (selle põhjendust ja kava vt. allakirjutanu raamatus „Õigekeelsuse ja keelekorralduse põhimõtted ja meetodid“). Seni kui on veel uurimata meie keelekorralduse alused, ei saa loomulikult veel juttu olla üksikküsimuste lõplikust lahendusest. Seepärast ei ole püütud ka eelolevas kirjutuses ühtegi kirjakeele sõnavara küsimust lõplikult lahendada. See ei ole sündinud mitte julguse, vaid kriteeriumide puudusest. Käesolevas kirjutuses on ainult üles seatud probleeme ja puudutatud neid kirjakeele küsimusi, mis vajavad uut kaalumist; eriti on juhitud tähelepanu mõningatele seni arvestamata jäetud momentidele kirjakeele korralduse küsimustes. Keelekorraldusküsimuste käsitus peaks õieti kuuluma ainult keeleteaduslikesse ajakirjadesse. Meil on aga juba ärkamisajast saadik keeleküsimusi arutatud ka laiemale üldsusele määratud ajakirjades, isegi ajalehtedes. Uuemal ajal on laiemale publikule olnud määratud näiteks kõik Joh. Aaviku keeleuenduse programmikirjutused, samuti on avalikult sündind poleemika Aaviku keeleuenduse ümber. Aaviku keeleuenduse mõjul on ka laialdastes ringkondades tekkind püsiv huvi eesti keelekorraldusküsimuste vastu. Viimasel ajal on üldsus muuseas võind jälgida Aaviku ja nn. ametliku keele erinevuste arutamist. Niisugusel korral oleks siis ehk üldsusel huvitav tutvuda ka mõningate keelekorraldusküsimuste nende momentidega, mida seni ei ole küllalt tähele pandud, ja mõnda asja vaadata ka teisest seisukohast, kui seda näevad niihästi Aavik kui ka ametlikuks nimetatud keelekorraldus. Samuti võiks teatavat huvi pakkuda eesti vanemate autorite mõtteavaldused ja mõningate välisautorite vastavad arvamisid. Kõigi alamal puudutatud küsimuste teaduslikult põhjendatud lõplik lahendus jääb aga muidugi meie tegeliku keeleteaduse tulevikuülesandeks.

1. ÜLDISED PÕHIMÕTTED. — KUI PALJU ON SÕNU VAJA?

Keele sõnavara korraldamine ja täiendamine on seotud küsimusega keele rikkusest ja vaesusest, milliste mõistetega sageli opereeritakse. Eesti keele suhtes on siin avaldatud

kaht vastupidist arvamist: ühede arvates on eesti keel vaene, teiste arvates rikas. Juba 19. sajandi algul J. H. Rosenpläneri ajakirja „Beiträge zur genauern Kenntnis der estnischen Sprache“ IV vihus leidis keegi $a+b$ märgi all kirjutav autor, et eesti keel on väga sõnarikas ja et temaga saab hästi kõnelda kõigi elu nähete üle (lk. 105).

Ka O. W. Masing leidis, et eesti keel on rikas (Beitr. XII, 37).

H. Jannau arvas, et eesti keelt ei või teiste keeltega võrreldes küll mitte rikkaks pidada, kuid ta on haritav („bildsam“) (Beitr. XIX, 122).

A. Grenzsteini „Olevik“ kirjutas: „Eesti keeles võib teaduslistest asjadest osalt veel selgemalt rahvale kirjutada kui mõnes kõrgeste haritud keeles, näituseks Saksa keeles. Saksa teaduslik keel on võeraste sõnadega otse täis täidetud ja tema kindlaks läinud sõnakujud ei luba mitte kergesti uusi sõnu sünnitada, kuna Eesti keel ses tükis alles otse kevadises võrsumise ajas viibib“ (Olevik 1887 nr. 43).

J. V. Veski arvates ei ilmuta meie rahvakeele „sõnadevalik sugugi nii suurt nappust ega varjundustekehvust“ (Voog I, 115).

A. Kitzberg arvas, et eesti keelel on „Eesti enese mõtte- ja tunde-elu avaldamiseks rikkusid, mida, võib olla, mõnel kultuurkeelegi ei ole. Tõendus: katsutagu midagi päris Eesti omalaadist võerasse keelde tõlkida, kohe on puudus käes“ (Keel. Kuukiri 1916, 132).

Eesti keele vaesust sõnade poolest on kõige enam rõhutanud J. Aavik, kelle arvates isegi meie adverbide, side- ja kaassõnade kehvus on silmanähtav (Keeleuenduse äärmised võimalused, lk. 107). Eesti keele vaesuse all on kannatanud ka Fr. Tuglas: „Kes meist poleks kannatand Eesti keele vaesuse ja harimattuse all! Kes poleks temaga heidelnud nagu Jakob Issandaga! Tarvis tõlkida mõnest harit keelest ükskõik kas teaduslik artikkel või psühholoogiline novell, et näha, kui vaene, harimatu ja labane on õieti Eesti keel. Meie protesteerime viletsate ainelist ja vaimliste olude vastu, mis meid ümbritsevad. Kas pole meil siis õigus appi kisendada selle otse füüsilise valu käes, mis meis äratav tänapäev ametlikult valitsev Eesti keel? Ka kõige paremal tahtel ei tule me selle keelega enam läbi. Meie vaim tunneb enesel ta piires kitsas, külm ja pime olevat nagu suitsuonnis. Ta ei vasta meie mõtte kaju, sisu ja rütmi“ (Kirjanduslik päevaraamat, lk. 154).

A. Saarestele on avanend „meie rahvakeele sõnavara ja väljenduslikkude võimaste imetletav küllus.“ — „Et eesti kirjakeel ja murded sisaldavad küllaldaselt rikkusi mitte ainult esmajärgulise ilukirjaniku, vaid keskmise eestlase võimete seisukohast,“ tõestab S. sellega, et eestindades „üht sõnavaraliselt erakordselt nõudlikku teost ilmakirjandusest (G. Flaubert'i „Salambo“)“ S-l ei ole tulnud puudu emakeelseist vahendeist. S. väidab: „On ju õige, et eesti keeles alati ei leidu täpseid vasteid muukeelsele väljenditele, eriti lääneilma abstraktsema mõtlemisviisi tähistamisel. Kuid miks mõtelda saksaliselt, venelisel või ingliskult? Kas ei võiks mõtelda eestilisemalt, edasi arendadeski seda konkreetsemat eestilist mõtteviisi, ilma et siin kalduksime äärmustesse?“ (Eesti Kirjandus 1936, 471).

Kuidas on lugu keele rikkusega? Tavaline arvamine on, et mida rohkem on sõnu keeles, seda parem keelele. Selle vaate äärmist kaju esindab meil J. Aavik, kelle arvates „Keeles ei või iialgi olla küllalt sõnu“ (E. Kirj. 1914, 196). Teissugust arvamist on seni avaldand ainult K. Leetberg, kes vastupidi Aavikule arvab, et „keeles on igal ajal enam sõnu kui tarvis“ (Postimees 1913 nr. 233). K. A. Hermann ja J. V. Veski (vt. E. Kirj. 1914, 171) lemmiknäite kohta eesti keele rikkusest sõnade *karv*, *jõhv*, *juus* puhul (millele saksa keeles vastab üks sõna *haar*), ütleb L.: „Aga kui küsime, kas tal sest rikkusest palju kasu on, siis saab asi kahtlaseks. Saksa ja Vene keel oma ühe sõnaga võivad sedasama kõik ära ütelda, mis Eesti keel oma kolmepärgi ütleb, ja läbistikku niisama mõnusate“

(E. Kirj. 1913, 433). L. arvates „Sõnade rohkus ei ole iseenesest veel mitte keele rikkus“ (Äpardanud keeleuendus lk. 6). Keeleteaduslikus välisliteratuuris avaldab sama erandlikku arvamist uema aja suurimaid lingviste prof. O. Jespersen, kes juhib tähelepanu sellele, et iga sõna, mida tuleb tarvitada või mõista, vajab enne õppimist (Mankind, nation and individual from a linguistic point of view, lk. 90) ja selles mõttes tekib küsimus, kas meilgi ei tule loobuda senisest põhimõttest — võimalikult palju sõnu keelde! Meie viimaste aastakümnete sõnade loomise praktika ei ole sugugi arvestanud lihtsuse ja pedagoogilist p-t, s. t. seda, et iga uus sõna vajab õppimist, iga õppimine nõuab energiakulu. Senise leksikaalse maksimumi põhimõtte vastu tuleb tõsiselt kaaluda leksikaalse miinimumi põhimõtet: uusi sõnu ainult niipalju, kui vaja on.

Selles küsimuses on meil seni asunud puht-artistilisel seisukohal, on arvestatud ainult stilisti-pocedi seisukohta. Sugugi ei ole arvestatud harilikku keeletarvitajat ja kirjanduse lugejat. Ja kui palju on meil sellega juba energiat raisatud ja ebameeldivaks tehtud mõne teose lugemine seepärast, et igal leheküljel peab mitut sõna otsima sõnastikust, ja sageli on sõnu, mida ei ole leida ühestki sõnastikust; kõik see on toond meie kirjandusele kahju. Asjata on süüdistada ainult publikut, kes ei ole kursis uute sõnadega. Teiselt poolt on sama ühekülgne süüdistada kirjanikke, keda veetleb sõnade rohkus ja suur valikuvõimalus. Peamine süü on siin keeleteadustel, sõnaloojail. Aaviku põhimõtte ses asjas on küll järgmine: „kui me keelt tahame rikastada ja peenendada, siis ei või me igakord seda vaadata, kas viimane kui sõna ja lause igale lugejale kohe arusaadav oleks; ta peab alles õppima seda mõistma. Kui meie rahvas kultuurilisema ja rikkama keele tahab saada, siis peab ta sellega juba leppima, et mitmed raamatud talle esialgu on vähem kergesti arusaadavad nii hästi lause-ehituse kui uute sõnade pärast. Kuid neist ei pea meelega või ükskõikusega ära pöörma, vaid püüdma uue lause-ehitusega harjuda ja uute sõnade tähendusi kätte saada“ (Kas uuendada või mitte, lk. 7).

Siin esitatud tähelepanu juhtimisega sõnade rikkuse probleemi teisele küljele ei ole muidugi tahetud eitada seniste sõnadcloojate ja keelerikastajate teeneid meie kirjakeele tõstmiseks üldse, vastupidi, seda tööd tuleb hinnata, näit. Aaviku kohta võib öelda, et üks kõige väärtuslikum ja jäävam osa sellest, mis A. on annud eesti keelele, on ta tegevus sõnavara rikastuse alal, mis on tähtsam ta morfoloogilistest uuendustest (vrd. Kettunen, Arvustavad märkused, lk. 70). Siin on ainult tahetud juhtida tähelepanu sellele ühekülgsele teooriale ja praktikale, mille järele on seda parem, mida rohkem sõnu, ja mis täiesti eitab pedagoogilist p-t, s. o. uute sõnade õppimisega seotud energiakulu. Kahtlemata oli eesti keel omal ajal võrreldes vanade kultuurkirjakeeltega vaene kõigi kultuurmõistete väljendamiseks ja uusi sõnu oli meil vaja, ja neid läheb meil tarvis ka tulevikus, niisamuti nagu igas keeles. Kuid uusi sõnu ei tule luua rohkem, kui neid just tööpoolest vaja on.

Hääli selle kohta, et meil luuakse tarbetuid uusi sõnu, on tulnud sageli kuuldavale sellest ajast, kui uusi sõnu hakati looma suuremal arvul. Juba V. Reiman kaebas, et „kirjanikud loovad uusi sõnu, kus juba omad olemas on“ (Eesti Kirjanduse Seltsi protokollid 1908, lk. 12, vrd. A. Jürgenstein, EKS'i Aastaraamat VI, 33 ja Kettunen op. c. lk. 74).

Kui palju on sõnu õieti vaja? Kas iga mõiste jaoks, mida on vaja väljendada, üks sõna, või on vahel tarvilik, et ühe mõiste jaoks on valida mitu sõna? Prantsuse akadeemilised keelearendajad 17. sajandil arvasid, et selguse ja harmoonia vaim nõuab, et igale mõistele vastab üks kindel sõna, mitte suurem valik sõnu (W. Mulertt, Germanisch-Romanische Monatsschrift XVII, 142).

Rootsi keeleteadlane A. Noreen, kes on avaldand esimese tähtsama uuema aja õigekeelsusteoreetilise kirjutuse, lähtudes ilu p-st, arvas, et mida rohkem sünonüüme on keeles, seda parem — see annab keelele värvi, sest esiteks ei kattu sünonüümid peaaegu kunagi täpselt, vaid väljendavad alati teatud tähendusvarjundeid ja on seepärast otse hädavajalikud mõtte tabavaks edasiandmiseks. Teiseks: kui kaks sünonüümi tõesti täielikult kattuksid, ei tuleks esteetiliselt seisukohalt mingil juhul alahinnata võimalust väljendeid mitmekesistada (Indogermanische Forschungen I, 116).

Selle Noreeni arvamise kohta ütleb O. Jespersen: „Kas peavad olema erilised väljendused iga värvi varjundi jaoks, mida silm eraldab? Kas meil peab olema lõpmata arv sõnu nende kolme ‚hillock‘, ‚hill‘, ‚mountain‘ asemel? Kas peab meil peale ‚hot‘, ‚cold‘, ‚lukewarm‘ olema veel suur hulk väljendeid mitmesuguse kuumuse kraadide jaoks? Noreenil on muidugi õigus öeldes, et keel, mis omab väljenduse iga inimliku mõtte nüansi jaoks, on võimatus. Kuid meie ei saa sümpatiseerida talle, pidades seda õnnistuseks ja nimetades sellist kujutletavat keelt Utopiaks, mida tuleks ihaldada. Ma mõtlen, see oleks lihtsalt lingvistiline põrgu“ (op. c. lk. 89). J. ütleb, et sünonüümid on kõik väga head, kuid ainult mõistlikes piirides, me peame kaaluma ühelt poolt seda kasu, mis meil on täpselt varjundatud väljendest, ja teiselt poolt tüli, mis meil on nende õppimise ja meelespidamisega (ibid. lk. 90). J. arvates ei ole näit. inglise keele sünonüümirohkus, mida meilgi Aavik on eeskujuks seadnud, sugugi õnnistuseks inglise keelele.

Meil on seni oldud arvamisel, et mida rohkem sõnu on ühe mõiste väljendamiseks, seda parem: sünonüümirohkust on nagu aksiomaatilisel loetud keele vooruseks (vt. näit. K. Mikhelson, E. Kirjam. Seltsi Aastaraamat VI, 31). Sünonüümide rohkust on rõhutanud eriti J. V. Veski, kes kahetseb, et eesti keeles „lastakse sünonüümisid hingusele minna ja tasandatakse teed keele üksluisusele“ (Voog I, 101). Kas on sellest kahju, kui üksikud sünonüümid surevad välja keelest? Eks näita ju see, et nende järele ei ole tarvidust. Kas on põhjust selle vastu võidelda?

Selles mõttes ei tuleks kahetseda üksikute sünonüümide keelest kadumist ja on väga küsitav, kas tuleb keeles jõude seisvad sünonüümid uuele elule äratada. Selleski küsimuses tuleb meil ka asja teist külge näha, millele on juhtind tähelepanu O. Jespersen.

Kahtlemata on sünonüümidel suur positiivne väärtus eriti stiili varjundamisel, kuid selleski asjas ei tohi kalduda liialdusse. Niisama, nagu ei oleks õige kultiveerida võimalikult hiiglahulka sünonüüme, niisama vääri oleks kaotada kõik sünonüümid. Teatavasti on eesti rahvakeel mõningatel mõistealadel vägagi rikas sünonüümidest (näit. mõistetes *ilus*, *kaunis*, *veetlev* jne. ja *suur*, *tohtu*, *hiigla* jne.) Loobuda tuleks aga tarbetute sünonüümide kunstlikust keelde pookimisest.

Sünonüümidega on seotud ka põhimõtteline küsimus: kas võib üks sõna väljendada mitut mõistet või peab iga mõistevarjundi jaoks olema eri sõna? Kas see on kahjulik keelele, kui mitme lähedase mõiste jaoks on üks sõna või, teiste sõnadega, kui üks sõna täidab teise keele mitme sõna aset. Siingi on üldisem, traditsiooniline arvamine, et see on keelele kahjulik, kui ta tarvitab üht sõna seal, kus mõnel teisel keelel on mitu sõna. Juba K. A. Hermann arvas, et „mitme tähendusega sõnade tarvitamist on vaja korraldada ja võimalikult aega mööda igale tähendusele isesõna muretseda“ (Rahva Lõbuleht 1898, 151). H. kardab näit. segadust sõnast *valitsus* ja soovib selle vältimiseks terve rea uusi sõnu: *valits* ‚управа‘, *valitsus* ‚правление‘, *valitstus* ‚управление‘ ja *valitsustus* ‚правительство‘ (ibid. lk. 198).

A a v i k leidis selle eesti keele ühe suurema puuduse olevat, et see tarvitab üht sõna seal, kus teistes keeltes on mitu. A. ei leia küllalt halvaks panevaid sõnu, et seda naeruvääristada. A. ütleb: „mitme eri mõiste väljendamiseks omada ainult üks sõna, see on ka üks tundemärk keele alaväärtusest, ta madalast arenemisest, ta primitiivsest laadist“ (Keeleuuenduse äärmised võimalused, lk. 85). On tõesti küsimus, kas see on meie keele kahjuks, et ta tarvitab *pime* niihästi tähenduses ‚blind‘ kui ka ‚finster‘, nagu arvab A. A-t ei rahulda siin see, et alati on kontekstist selge, kumma mõistega on tegemist: „Trööst, et see selgub mõtteühendusest, kontekstist, on nõrk ja poolik: miks peaks siis alles ääri-veeri mööda aru saama?“ (ibid. lk. 86). A. põhimõte on: „eri tähendusele vastaku ka eri v o r m“ (Õigekeelsuse ja keeleuuenduse põhimõtted, lk. 12).

Eriti J. V. V e s k i on taotlenud kõiksugu mõistelite peenuste eristamist (vrd. A. O r a s, Suomalainen Suomi 1935, 350). Juhtumite jaoks, kus enne võis tarvitada üht sõna mitmes tähenduses ja ühenduses, kus enne kellelegi meelde ei tulnud, et siin on tegemist eri mõistetega, on nüüd loodud uusi sõnu, mis tuleb juurde õppida.

Siin tuleb vahet teha te a d u s e tarvete ja igapäevase kõne vahel. Teadus vajab kahtlemata täpsemaid mõistete eritlusi ja eri sõnu seal, kus tavaline keel saab läbi ühe sõnaga. Seepärast on näiteks J. V. V e s k i l kahtlemata suured teened eesti teaduslike oskussõnade loomisel. Teiselt poolt on aga liialdusse mindud kõiksugu mõistete eristamisega seal, kus ei teki mingit segadust sellest, et üks sõna väljendab mitut mõistet, sest et alati on selge, mida on mõeldud.

K. L e e t b e r g on juhtind tähelepanu niisugusele tarbetule tähenduste ja sõnade eristamisele, nagu *tunnistama* — *tunnustama*, *käsitama* — *käsitlema*. L. ütleb õieti: ei ole ühtgi ütlemist arvata, kus *tunnistamine* mitte sedasama ei ütleks, mis *tunnustaminegi* ütlemata peab, niisama hästi ja niisama selgeste, sest tunnistatavast asjast (objektist) on ju igakord selgeste küll näha, mis mõttes sõna mõista tuleb“ (Äpardanud keeleuuendus, lk. 6, *käsitlema* kohta vt. ibid. lk. 7). Kui me enne tarvitasime üht sõna *maksma* näit. kolmes järgmises lauses *ta maksis leiva eest*, *leib maksab niipalju* ja *seadus hakkas maksma*, siis peavad nüüd ametliku keele järele kaks viimast lauset kõlama *leib maksub* ja *seadus hakkas kehtima*. Seega on tulnud kõnelejal õppida juurde kaks uut sõna. Aga kas võib neis kahes lauses tulla küsimusse arusaamatus, kas võib tulla keegi arvamisele, et kahes viimases lauses esineb sõna *maksma* samas tähenduses kui esimeses lauses? Harilikus keeles on need uued sõnad igatahes tarbetud, võibolla juriidiliste oskussõnadena nad on tarvilikud.

Ei tohi arvestamata jätta seda, et iga uus sõna vajab õppimist. Igasugused uudissõnad, mille järele ei ole tarvidust, nõuavad asjatut energiakulu nende omandamiseks ega too keelele kasu, vaid kahju, sest see teeb keele asjatult keeruliseks ja raskemini omandatavaks. Siingi tuleb meie senised vaated võtta põhjalikule revideerimisele. Tuleb loobuda arvamist, et mida rohkem sõnu on keeles kõiksuguste peenuste väljendamiseks, seda rikkam ja parem on keel. Asjale tuleb vaadata ka teiselt seisukohalt: mida vähema arvu sõnadega me saame läbi, seda parem. Sõnade rikkus ei ole iseenesest voores. Samuti nagu ei ole voores see, kui mõni masin on väga keeruline või mõne töö jaoks läheb vaja võimalikult palju tööriistu. Tähtis on vaid see, et ühe masinaga või teatava arvu tööriistadega saab sooritada kõik vajalikud tööd otstarbekohaselt. Kui me üht masinat saame kasutada kolme funktsiooni täitmiseks sama otstarbekalt kui kolme eri masinat, siis on eelistatavam olukord see, kus seda saame teha ühe masinaga. Samuti, kui me kolme mõiste-funktsiooni jaoks saame tarvitada ühte sõna sama otstarbekohaselt kui kolme, siis on see parem olukord keelele kui see, et peaksime omama selleks kolm sõna. Seepärast tuleb ebaõigeaks tunnistada

igasugune peenuste tagaajamine ja juuksekarva lõhestamine selguse nimel seal, kus see sugi hädaohus ei ole.

J. A a v i k toob peale selguse nõude mitme tähendusega sõna vastu veel järgmist ette: 1) „mitme tähenduseline sõna toob vahel paratamata kaasa sama sõna liig lähedaid kordumisi, mis stiilisteedika seisukohalt hukkamõistetav,“ 2) „sõna, mil mitu tähendust, yheski tähenduses ei ole nii intensiivne ja suggestiivne kui sõna, mis ainult teatava spetsiaaltähendusega; viimane on ilmekam ja individuaalsem; ta on juba üksiku sõnana yliväärsem ja suursugusem“ (Keeleuend. äärm. võim. lk. 86—87). Esimene puudus ei ole nii drastiline, ja kui seda peakski esinema, siis saab seda hea stilist ikka vältida või pehmenada. A. toodud näide — venekeelne lause „это страна, где жизнь даже в деревне очень дорога, хотя земли достаточно,“ kõlaks eesti keeles „see on maa, kus elu isegi maal väga kallis, ehk küll maad küllalt“ — on otsitud ja erandlik. Teine väide on veel põhjendamata ja võib ainult osalt õige olla. Igatahes need mõlemad ilu põhimõttel baseeruvad puudused ei kaalu alati üles ökonoomia ja lihtsuse põhimõtet, mis on tähtsamad.

See mõistete ja sõnade eristamine on lähtunud õieti võõrkeelsuse põhimõttest, st. soovist, et meie keeles oleksid täpsed vastsed teiste keelte kõigile sõnadele. Kui nähti, et teises keeles on tarvitusel kolm-neli sõna, kus meil on ainult üks, siis leiti kohe, et meie keel on puudulik, ja seati üles eesmärk hankida ka eesti keelde teiste keelte sõnadele vastavad sõnad (vrd. S a a r e s t e, Eesti keel 1933, 68—69 ja siin ülemal lk. 356). Selline põhimõte on sageli juhtind niihästi V e s k i kui ka A a v i k u sõnade loomise tegevust, kuigi nad meetodites erinevad. Aaviku arvates „tuleks läbi vaadata vähemalt kõigi tähtsamate kultuurkeelte — prantsuse, inglise, saksa, vene, itaalia, hispaania, rootsi, ka soome sõnastikud ja neis ära märkida meil puuduvad sõnad ja tähendused“ (Keeleuenduse äärm. võim. lk. 154; vt. ka Keeleline käsiraamat lk. 19).

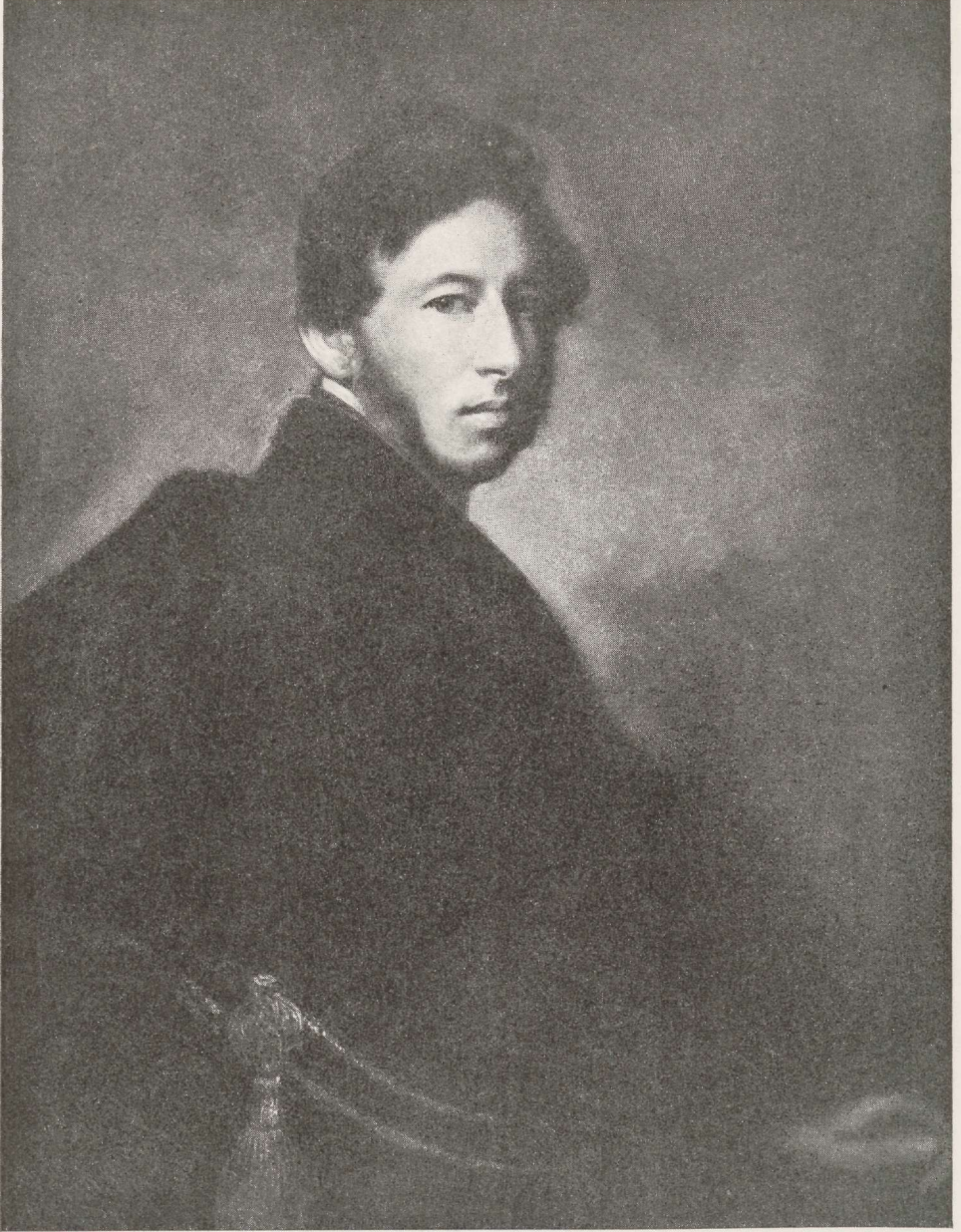
J. A a v i k väljendab oma seisukoha järgmiselt: „täieline vastavus kahe keele sõnastiku vahel on muidugi võimatus ja utopia. Kuid teiselt poolt ei kaota seeläbi keel midagi, kui ta uute mõistete ja sõnade poolest rikkamaks saab, ilma et ta seejuures vähematki minetaks oma enda omapäraseist väärtusist. Ta, vastupidi, ainult võidaks sellega. Sest kas see oleks halb, kui näit. meie keel endas sisaldaks mitme suure kultuurkeele väärtused ja võimalused“ (Keeleuenduse äärm. võim. lk. 65). Kuid kui keel muutub keerulisemaks ja raskemini omandatavaks, siis kaotab keel selle läbi ja ta tarvitajad kaotavad energia- ja ajakulu kõiksugu tarbetute sõnade õppimisega ja peamurdmisega peenuste eristamiseks, et teada, millist sõna ta just nüüd peab tarvitama. Jaa, see oleks halb, kui meie keel sisaldaks endas mitme suure keele sõnavara, see oleks lihtsalt, J e s p e r s e n i sõna tarvitades, põrgu. Kes suudaks selles hiiglalabürindis veel orienteeruda, kui vahest ainult spetsialist-logofiil?

Niisugusest ühekülgsest võõrkeelsuse põhimõttest tuleb loobuda. Põhimõtteks peab olema, et uue sõna vajaduse peab määrama asjaolu, kas teda on tõesti meie keeles vaja, aga mitte see, kas mingis võõrkeeles on selleks vaste olemas või mitte. Kui meie saame läbi ühe sõnaga seal, kus teised keeled tarvitavad kolme, siis tuleb sellele vaadata ennem kui meie keele voorusele, aga mitte kui puudusele. Kuigi on teatud määral õige A a v i k u väide, et „Ei ole nimelt mingi olulist vahet eriteaduste oskussõnade ja yldise kultuuri mõisteid tähendavate sõnade vahel. Mõlemad on meile tarvilised, need veel rohkem kui nood“, ei saa siiski ühineda A. järeldusega: „Seepärast nende hankimiseks ka sama teguviis: nagu meil keemia ja matemaatika või arvuteaduse sõnu „ettelluakse“ ja erisõnastikena avaldetakse, niisama tuleb meil ka niisuguste yldkultuuriliste mõistete jaoks nimekirjad kokku säada ja nende väljendamiseks

K. T. Neff

Illustratsioon F. de la Motte-Fouqué
romaanile „Uõlusõrmus“

K. T. Neff

Autoportree

K. T. Neff

Eesti neiu kanu söötmas

K. T. Neff

Nümf

puuduvad sõnad leida ja kindlaks määrata“ (op. c. lk. 62—63), sest see oleks enneaegne ja küsitava väärtusega energiakulutamine.

Peeter Põld juhtis juba aastal 1915 tähelepanu sellele, et keeleuendusele on „keeliiga otstarve iseenesest ja mitte küllalt abinõu; ta loob sääl vorme, kus veel sisu ei ole, ja teeb sagedasti tarbetumaid jõupingutusi ning sünnitab tuluta energiakulutust“ (Keeleline Kuukiri 1915, 91).

Teiselt poolt ei tohi langeda teise äärmusse ega loobuda uut sõna hankimast, kui see tõesti on vajalik. Vastupidi, kui sõnu tõesti on vaja, siis tuleb neid muretseda. Meil on nüüd uute sõnade hankimiseks ja loomiseks nii suured võimalused, et me peaksime olema seisukorras, et kui me mingit sõna vajame, siis ka selle saame.

Kuidas korraldada olevat sõnavara ja kust võtta ja kuidas luua uusi sõnu, see on omaette terve suur aladistsipliin tegelikult keeleteaduses ja selle meetodika ning printsiibid ootavad alles väljatöötamist. Siin on veel vaja läbi töötada mõningaid eelprobleeme, milleks peab andma materjali teoreetiline keeleteadus, kuid millest mõned kahjuks ei ole veel küllalt läbi uuritud ega rahuldavat lahendust leidnud. Siia kuulub näiteks häälikusümboolika küsimus: kas on sõna kõlalise kuju ja tähenduse vahel olemas side ses mõttes, et teatavad häälikkombinatsioonid vastavad paremini teatud mõistetele, nii et võib kõnelda ses mõttes sõnadest, mis on head ja kohased väljendama mõistet, mida nad märgivad, ja teistest, halbade sõnadest, mille kõla ei ole sobiv mõiste jaoks, mida nad väljendavad. Selliste asjadega on meilgi sageli argumenteeritud, väites, et teatav sõna ei kutsu esile seda kujutelma, mille märkimiseks ta on määratud, või et teatud sõna assotsiatseerub hoopis teiste mõistetega, mil ei ole midagi ühist sellega, mille väljenduseks ta on määratud. Kuigi sellised vaated kindlasti on teatud määral põhjendatud (vrd. näit. J e s p e r s e n, Sprache, lk. 385), on see küsimus siiski veel põhjalikumalt uurimata, kuid see on tingimata vajalik. Kui palju selliseid asju saab arvestada oleva sõnavara korraldamisel ja uute sõnade loomisel mõistete jaoks, mil veel sõnad puuduvad, sellele peab vastuse andma tulevik.

Aaviku soome laenude rünnaku algul kirjutas J. V. V e s k i: „Juba tüve mitmesuguste kõlaliste laadidega on kõrv keeles teatavaid mõiste-meeleolusid põlvest põlve harjunud siduma — ja kui sinna kõrvale nüüd Soomest (või ka mujalt) mõnedele senistele tüvedele õige sarnased, kuid hoopis uue tähendusega sõnad juurde toodakse, siis ei suuda eestlane neile uudissõnadele antud tähenduste meelesid enda keele tunde põhjal mitte omaks tunnistama hakata. Nõnda näit. ei ärata sõna „masendamine“ meis sugugi „rõhumise“ tähenduse meeles; niisamuti on lugu sõnadega: sünk, rüht, julm, mugav, päätuma, siirduma jne. Sõnale „kohtlema“ tahab J. Aavik „kellegagi ümber käima“ tähenduse anda, Eesti keelelise arusaamise kohaselt ei ole siin aga kuidagi võimalik ära arvata, mis ühendus sellel sünnitusel tuttava Eesti sõnaga „koht“ peaks olema;...“ (Voog I, 112, vt. ka lk. 113). Nii Veski arvamine a. 1913, kuid praegu me näeme, et need sõnad, mida V. mainib, on peagu kõik tulnud tarvitusele, ja ei saa öelda, et need ei tundu olevat otstarbekohased neid mõisteid väljendama. Eriti arusaamatuna paistab meile nüüd V. arvamine mõiste ja sõna mittevastavusest sõnade *masendama, sünk, julm, siirduma* puhul, mis praegu tunduvad väga hästi vastavat mõistetele, mida nad väljendavad (vt. veel sõnade *kogema, edustama* ja *moodustama* kohta *ibid.* lk. 113—114 ja H o i a R o n k, Postimees 1913 nr. 253).

A. S a a r e s t e peab halvaks näiteks sõnu nagu *täitur, pristav*, „mis mõttes liitub täiga“ ja *roie*. Kuid S. arvates need pole kaugelki nõnda „halvad“ ega „veidrad“ kui suurem hulk Aaviku kunstsõnu või soome laene, nagu *jaunis, kemm, mungakamber, koiduma, tekkima, laupima, sõna kuulma, lurnis* ja *nördima* (Eesti Kirjandus 1937, 213). Seevastu

kõlaliselt õnnestunud sõnadeks, mis „meie keelises alateadvuses hästi assotsieeruvad vastavate mõistetega, mis väljendatavat sisu kuidagi nagu kujustaksid“ peab S. näit. *hõir(-u)*, *triumf*, *mõuk(-a)* „,maamats“, kohmakas, harimata inimene“, *nere(-da)*, ninakas, häbematu“, *nõme(-da)*, teadmisteta, harimatu“, *nõnge*, kangekaelne“, *nürbe*, haavund, pahane, tusane“, *tõrge*, jämedajooneline, jäme, toores“, *vihlama*, sisse lõikama“, *õõv(-a)*, kange hirm“ (ibid. lk. 214). Mitmel uudissõnal leiab S. halbu assotsiatsioone keeles olevate sõnadega, nagu „nõrdima“, *indigneeruma* (ühend -örd- kujustab halvustavaid sõnu), ponnistama (< sm.), *pingutama* (vrd. punnima, põnn), reenma, *ruttama* (rahvakeeles ja kirjakeeles on juba reenama, mustama), *tõurastama*, *loomu tapma* (vrd. tõbras, tõuras, verb oleks siis, tõpraks tegema).“ „Uutele sõnadele on säärased psüühilised seosed kahtlemata saatuslikud,“ ütleb S. (ibid. lk. 215). Kas see nii on, see vajab veel tõestust.

2. SÕNADE TÄHENDUS.

Oleva sõnavara korraldamisel puutume kokku sõnade tähenduse küsimusega. Siin on kõigepealt tegemist tähenduse piiritlemisega. Sõna saab kasutada ainult siis, kui ta tähendus on teada. Siin on küsimus, kas saab üldse kõigi sõnade tähendust täpselt piiritleda? Kõige täpsem mõistete piiritlemise viis on loogiline definitsioon (vrd. ka *Marty*, Untersuchungen, lk. 26), mida tuleks võimalikult tarvitada ka lingvistilistes sõnastikes. Kuid teatavasti kõiki mõisteid ei ole üldse võimalik defineerida. Siin tuleb veel uurida küsimust, kuidas on kõige otstarbekohasem selliste sõnade tähendust seletada. Sõnade tähenduse piiritlemisel puutume jälle kokku sünonüümide küsimusega. *J. V. Veski* on rõhutanud sünonüümide täpse tähenduse piiritlemise vajadust (vt. näit. Voog I, 102) ja tema mõjul arvatavasti võttis omal ajal ka Tallinnas asuva Eestimaa Rahvahariduse Seltsi kirjandusosakond oma sõnavara korraldamise kavasse museas „sünonüümide tähenduse kindlapiirilise äramääramise“ (ERS-i Aastaraamat 1906/7, 85). Siin tekib küsimus: kas on võimalik kõigi sünonüümide täpset tähendust kindlaks määrata ja kas see üldse on tarvilik? Kindlasti kõigi sünonüümidega seda teha ei saa, vaid nende tarvitus jääb ikkagi keeletarvitaja intuiitiivse mõistmise ja maitse asjaks. Kui on tegemist suuremate tähendusvahedega, siis on see muidugi võimalik. Tarbetutest vahetegemistest tuleb hoiduda. Näit. *J. Aavik* on *J. V. Veski*le heitnud ette tarbetut vahetegemist sõnade *üksteise* ja *teineteise* puhul (Päevaleht 1935 nr. 30), kuna *J. Mägi*st arvab, et see „vahetegemine võiks püsida, selle on korrektsemad eesti keeletarvitajad juba ära õppinud, kuigi kaunis suure ja mitte just eriti produktiivse vaevaga“ (Eesti Keel 1936, 141). Ka *A. Saareste* keeletundele ei tundu see vahetegemine „sugugi nii kunstlik ega keerukas“ (EKirj. 1937, 210).

Sõnade tähenduse määramisel ei tule unustada tähtsat asjaolu, mille on ammu kindlaks teinud ajalooline tähendusõpetus, kuid mida ei ole seni palju tahtnud arvestada praktilised keelekorraldajad. See on sõnade tähenduse muutumine. Meil on rida sõnu, kus nende esialgne tähendus on kirja- ja ühiskeeles muutund võrdlemisi hilisel ajal. Meie keelekorraldajad ei ole sageli neid muutusi tahtnud arvestada ja on tembeldand keeleveaks, kui sõna on tarvitatud uues tähenduses. Siingi tuleb võtta reviderimisele senine seisukoht. Küsimus seisab ainult selles, millal tuleb lugeda tähendus muutunuks ja millal see tuleb keelekorraldajate poolt aktsepteerida normiks. Igatahes paistab olevat selge, et tähenduse muutusele, mis on saand ühis- või kirjakeeles üldiseks, ei ole põhjust vastu seista, vaid sel juhul tuleb sanktsioneerida uus tähendus. Siin on õpetlikuks näiteks sõna *helge*, mis ammu

oli nii ühis- kui ka kirjakeeles omandand tähenduse 'hele, selge', kuid mille ametlikus sanktsioonis oli ainult esialgne tähendus 'schwül' (vt. Eesti õigekeelsuse-sõnaraamatut). Siin on „Väike õigekeelsus-sõnaraamat“ talitand õieti, kui ta selle sõna tähenduseks on annud esimesel kohal 'hele, selge' ja alles teisel kohal 'põuane'. Huvitav on ka sõnade jõuk ja roim tähenduste muutumine rahvakeeles (nende kohta vt. näit. Pvl. 1936 nr. 33 joonealuses „Kuningas mineviku kolikambris“).

Abisõnadest on ühis- ja kirjakeeles oma tähenduse muutnud sidesõna *kuna*, mis algselt rahvakeeles on tähendand ainult 'während', mis aga nüüd on omandand tähenduse 'et', kuigi selle vastu juba paar aastakümnet tagasi alustati võitlust (vt. näit. Ederberg, EKirj. 1911, 258). Teine niisugune sõna, mille esialgne tähendus on laienend, on *tõttu* (vt. näit. J. V. Veski, Voog I, 102 ja A. Kruusberg EKirj. 1906, 186).

Tähenduse spontaanse muutumise kõrval vajab põhimõttelist kaalumist küsimus, kas on tarvilik ühis- ja kirjakeele sõnade tähendust teadlikult muuta, leides, et teatud sõna ei vasta sellele mõistele, mida ta peab väljendama (vt. J. Aavik Keeleuuenduse äärm. võim. lk. 158). Kuigi võib teatud määral õigus olla J. Aavikul, kes väidab, et „Keelest saab iga sõna välja ja uue asemele, kui rahvas või, õigemini, selle mõõduandev enamik seda tingimata tahab“ (Keelel. Kuukiri 1915, 101), on siiski teine küsimus, kas seda on otstarbekohane teha.

Näib, et seda võiks teha ainult kõige uemate, keelde veel juurdumata uudissõnadega, mis on ebaotstarbekohaselt moodustatud. Keelde juurdund ja üldiseks saand sõnu hakata keelest välja ajama või nende tähendust muutma teoretiseerimise, sisu või loogika põhjal, viiks mõttetuseni; siis tuleks igas keeles ümber teha hulk sõnu, mis loogilisel analüüsimisel ei näi sugugi vastavat oma tähendusele. See oleks loogilise põhimõtte väärakendus. Kuidas ei ole otstarbekohane toimida, selle kohta toodagu järgmine näide. Ühiskeeles oli omandand 'famiiliname' tähenduse sõna *liignimi*, mille otstarbekohasuse kohta midagi ei ole öelda. Aga juba 1889 kirjutati „Sakalas“ (nr. 6) selle kohta: „seesugune seletus ja sõna pruukimine on üsna võlts, sest sõnaga „liig“ tähendatakse seda asja ehk olemist, mis just täiesti *üleliigne* on (zu sehr, лишній).“ Ja nüüd ongi sellelt lühikeselt sõnalt ära võetud see tähendus ja antud talle tähendus 'agnomen, beiname' (ÕS), kuna ta asemele on võetud palju pikem ja kohmakam *perekonnanimi*. Tarbetu oli ka sõnalt *ühisus* võtta tähendus 'ühistegeline äriline ettevõtte' ja see igal pool asendada sõnaga *ühing* (selle kohta on täiesti õiged märkused „Kajas“ 1930 nr. 284).

Mitmekordne tähenduse muutmine on sündind eestikeelse vaste otsimisega mõistele 'representeerima', millist teguviisi tuleb küll kahetseda, kuid mida võib ennem õigustada. L. Kettunen, kes põhimõtteliselt ei poolda seda, et sõnadele vägivaldselt uus tähendus antakse, kiitis siiski heaks, et sõnalt *esitama* Noor-Eesti ajal võeti tähendus 'representeerima' ja anti talle tähendus 'ette kandma'. K. ütleb: „Siin on tegu eksituse parandamisega, mis keele lonkama jättis. Tuli ju keelde hulga aja tagant (soome laenuna) *esitella*, *esitelin* 'tutvustada' (saksa 'vorstellen'), ja niisama tuttav on *esineda*: nende kõrval ei saa järelikult ka *esitada*, *esitus* sõnal muud tähendust olla kui 'ettekandmise, ettetoomise' (s. 'vortrag') — päälegi mõiste, mille jaoks spetsialne sõna peab tingimata olema“ (Arvustavad märkused, lk. 74). K. lisab: „Kõrgema hariduse keeleks tõusev eesti peab hädakorral tõesti ka sõnatähenduse vahetamisega nõus olema“ (ibid. lk. 75). Tähendus 'representeerima' jaoks laenati siis soomest sõna *edustama*. Paar aastat peale seda, kui L. Kettunen oli kaitsend *esitama* sõna tähenduse muutmist loogilise teoretiseerimise teel, on K. selle vastu, kui jällegi loogika ja teoretiseerimise põhjal tahetakse võtta sõnalt *edustama* tähendus

„representeerima“, sest et see sõna ilmselt tuletab meelde sõna *edu*. Sel puhul kirjutab K. *edustama* kohta: „Sel sõnal ei ole midagi teist tähendust Eesti kirjakeeles, ja muu ei ole mitte tähtis. Need, kes selle tarvitamisega on harjunud, ei tunne mingit tüli ega segadust sellest, et ta on tuletatud (ka Soome keeles) „vale alusel“ — see kartus on ainult teoreetikutete oma. Kui iga keele sõnal või isegi kultuursõnal oleks oma „loogiline alus“, siis oleks etimologiseerival keeleteadusel palju vähem tööd. Oleme harjunud igale sõnakujule kindla mõiste külge liitma, küsimata tema kokkuseadest või algupärasest“ (EKirj. 1921, 254). Nüüd on L. Kettunen'i vastuseisemisest hoolimata seegi tähenduse muutus sündind ja sõnale *edustama* on antud tähendus ‚fördern‘ ja ‚representeerima‘ tähenduses on tarvitusel *esindama*. Tulevikus peaks vältima sõnadele niisuguse tähenduse andmist, mille ebaotstarbekohasus on kohe nähtav, nagu sõna *edustama* puhul. See juhtum näitab, et uute sõnade tarvituselevõtt ja valik teatavate mõistete jaoks peab tulevikus sündima tõsisemalt kui seni, et vältida niisugust ümberõppimist, nagu see nüüd on toimund mitme mõiste ja sõnaga.

Praktilistest pisiküsimustest tähenduse alal, mis veel vajavad kaalumist, mainitagu sidesõnade sünonüümipaare ja — ning (vrd. K. J. Peterson, Beiträge XII, 150; E. Elisto Eesti Keel 1929, 101—104; J. V. Veski ibid. lk. 104—105 ja Eesti Keel 1930, 42—45) ja *ehk* — *või*, mille tarvituses ei olda veel päris ühel arvamisel.

Nääriööl

vaikselt valvele sirutub aegade vana sepp —
vasar ta tõstetud käes otsekui võlune kepp.

Igavik kaljuna külmas, pilkases pimedas kõrgub,
hoop aga langeb ja taas aastanireke nõrgub —
kulinal voolama purskab põliste mägede seest
selgena sulisev juga sügavalt, lõpmata veest.

Tundub kui täidaks nüüd maailmaruumi määratu salve
kõikidest südameist soov, lootuste ohe ja palve:
Aegade tooja, hoidku su vägeva helduse hool
puhas ja selge sest lätest nõrisev hetkedevool.

×

Taevas on kõrge ja külm, üleni helkivais tähis,
vastu et särab sest maagi hangede valendav mähis.

Oli kui kutsus mind keegi, kätte kui kiskus mu käe,
talutas teele, mis viis veerule lumise mäe.
Siin, oma jälgede piiril, nüüd üksinda silmitsen orgu,
varjude sinerdust vaatan, härmaste salude norgu.

Kaugusest kumahtab tasa kesköine kirikukell,
millest kui kajastuks hetkeks harduse puudutus hell.
Siis aga värehtab vaikus, kohiseb tuulehoog kohe
tähtitais taevast kui tumm kaebe- ja hääbumisohe.

×

Vaikne mu hangine ümbrus, vaikne on metsade õu —
kuski kuid kõminal käib otsekui eksinud kõu.

Kuski on rahuse vaikuse piir, kaljud kus tuiskavad tuld,
juurilt et kargavad kuused, hangedest plahvatab muld —
aastate vahetus sääil tervitab surma raevuses laulus
päeva ja valguse lapsi (nagu on kirjutand Paulus);

ihu, mis vaimule tempel, põliselt elav ja noor,
tervitab tänasel öölgi mürskude mürisev koor,
kuni ei tunne neid koit, ärgates tumedas meres,
mehi, kes silmili maas enese jäätanud veres.

×

Avale saabudes näed, et majad ei magagi veel —
akendes lampide helki, lõkete kumagi leel.

Raske siin järi all jalg, põlvil sääil roidunud käsi —
mälestus rännatud teedelt uinuma veel ei väsi:
rängem kui eales on täna lohutu südame tusk;
varmam kui eile või homme ärkama parema usk.

Mõnelgi künnisel ohtrasti murede ohakaid võrsus,
kehvikukodudest jäi kaugele vendus ja võrdsus —
jääb aga lõkkele lootus, et selgema koidiku aim
äratab inimest kord, templit, kus pelgus on vaim.

×

Aeglase sammuga jälle jälgede katkestust jatkan,
härmaste mändide all tuttavaid radasid matkan.

Hää nõnda astuda tasa, kõndida käimata lund —
iseegi ennast ei kuule, hoiad kui lindude und.
Sügavas rahus on mets, tühi ju sinerdav teegi;
omaks vaid tunda võid tundi ja vastu ei tule keegi.

Habraste pilvede hõlmadest külmana hõõgab kuu,
latva ei liiguta ükski vaiksena varjuta puu.
Kuski ei rudise enam ainuski samm ega jalas —
vaikuses tiliseb vaid aegade taguja alas.

Õnnenägija

Otsekui imelatema nõiutud õlist
vilkus tuluke mehe vaates.
Jumala päevi kui unes õhtule saates
õnne nautis ta elupõlist.

Kõike ta õnne kiirgavas valguses nägi
ega tunnudki kurja tõelust.
Peletas tusad, taltsutas murede õelust
mehe silmade võluvägi.

Kujutus polnud tal tegudest vähem tõhus,
mõte suutis, mis süda tahtis:
tõstis silmad ja soovide täitumist vahtis —
imed ilmusid selges õhus.

Ennäe, vaadake nüüd ta kaunimat matka,
viimset minemist, kurba kadu —
vaadake tema õnnelaid kevaderadu,
kus ta enam ei samme jatka!

Toomed ja kased. Teerada järvega rööbik.
Päike helgitab selgeid vesi.
Lõhnastab tuult ju õite ja pungade mesi.
Voorte võsikus hõiskab ööbik.

Näljane hulgas, õhust hingates rooga,
avab tuulele kitsad hõlmad.
Kuuluvad talle kõik selle kaldamaa nõlvad
järveveega ja kosevooga.

Pilkude kaugus märgib ta puistike raja:
maad nii palju kui käia suudab!
Mägesid tõstab ja ojade radasid muudab.
Orgu ehitab valge maja.

— Tule, mu armas, koju nüüd tuua su tohin!
Valge käsivars vilgatab toomes.
Ees aga kose graniidises joomes
keerleb vahune vetekohin.

Jõeie siis silla ta silmitseb kõrge ja kaarja.
— Tule! — Kosk vaid kohiseb vastu.
— Tule, mu armsam! hüüab ja sillale astub...
Rabab veel õhku kord käte haar ja

sedamaid viib ta kivil nelutsev vesi...
Õnnenägija jahtus nii rahus.
Punakaid vermeid keerles vaid voogude vahus.
Kosk ta silmist kõik uned pesi.

Nõukogude isamaalisus

ilmatorkavast ja välisest, mida üks või teine turist N.-Venemaal näinud, kuuleme mõndagi. Palju vähem aga sisemisest, sügavamast arengust, mida N.-Liidu ühiskond läbi teeb. Ometi ulatab selle tähtsus kaugemale.

Oleme kuulnud dekreedist, mis keelas ära abordi. Palju vähem oleme kuulnud nõukogude ühiskonna vaadete arengust sugupoolte vahekordadele, mille tulemusena esialgne äärmine liberalism sel alal, mis tihti ulatas jutluseni perekonna kui niisuguse likvideerimisest, on asendunud tugeva perekonna nõudega.

Oleme kuulnud paljudest kooliuuenduse eksperimentidest N.-Venes. Vähem oleme kuulnud üldisest tendentsist distsiplineerida noorsugu, kes revolutsiooni esiaastail võis valida ise endale õpetajaid, mõista kohut oma vanemate üle ja oma politiseerivate ühingute abil tähtsal määral mõjutada koguni riigi üldist poliitikat. Kevadised veed on nüüd jälle kallastesse pöördunud. Komsomol apolitiseeriti: noorsool on õppida, enne kui ta riiki juhtima hakkab. Ja koolis seati 1935. a. uuesti sisse distsipliin: pallide süsteem, veerandaastatunnistused, ülemineku-eksamid ja vormiriietus.

Säärane areng nõukogude ühiskonna sügavustes näitab, et revolutsioonilisele murrangule on järgnemas uus ülesehitamine ja konsolideerumine. Uus ülesehitus toob esile uusi probleeme; vastavalt kujunevad uued mõtteviisid.

Üks iseloomulikum külg neis uutest mõttekäikudes on nn. nõukogude isamaalisuse tõus. Oleme vanasti kuulnud, et proletaarlasel pole isamaad. Veel Barbusse paneb Leninit võitlema isamaalisuse vastu, mis jumaldavat lihtsalt geograafiat. Nõukogude kirjanik Katajev ütleb aga nüüd lihtsalt: „Mis on isamaalisus? See on armastus oma maa vastu. Mis on minu maa? See on minu mäed, minu puud, minu jõed, minu mered. See on minu ajalugu, minu rahva ajalugu, see on mu vennad ja õed, mu sõbrad ja armsad“ („*Literaturnaja Gazeta*“, 20. 4. 39).

Isamaalisus on tunne. Üks ühiskond saab oma tunnetest teadlikuks eeskätt oma suurte kirjanike kaudu. Nõukogude isamaalisuse areng paistab kõige selgem, kui teda jälgime nõukogude suurimate kirjanike juures.

MAJAKOVSKI

Vladimir Majakovski (1893—1930) peavad enamlased oma suurimaks luuletajaks. Aleksei Tolstoi ütleb tema kõige võimsama, ekspressiivsema, julgema ja kongeniaalsema olevat

sellele nõukogude esimesele ajajärgule, mille iseloomustuseks oli ainestiku üliküllus, tung hiiglaslikele mõõtudele, pahatihti ka diletantlik vilumatus.

Majakovski oli üks vene futurismi algatajaist ja kandjaist. Tema toimetatud ajakiri „Lef“ („*Levõi front iskusstva*“ — kunsti vasem rinne — 1923-25) ja „*Novõi Lef*“ (1927-28) eitas mineviku kultuurilist pärandust, kunstis tunnustas vormi primaati sisu üle, kirjanduses tahtis näha ainult dokumentaalset „faktograafiat“, mille keskuseks oleks mitte inimene, vaid tegu, fakt. Kuid peab ütleva: Majakovski and kasvas tema teooriatest kaugemale.

Sünge, trotsliku näoga noormees kummalises kollases pluusis, apaši hoiakuga, epateeris ta publikut oma luuletustega, mille pealkirjadki olid — väljakutse: „Kõrvahoop seltskondlikule maitsele“, „Lihtne kui mõõgimine“, „Pilv pükstes“. Ise kutsus end „linna põhjakihi“ kolmeteistkümnendaks apostliks“ ja „kisamokaliseks Zarathustraks“.

Nagu Marinetti oma futurismiga tuli fašismi juure, nii tuli Majakovski — enamlusse. Kodusõja aastail töötas enamlaste propagandas, maalits ja luuletas „*Rosta*“ (nõukogude telegraafi-agentuuri) kihutusplakateid. Kuid võis hiljem samuti luuletada riimitud reklaame ka nõukogude pudukauplustele.

Maailmasõjas on ta defaitist:

«Никто не просил, Чтоб была победа Родине начертана.	Безрукому огрызку кровавого обеда На черта она?»
--	---

(Keegi pole palunud / Et oleks võit / Kodumaale määratud. / Verise lõuna käetule jäti-
sele / Mis kuradi jaoks seda?)

Kuid kodusõjas ärkab temas rahvuslik uhkus:

«России не быть под Антантой»

(Ei Venemaa lähe *Entente*'i alla!)

Kodusõja lõpul kerkib isamaalisuse teema juba suuremas ulatuses. Poemits „150 mil-
jonit“ (1921) on selle esimeseks motiiviks — geograafiline suurus:

«Россия Не нищий оборвыш, Не куча обломков, Не зданий пепел, — Россия Вся	Единый Иван, И рука У него Нева, А пятки — Каспийские степи».
--	---

(Venemaa / Pole kaltsudes kerjus, / Ei varemete kuhi / Ega hoonete tuhk. / Venemaa /
On kõik / Üksainus Ivan, / Ja käsi / On tal / Neeva, / Aga kannad — Kaspia stepid.)

Nagu vanasti Karamzinil, süveneb ka Majakovski isamaalisus välismaa-matkadel. On iseloomulik, et talle kõige enam imponeerib Ameerika, valge tsivilisatsiooni maadest kõige noorem:

«Я в восторге от Нью Йорка города, Но кепченку не сдерну с виска.	У советских собственная гордость, — На буржуев смотрим свысока»
--	--

(Olen vaimustatud New Yorgi linnast, / Kuid sonikest oma meelegohalt ei tõmba. / Nõu-
kogude inimestel on omaenda uhkus, / Kodanlastele vaatame ülalt alla.)

Hüüdsõna „Kätte saada ja ette jõuda Ameerikast“ ning Nõukogude palee projekt Moskvas, mis peab ületama New Yorgi *Empire State'i* pilvelõhkuja, on neis ridades juba ette aimatud.

Kõige sügavama ja täiuslikuma väljenduse on nõukogude isamaalisus leidnud Majakovski poeemis „Horošo“ (Hea), mis on kirjutatud nõukogude kümnendaks aastapäevaks 1927. Luuletaja esitab seal küsimuse kogu teravuses:

«Можно умереть за землю за свою, Но как умирать за общую? Приятно русскому с русским обняться,	Но у вас и имя «Россия» утеряно. Что это за отечество у забывших об нации? Какая нация у вас? Коминтерна?»
--	--

(Võib surra oma maa eest, / Aga kuidas surra ühise eest? / Meeldiv on venelasel kaitstada venelast, / Kuid teil on „Venemaa“ nimigi ära kaotatud. / Mis isamaa on neil, kes rahvuse ära unustanud? / Mis rahvusest te olete? Kominterni?)

Ei, Majakovski isamaalisus pole kominterni isamaalisus. Ta on liiga loodusjõulik-täisvereline ja orgaaniline niisuguste abstraktsioonide jaoks. Nõukogude isamaalisus on Majakovski jaoks — saatuste ühtlus, saatusosadus:

«Землю, где воздух как сладкий морс, Бросишь и мчишь колеса. Но землю, с которою вместе мерз, Вовек разлюбить нельзя.	... Я видел места, где инжир с айвой Росли без труда у рта моего, — К таким относишься иначе. Но землю, которую завоевал и полуживую [вынянчил.
... Можно забыть, где и когда Пузы растил и зобы. Но землю с которой вдвоем голодал Нельзя никогда забыть.	Где с пулей встань, с винтовой ложись, Где каплей льешься с массами, — С такою землей пойдешь на жизнь, На труд, на праздник и на смерть».

(Maa, kus õhk on kui magus morss, / Jätad maha ja rändad edasi. / Kuid maast, kellelega koos külmasid, / Ei saa iial süda lahti. / Võib ära unustada, kus ja millal / Kasvatasid kõhtu ja lotti. / Kuid maad, kellelega koos nälgisid, / Ei saa iial unustada. / Ma nägin kohti, kus inžiir ja aiva / Kasvasid ilma vaevata mu suu juures, — / Niisugustesse suhtud teisiti. / Kuid maaga, mille vallutasid ja poolsurnuna välja põetasid / Kus kuuliga ärka ja püssiga mine magama, / kus tilgana veered ühes massidega, — / Säärase maaga lähed ellu, / Tööle, pidule ja surma.)

Marinettiga sugulane on Majakovskil „Giovinezza“ — nooruse — motiiv:

«Другим странам по сто, История — пастью гроба. А моя страна — подросток, —	Твори, выдумывай, пробуй! ... Славьте молот и стих Землю молодости».
---	--

(Teised maad on saja-aastased, / Ajalugu on neile ees hauana. / Minu maa on poisike, — / Loo, mõtle välja, katseta! / ... Kiitke, haamer ja laul / Nooruse maad!)

Sellega otseselt seotud on futurismi — tuleviku — motiiv:

«Отечество славлю, которое есть,
Но трижды — которое будет».

(Laulan isamaad, mis on, / Kuid kolmekordselt — mis saab olema.)

Ajajärgul, kus enamluses elu ja surma peale alustasid võitlust kaks vastupidist orientatsiooni: Trotski „maailmarevolutsioon“ ja Stalini „sotsialism ühel maal“, pidi Majakovski isamaalisus mõnelegi kangeusklikule enamlasele tunduma ketserlusena. Tema ümber kerkis palju vaidlusi. Majakovski lõpetas 1930. a. oma elu enesetapmisega. Mõned arvustajad kinnitavad, teda olevat nii kaugele viinud trotskistide-buhharinlaste tagakiusamine.

ALEKSEI TOLSTOI

Majakovski tuli nõukogude kirjandusse alt, väikekodanlikust boheemkonnast. Krahv Aleksei Tolstoi, pärast Maksim Gorki surma vist küll kõige populaarsem nõukogude kirjanik, tuli sinna ülalt, vanast vene kõrgaadlist.

Oma värske ja terava elutundega sai Tolstoi tuttavaks juba enne revolutsiooni, kujutades enamasti kohaliku aadli väljakidunemist. Kuid ta oli „ilma järelemõtlemiseta“, s. o. ilma ideoloogiata, peagu „loodusjõuline“ kirjanik.

Järelemõtlemistele viis teda alles revolutsioon. Ta nägi ära, et revolutsioon ei sobi tema paljude seniste heade kõlbeliste põhimõtetega. Ta lahkus Venemaalt. Tema tolleaegsed tööd väljendavad skepsist. Revolutsioon on toonud midagi hoopis muud kui seda, mida vene humanistlik haritlane sellelt oodanud. Üks tegelane tema teoses „18. aasta“ ütleb:

„Haritlaskonnas leidis ainult üksainus käputäis, kes mõistis revolutsiooni — kommunistid. Nad kõigepealt paiskasid üle parda vanad vaadid humanismiga, rautatud kastid tuhandeaastase kõlblusega, bidoonid emotsioonidega.“

Nähes, et vene tee läheb siiski enamluse revolutsiooni kaudu, saab Tolstoi „tähiste vahetajaks“ ja pöördub emigratsioonist tagasi N. Venesse. Ühes muude „tähiste vahetajatega“, s. o. uskodaanlike haritlastega, töötab ta nõukogude kirjanduse paremal tiival, nn. „teekaaslaste“ seas. Üks tema jutukangelane kodusõja ajast, lugedes ajaloo, kuidas XVII sajandi Segase aja järel vene elu jälle edasi läks, lohutab end:

„Ega me nüüdki hukku! Kui ka maakondki meist järele jääb — sealt hakkab jälle edasi minema venelaste maa!“

See mõte Venemaa uuestisünnist leiab värvikama väljenduse suurromaanis „Peeter I“.

„Ma otsustasin kajastada meie ajajärku, kuidas oskasin,“ ütleb Tolstoi ise. „Ja uuesti pöördusin minevikku, et seekord jutustada võidust loodusjõu, inerts ja aasialikkuse üle.“

See oli julge uudus — tsaaritapjaile ajalooliseks eeskujuks esitada üht tsaari. Kuid Tolstoi oma kaasakiskuva kirjanikuandega sai sellega toime. Tema romaan levis Venemaal üle miljoni eksemplari. Selles nähti hümni ajaloolisele optimismile.

Peetrist oli Lenin ütelnud, et see võitles barbaarsuse vastu barbaarsete vahenditega. Stalin oli tähendanud, et Peeter lõi mõisnike ja kaupmeeste rahvusriigi talurahva kulul, kellelt nülitati kolm nahka. Ja Tolstoi ise seletab: „Peeter raius akna Euroopasse läbi rahva luu ja liha.“ Ühe sõnaga: Peeter tegi Venemaal revolutsiooni ülalt.

„Revolutsioon ülalt“ kordus Nõukogude Venemaal, kui algas viisaastakute poliitika. See avas uusi väljavaateid ka vene haritlaskonnale, kelle järele äkki kasvas vajadus. A. Tolstoi ütleb: „Viisaastakute algus valgustas minu teadvuses sangarliku koiduga selle elu, millele ma olin annud oma jõud.“

Haritlaskonna osatähtsuse tõus, tema muutunud suhtumine nõukogude võimule tõi varsti tähtsaid muutusi ka nõukogude kirjandusel.

Nõukogude algaastail oli nn. *Proletkult* püüdnud luua laboratoorsete meetoditega omapärast proletaarset kultuuri klassiidee ja klassivõitluse alusel — katse, mis viimaks kidunes välja anarho-futuristlikes ringikeses.

Samuti püüdsid nn. „proletaarsete kirjanike assotsiatsioonid“ („*Rapp*“) luua proletaarse kirjanduse ning selle alla monopoliseerida kogu nõukogude kirjanduse. Eriti käidi peale nn. „teekaaslastele“, et sihukest „seisust“ ei tohtivat proletaarses riigis üldse olla, vaid võivad olla ainult üks kahest: kas on nad liitlased või vaenlased? Teekaaslastes tunnustati küll suuremat kirjanduslikku tehnikat, kuid selle liiga tähtsaks pidamises nähti nende pahet. Teekaaslased ei saavat aru klassivõitlusest. Vastuväide, et nad mineviku kultuuri parandust uuele Venemaale edasi andvat, ei pidavat ka paika; siin ei olevat tegemist kahe kultuuri rahuliku kohtamisega, vaid võitlusega.

Fadejev hoiatas: Kui teekaaslased kindlustavad end oma senistel positsioonidel, siis tähendab see praegustes tingimustes — kodanliku ideoloogia pealesurumist, mis võib tuua oma järel kodanlikku ümbersüüdi („*Na litpostu*“, nr. 13/14, 1932).

Haripunktile jõudnud võitluse otsustas Stalin ise. Nagu räägitakse, olevat ta *Rapp*'i esindajaile tähendanud, et ideed olevat neil küll ilusad, kuid kirjuvat nad igavalt.

23. aprillil 1932 otsustas partei keskkomitee *Rapp*'i likvideerida ja kõik nõukogude platvormil asuvad kirjanikud ühendada ühisesse liitu. *Rapp*'ile pandi sealjuures süüks pahempoolse klike kallakut, monopolistlikku upsakust ja sallimatust, ajanõuetest, mittearusaamist, ja raskeid eksitusi teekaaslaste suhtes, kus ümberkasvatamine asetatud administratiivsete pealekäratamisega, just nagu oleks *Rapp* mingisugune administratiivne asutus. Hiljem on *Rapp*'i kutsutud koguni „trotskistlikeks kaikameesteks“.

Ümberkorralduse mõju nõukogude kirjandusele oli rahustav. Kadusid ära kõiksugu noorte ringikeste kõlavasõnalised platvormid ja anateemad teisitimõttelejale. Selle eest hakkasid aga jälle kirjutama mõnedki vanemad kirjanikud (nagu Sergejev-Tsenki), kes vahepeal juba vakka olid jäänud.

Luua „kirjanduse Magnitostroi“ asetati uue ajajärgu hüüdsõnaks. Kirjandus pidi kaasa aitama sotsialistlikule üleshitamistöele.

Nagu A. Tolstoi 29. II 36 sovjetide kongressil seletas, jäävat kirjandus oma sihist veel maha. Sest tulevat ümber luua kogu senise kirjanduse loomus. Seni olnud ta peamiselt vastasrindlik, nüüd tuleb aga vormida positiivse sangari tüüpe, kaevata välja aastatuhandate prahi alt kunsti alglätteid — rahvaloomingut.

Kuna *Proletkult* oli katsunud uut kultuuri luua laboratoorseis stuudiotēs, pöörduti nüüd ajaloo klassikute ja rahvaloomingu poole.

Tolstoi uuem teos „*Hleb*“ (Leib) käsitab Vene kodusõda lõunas, kus osalisteks on Lenin, Stalin ja Vorošilov. Siin näidatakse organiseerivaid jõude, mis revolutsiooni loodusjõude suunata jaksasid. Kunstilisest küljest see teos ei ulata kohati „Peetrini“, kuid on selle eest aktuaalne. Pealegi kuulub ta nende „riigikaitseliste“ teoste hulka, millele viimasel ajal erilist rõhku pannakse.

A. Tolstoi juhtmõtteks on — nõukogude isamaalisus. „Isamaa! Vana sõna, kuid me mõistame teda uut moodi.“ „Mis on isamaa? See on kogu rahvas, kes toimetab teataval pindalal oma ajaloolist liikumist. See on rahva minevik, olevik ja tulevik.“

Tolstoi isamaalisus käib teravalt Trotski maailmarevolutsiooni teooriate vastu. „Trotskism“, ütleb ta, „kandis endas isamaa mõiste eitamist. Ta suhtus upsakalt, põglikult ja vaenlikult vabariigi rahvahulkadele. Trotskistidele ja sinovjevlastele oli oktoobri-revolutsioon ainult hüppelauaks, kust nende isiklikud auahused tahtsid üles kerkida. Nõuko-

gude vabariigi rahvaid pidasid nad kahurilihaks. Iga trotskist naeraks teile näkku, kui talle nimetatakse armastust isamaa vastu. Stavrogin Dostojevski romaanist „Sortsid“, see „Uri kantoni kodanik“, kes loogiliselt läks kuni lakani, kus end üles poos — see on potentsiaalse trotskisti algkuju.“

Ja Madridis seletas Tolstoi (7. 7. 37): „On kahesugust internatsionalismi. On orgaaniline internatsionalism, kus isamaa-tunne laieneb inimese-tundeks. Trotski internatsionalism — see on aga künism, ükskõiksus ja ükskõiksusest lähtuv rahvuse eitamine. Trotski põlgas Venemaa rahvaid, sest et need lõhnasid lambanaha ja musta leiva järele. Ta ei uskunud rahvahulkade loovjõudusesse.“

Mis Majakovskil polnud teadlik — nõukogude isamaalisuse vastuolu maailmarevolutsiooni teooriatega — on A. Tolstoil juba teadlik.

PROF. POKROVSKI LANGUS

Majakovski ja A. Tolstoi on nõukogude isamaalisuse tähtsamad apostlid. Prof. Pokrovski oli üks selle väljapaistvamaist ohvritest.

Vana enamlane, nõukogude rahudelegatsiooni liige Brest-Litovskis, nõukogude hariduskomissari asetäitja, oli prof. M. Pokrovski (1868—1932) oma aja kõige suurem marksistlik ajaloolane, nõukogude kõrgema hariduse organiseerija, *rabfak*'ide (töölisfakultetide), „punase professuuri“ ja kommunistliku akadeemia isa. Kibedas võitluses kodanliku historiograafiaga, hindas ta vastavalt enamluse esialgsele maailmavaatele sarkastiliselt ümber kogu Vene ajaloo, nii et sinna peagu kivi kivi peale püsima ei jäänud.

Ajalugu oli Pokrovski jaoks poliitika, pöördud tagasi minevikule. Ajaloolisi tõsiasju tuli tema arvates koguda nüüdisaja poliitilise otstarbekohasuse seisukohast. Ta eitas isiku ja riigi aktiivset osa ajaloos ning leidis, et poliitika järgneb ikka passiivselt majandusele. Ajalooliste sündmuste asemel pakkus ta seepärast abstraktseid sotsioloogilisi skeeme.

Tema Venemaa ajaloo ei jäänud senistest Vene ajaloo suurmeestest ja rahvussangaritest midagi järele; selle eest kippusid aga aukohale Venemaa ajaloolised vaenlased.

Muistne Kiievi Venemaa oli Pokrovski jaoks — barbaarne maa, millel mingit õigust polnud Euroopa riikide ritta kuuluda. Moskva riigi asutamise teene olla kuulunud — tatari khaanidele. Tatari ike olla osutunud anarhistidele venelastele progressiivseks teguriks, kasvatades neid tsentraliseeritud riikluse jaoks. Liivi rüütlid olnud igati üle vene sõduritest. Kus viimased Liivi sõjas võitnud, seal ainult oma hiigla arvilise ülekaalu tõttu.

Vaadeldes Segast ajajärku klassivõitluse seisukohast, ülistab Pokrovski poolakate käsi-kuid Vale-Dimitreid kui kasakate ja talurahva tsaare; vene rahvahulkade võitlusest võõr-rahvuslike interventide vastu ei pea ta aga midagi, nagu ta ka Napoleoni sõjas vene talurahval mingit isamaalisust ei leia olevat: mužik hakanud prantslaste salkadele vastu lihtsalt kaitses oma kanu ja hanesid. Kutuzov ja Bagration saanud Borodino all haledalt peksta Napoleonilt, kes Venemaale paremat korda tulnud tooma. Mitte Napoleon polevat 1812. a. sõda välja kutsunud, vaid vene ahne aadel.

Ka dekabristides ei olevat midagi head. Need olnud lihtsalt omakasupüüdlid eksploatatorid-aadlikud, kes tsaari vastu mässu tõstnud selleks, et talurahvast paremini eksploateerida. Pugatševi mäss vastupidi sellele, mis Puškin temast ütleb — „Vene mäss, mõttetu ja halastamatu“ — olnud ei midagi vähem kui oktoobripöörde eelharjutus: „proletariaadi hegemoonia liidus talurahvaga.“

Peeter Suur olnud ärajoonud *landsknecht* ja süfiliitik, Katarina Suur — lõbunaine troonil. Vene talurahva vabastamine olnud — bluff talurahva paremaks koorimiseks. Jaapani sõjas asub Pokrovski Jaapani poolele Vene vastu ning võrdleb venelaste lüüasaamist Mukdeni all Austerlitz lahinguga.

Ühe sõnaga — Venemaa tuhandeaastases ajaloos Pokrovski peagu ei jätnudki muid heledamaid kujusid kui tatari khaanid, poolakate käsikud, Liivi rüütlid, Napoleon ja jaapanlased. Kõik võõrad sissetungijad toonud Venemaale kõrgemat kultuuri, venelased ise aelenud barbaarsuses.

Oktoobripöörde klassivõitluse kõrgpinge seisukohast oli see arusaadav. Vaen seniste valitsevate kihtide vastu domineeris siis üle kõige. Kõik, mis ajaloos vene valitsevatele kihtidele vaenuline olnud, paistis Pokrovskile juba sellesama pärast olevat eduline tegur. Lenini 1917. a. defaitismi kandis ta üle kogu Venemaa ajaloole.

See ei võinud aga sobida nõukogude isamaalisusele. Mis tulevik saab olla ühel rahval, kelle tuhandeaastane minevik aina seisab alla iga arvustust? Pokrovski ise suri veel suures aus kui enamluse kuulsam teadusmees. Kui aga tema arvukad õpilased tema õpetusi edasi arendasid, tõusis nende vastu järjest kõvenev vastasvool, mis eriti toetust sai punaväe juhtkonnalt, kes Vene mineviku suurtest sõjameestest sugugi alati nii halvast arvamises ei olnud.

26. jaanuaril 1936 hoiatas partei keskkomitee ja nõukogude valitsus Pokrovski õpilasi, et need oma meetodiga ajalugu kui teadust ära ei likvideeriks. Ja 14. nov. 1938 mõistis keskkomitee juba Pokrovski jüngrid täiesti hukka kui antimarksistlikud vulgarisaatorid, kes ajaloo sündmusi mitte nende ümbruse tingimuste seisukohast pole vaadelnud ja seega ajaloo kui teaduse sootuks kraavi viinud.

Pokrovski kooli õpikud korjati käibelt ära. Nõukogude Liidu Teaduste Akadeemia annab nüüd Pokrovski kooli ümberlükkamiseks välja ühe koguväljaande teise järele, kus näidatakse, et Pokrovski pole üldse marksist, vaid mahhist, s. o. Mach'i teleoloogia järelkäija. Marx'i ajaloolise materialismi olla ta asendanud majandusliku materialismiga, mille vulgarisaatorina tal iga ajaloolise probleemi jaoks olnud alati käepärast ikka üks ja seesama nõiavõti, nimelt kaubanduslik kapital, mis muuseumis olevat määranud kogu Venemaa ajaloo käigu. Pokrovski antihistorism polevat tal üldse lasknud näha, et paljud asjad Vene ajaloos oma aja kohta edulised võisid olla. Nii jõudnudki Pokrovski nii kaugele, et mustanud maha kogu Vene rahva ajaloolise võitluse oma iseseisvuse eest. Pokrovski teooriad polevat oma poliitilises tähenduses enam muud midagi kui eesriie trotskistlik-buhharinlikele bandiitidele.

Pokrovski kooli langus viis endaga kaasa ka enamlaste populaarsema pilkeluuletaja Demjan Bednõi (Pridvorov'i). See oli eriti tuttav usuvastasel rindel, kus ta Uut Testamenti järele karikeeris; ka kasutas ta osavalt rahvaluule vorme aktuaalseile teemadele.

Moskva Kammer-teatri lavastuseks oli ta kirjutanud Borodin'i nalja-ooperile „Vägimehed“ uue libreto. Muistsed röövlid olid seal ülistatud revolutsioonilisteks sangariteks, vene rahvaluule vägimehed nagu Ilja Muromets, Svjatogor jt. aga maha tehtud kui joodikud, argpüksid ja kulukud, ja muistsete venelaste ristimine oli kujutatud mingisuguste poolearuste lollpeade purjus bakhanaaliks.

Üleliiduline kunstikomitee nõukogude valitsuse juures keelas 13. nov. 1936 selle pilkeooperi lavastamise, leides, et röövlite ülistamine on poliitiline väär samm, rahvaluule vägimehed kehastavad vene rahva heroilisi jooni, venelaste ristimine oli aga tähtsaks positiivseks sündmuseks Vene ajaloos. Arvustaja Keržentsev seletas „Pravda's“, et Bednõi teos moonutab

Vene ajalugu ja tahab meeldida inimestele, kellel pole ei rahvust ega päritolu („bez rodu, bez plemeni“).

Ühtaegu sai tubli peapesu ka Kammer-teatri direktor Tairov, kellele meele tuletati tema endisigi vääratusi; lavastusi, kus spekulante oli kujutatud revolutsiooni suuremaiks võitjajaks ja kasutajajaks, kus trotskistide veskile oli vett kallatud lavastustega nagu Levidovi näidend thermidori pöördest Prantsusmaal või Bulgakovi tükk, kus õpetatud papagoi kor-dab: „Kõigi maade proletaarlased ühinege!“ ning tsensor nõuab, et tükk tingimata lõpeks maailmarevolutsiooniga.

Pokrovski kooli kukutamise-ga avanes tee Vene ajaloo suurmeeste rehabiliteerimiseks, kelles uue Venemaa juhtkond hakkas otsima oma eelkäijaid ja esivanemaid. Ajalooliste suursündmuste kasutamise-ga sai isamaaline kirjandus, näidend, film endale uue propaganda-vahendi, suutelise haarama hulkade ettekujutusvõimet.

UUS PÕHISEADUS

Nõukogude Liidu uuele 1936. a. põhiseadusele pole väljaspool pööratud erilist tähelepanu, kuna riigikord tema järele jääb autoritaarseks, nagu oli ennegi. Tõelikult märgib aga uus põhiseadus sügavaid muutusi niihästi nõukogude riigi ja ühiskonna elus kui ka revolutsiooni käigus.

1936. a. põhiseadus asendab senise nõukogude diktatuuri — autoritaarse demokraatiaga.

Nõukogude diktatuur oli klassivalitsus. Hääleõigus oli seal kõige suurem töölisel, siis talupojal ja kõige väiksem haritlasel. Kodanlikel ollustel polnud üldse hääleõigust. Teataval kombel oli see — vana vene ühiskondlik püramiid, pööratud pea peale. Mis enne all, oli ülal, ja ümberpöördukt.

1936. a. põhiseadus pani selle asemel maksma üldise, otsese, võrdse ja salajase (nn. „neljasabalise“) valimisõiguse. Kogu nõukogude kodanikkond tehti üheõiguslikuks. Endise klassimõiste asemele loodi uus juriidiline mõiste: „nõukogude rahvas“ — natsioon mitte tõulises, vaid poliitilises mõttes. Ning endise klassivõitluse asemele astus „nõukogude rahva kõlbelis-poliitiline ühtlus“ — mõiste, millele mujal vastab „rahvustervik“, „*Volksge-meinschaft*“.

XVII parteikongressi ajaks 1934. a. oli talurahva täiskollektiviseerimine juba teostatud ja nn. kapitalistlikud kihid ära kaotatud. Parempoolne vastasrind nõudis siis klassivõitluse ärakustutamist. „Nõukogude kodurahu“ kongress jäi aga püsima vastupidisele poliitikal: klassivõitluse teritamisele.

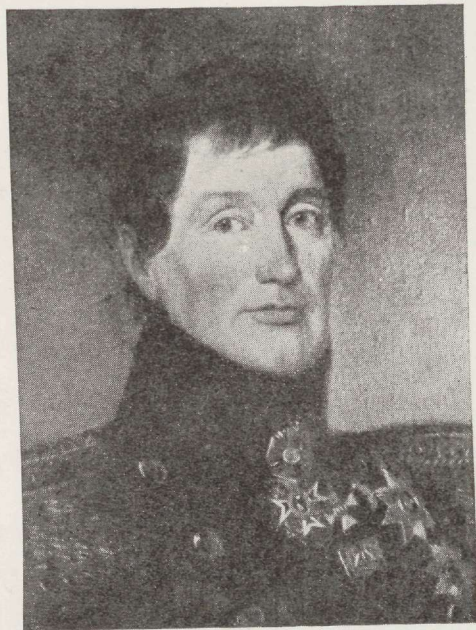
XVIII parteikongress 1939. a. konstateeris sel alal juba põhjalikku muutust. Klassivõitlus loeti kadunuks, sotsialism teostunuks. Mõned kõrvaltvaatajad on seda seletanud kui nõukogude majandusaparaadi võitu parteiaparaadi üle.

Nagu keskkomitee ajakiri „*Bolševik*“ (nr. 20, 1939) seletab, ei tähenda see veel klasside ärakadumist, vaid ainult nende kantide aegapidist ärakulumist. Ära kaduda võivat klassid alles täieliku kommunismi juures, milleni vaja veel tervet ajajärku arenemist. Tootmisvahekordade poolst erineb kolhoosi talupoeg ikkagi alles töölisest. Kolhoos on kooperatiiv-omandus, tööline töötab aga riigitehases. Kolhooslasel on peale selle veel oma isiklik maja hoovikrundi, majapidamise ja eluaseme-maatükiga, oma koduloomad ja juurviljaaiad. Pahatihti kaldub kolhooslane oma isiklikku majapidamist muutma oma peatuluallikaks. Olevat hulk kolhooslasi, kes kolhoosis üldse ei tööta.

K. T. Neff

Itaallanna paadis

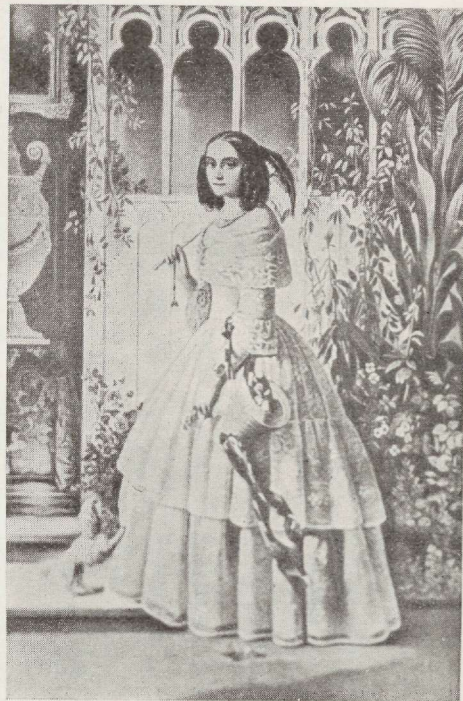
*K. T. Neff: Admiral Berend
Otto Moeller'i portree*

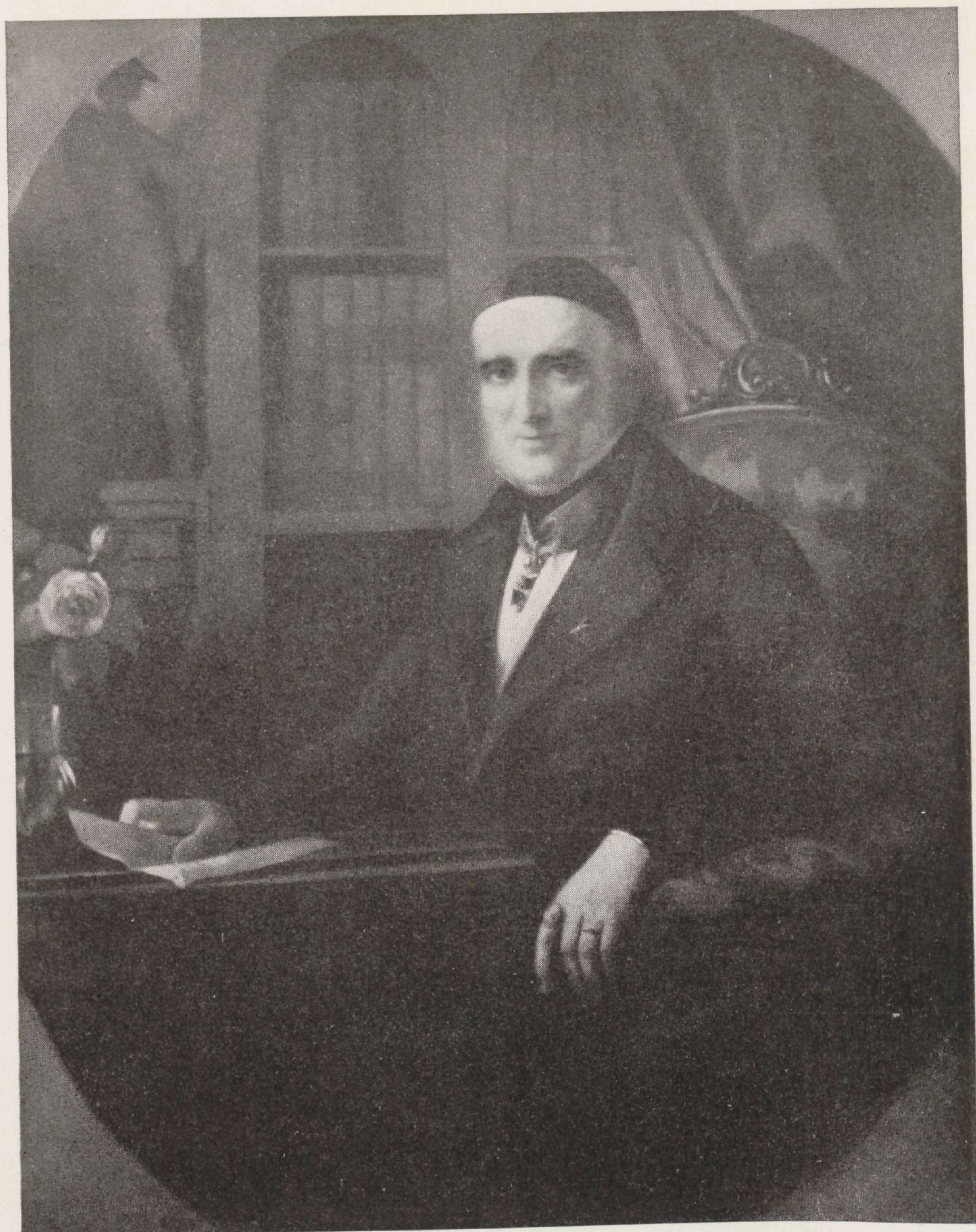
*K. T. Neff: Tundmatu daami
portree*

*K. T. Neff: Krahvinna de Soukhosaneth'i
portree*

*K. T. Neff: Emilie Essen'i (sünd. Kaulbars)
portree*

K. T. Neff

Karl Morgenstern'i portree

Siis jääb veel haritlaskond. 1939. rahvaloenduse järele oli Nõukogude Liidus üle miljoni kodaniku kõrgema haridusega (s. o. 0,59% üldrahvastikust. Eestis 1934. a. oli 1,6%, sellest lõpetatud kõrg. haridusega 0,66%), neist oli 70% saanud hariduse nõukogude aegu.

Haritlaskonna seisukoha muutuse kohta seletas XVIII parteikongressil Stalin: Oktoobripöörde järel asus kõige enam kvalifitseeritud haritlaskond enamlaste vastu võitluse ja emigreerus. Vähem kvalifitseeritud, kuid rohkearvulisem kogu haritlasi jäi esialgu äraootavale seisukohale ning tegi oma rahu enamlastega alles palju hiljem. Kolmas, kõige vähem kvalifitseeritud osa vanast haritlaskonnast (keda vahel kutsutakse ka poolharitlaskonnaks) läks kohe koos enamlastega.

Sest saadik on aga rahva seast juure kasvanud uus nõukogude haritlaskond uue maailmavaatega, kellesse vana haritlaskonna jäänused ära sulavad. See uus haritlaskond on rahva teenistuses ja pole mingit põhjust teda rahva vaenlaseks pidada.

Seda võõrastavam olevat aga, et veel enamlasti on, kes haritlaskonnale ikka edasi vaenlikult või alavääristavalt suhtuvad. Haridus olevat nende arust üks halb ja kahjulik asi. Endine tööline ja talupoeg, kes stahhanovlasena välja paistnud ning ülikooli saadetud, langetavat seega teise järgu inimeseks.

Samal parteikongressil kaotati Stalini lähema kaastöölise Ždanovi ettepanekul ära senised klassikategooriad parteisse vastuvõtmisel, mis tegid töölistele parteisse vastuvõtu kõige kergemaks, talumehele raskemaks ja kõige raskemaks haritlasele. Senise korra järele langes endine tööline, kes ülikooli läbi teinud, parteisse vastuvõtmisel neljanda kategooria inimeseks. Nagu 1936. a. põhiseaduses, nii muutusid ka parteis kõik kihid üheõiguslikeks. Sotsiaalset päritolu enam ei küsita.

Nõukogude akadeemik I. Luppol kirjutas selle puhul („Novõi Mir“, 1939, juuli): on otsene hädaoht nõukogude riigile selles barbaarsuses ja huligaansuses, mis endiselt eimiks-kipanevalt ja üleolevalt suhtub haritlaskonnale. Vana haritlase vigadeks olid — individualism ja reflektsoon. Nõukogude haritlane on orgaaniliselt seotud rahvaga, tema mõte ja tegu on üks, ta on ikka optimist. Mahhajevi anarhistlik-huligaanlik teooria, nagu oleks haritlaskond oma põhiolemuselt eksploatatorlik ning rahvavaenuline kiht, tulevat juurtega välja rookida.

Nõukogude haritlaskonnas võeti haritlase üheõiglustamist kui suurt ajaloolist võitu. Moskva kirjanike koosolekul kõneles selle puhul N. Tihhonov nõukogude haritlaskonna aukohast Venemaal. Baku haritlaste koosolekul ütles Azerbeidšani poeet Samet Wurgun: See on nõukogude ühiskonna üks suuremaid ajaloolistest võitudest.

Kommunistlikus vastasrinnas kaevati: See tähendavat apoteoosi uuele nõukogude „thermidoriaanlikule“ ülemkihile, kes, nagu ajaloos tihti juhtunud, olevat võitjana võtnud üle võidetud kodanlike kihtide kultuuri. Masse kutsuti seepärast uute ülemkihtide revolutsioonilisele kukutamisele.

Kõrvaltvaatajale näib aga Vene revolutsioon sellesse järku jõudmas olevat, kus tema edasine areng ja uue korra kindlustamine saab minna mitte enam masside, vaid uue eliidi kaudu. Ses olukorras on tähelepanuväärne, et uuenenud on mitte ainult nõukogude haritlaskond, vaid veelgi enam on uuenenud vene kommunistlik partei.

Veel 1934. a. oli XVII parteikongressi liikmeist 22,6 prots. ennerevolutsiooniaegse, s. t. põrandaaluse staažiga ja 17,7 prots. 1917. a. staažiga, kuna tervelt 80 prots. parteiliikmeid olid parteisse astunud enne 1920. aastat, omasid seega kodusõja staaži.

Pärast viimaste aastate suuri puhastamisi, trotskistide ja buhharinlaste vastasrindade likvideerimisi loeti aga partei XVIII kongressil 1939. a. põrandaaluse staažiga liikmeid kõi-

gest 2,4 prots., 1917. a. staažiga 2,6 prots., kuni 1920. aastani parteisse astunuid aga kokku kõigest 14,8 prots.

Uuenemine parteis endas oli veel põhjalikum. 1.600.000-lises parteis loeti 1939. a. pöran-daaluse staažiga olevat ainult 0,3 prots. liikmeid ja 1917. a. staažiga 1 prots. Kuna 1917. a. lõpul parteis loeti üle veerand miljoni liikme, siis peab järeldama, et revolutsiooniaegseist parteiliikmeist, kes seni elus, kuulub praegu parteisse ainult 10 prots.

Uuenemine toimus eriti kiirelt viimastel aastatel ka partei kõrgemais asutustes. Eelmi-sest keskkomiteest valiti 1939. a. tagasi ainult üks kuendik. Uue politbüroo 9 liikmest kuulusid omal ajal Lenini politbürosse ainult kaks meest: peasekretär Stalin ja riigipea Kalinin. Mis veelgi iseloomulik: uues politbüros pole ainustki endist emigranti. Venemaa uued valitsejad on kogu oma elu veetnud Venemaal. Nad ei ole doktrinäärid, vaid prak-tikud, kellele „sotsialism ühel maal“ on enesestmõistetav.

ISAMAALISUS JA RIIGIKAITSE

Stalin käskis XVIII partei kongressil arendada ja kultiveerida nõukogude isamaalisust.

Juba 1939 veebruaris muudeti punaväelaste vandetootuse vormel. Seni oli vandetootust võetud massiliselt. Moskva punasel platsil luges sõjakomissar marssal Vorošilov 1. mai paraadi puhul vandesõnad ette ja punavägi kordas seda järele, töötades valmis olla kogu maailma töörahva vabastamiseks.

Selle trotskismi-maigulise töötuse asemele astus nüüd isamaaline, mida iga punaväelane annab individuaalselt, töötades kuulekas oma rahvale, isamaale ja valitsusele.

Kuibõševi-nimelise sõjainseneride akadeemia juhid ja kuulajad pöördusid nõukogude kirjanike poole üleskutsega: Kes veel, kui mitte teie, „inimhingede insenerid“, relvastatud enamuse tõega, peaks äratama, juhtima ja kaasa kiskuma miljoneid, õhutama rahva seas nõukogude isamaalisuse õilsat tunnet, valvsust kapitalistliku ümbruse ees, otsustavat jul-gust ja valmidust viimseks võitluseks?“

Nõukogude kirjanike liidu juhatus leht „Literaturnaja Gazeta“ kaebas hiljuti (26. I. 40), et enamik kirjanduslikke ajakirju alles liiga ükskõiksed olevat isamaalisuse küsimustes. Ometi olevat eriti riigikaitseline töö saanud kirjanikele uue tähenduse. V. Stavski, L. Sla-vini jt. tegevus Mongoolia lahingute aegu, V. Lebedev-Kumatši laulud sõjaväe lehtedes kõrvuti B. Gorbatovi, V. Šklovski jt. sõjaliste muljetega Lääne-Ukrainast ja Valge-Vene-maalt, V. Višnevski ettekanded Balti laevastiku meremeestele, B. Agapovi, L. Sobolevi jt. kirjad sõjast Soomega, kus kirjanik B. Stavski oma teoste eest koguni aumärgi sai — kõik see näitavat, kuidas sõna võib saada võrdseks täägiga.

Varsti võiski sama „Lit. Gazeta“ teatada, et nõukogude kirjanike liidu riigikaitse ko-misjon on punaväe poliitilise valitsuse kaasabil korraldanud Frunse-nimelise sõjaakadeemia juures ühekuise seminari kirjanikele, kes riigikaitseliste teoste jaoks sõjalistes teadustes seal ettekandeid saavad kuulata.

Nõukogude isamaalistest luuletajatest on praegu kõige populaarsem kahtlemata V. Le-bedevev-Kumatš. Tema üldtuntud „lauluga isamaast“, mis on saanud peagu nõukogude tei-seks hümniks, alustab Moskva raadiojaam oma igapäevast saadet:

«Широка страна моя родная, Я другой такой страны не знаю,
Много в ней лесов, полей и рек. Где так вольно дышит человек.»

(Lai on mu kodumaa, / Palju on seal metsi, väljasid ja jõgesid, / Ma ei tea teist maad, / Kus inimene nii vabalt hingaks.)

Teine tema populaarsem laul on sõjalaul:

«Если завтра война, если враг нападет, Как один человек, весь советский народ
Если темная сила нагрянет, — За свободную родину встанет.»

(Kui homme tuleb sõda, kui vaenlane tungib kallale, / Kui tume jõud tikub peale, — /
Nagu üks mees kogu nõukogude rahvas / Tõuseb vaba kodumaa eest.)

Lebedev-Kumatš soovib, et tema laulusid sama kergelt ja rõõmsalt lauldaks, nagu ta ise nad olevat kirjutanud. See on, mis tema lauludele ka ette heidetakse: et nad olevat liiga kerged ja et neil puuduvat Majakovski kontsentratsioon. Vahe võib tulla ka ajavaimust: Majakovski esitas revolutsiooni esipäevade heroismi, Lebedev-Kumatš aga juba pärast-revolutsioonija igapäevust.

KAADRID

„Tähelepanu kaadrite“ läbis punase joonena XVIII parteikongressi tööd. „Nõukogude haritlaskond on nõukogude maa sool“ — need Stalini sõnad tiivustasid meeli laiaides haritlasringides.

Parteikongressist Moskva kirjanikele aru andes, kuulutas A. Fadejev („*Literat. Gazeta*“, 20. 4. 39) uut ajajärku nõukogude kirjanduseski. Lähemaiks ülesanneteks jäävat nüüd:

1. Tõsta nõudmisi kunsti suhtes. Et revolutsioonilistele teemadele kirjutatakse, selles pole veel mingit teenet. Aeg on nõuda täisväärtuslikku kunsti, mitte aga surrogaati.

2. Võidelda dogmaatikute-nivelleerijate vastu, keda kunstikomitee soodustavat.

3. Tõsta arvustuse tähtsust, et tal ei tarvitseks riikliku loa järele piiluda.

4. Harjutada enesearvustust.

5. Öppida. Selle asemel, et seltskondlike koormatiste all kogu aeg ära kulutada, vaja enam lugeda. Omaks teha klassikalik pärandus, selle asemel et seda maha teha ja fašistideks kuulutada kirjanikke ajajärkudest, kus fašismi veel ei olnudki.

6. Lõpetada umbusaldus kunstitegelaste suhtes. Et kunstitegelasi nende probleemidele lähemale tuua, on loodud stsenaarionõukogu kino-komitee esimehe juures ja kunstinõukogu kunstikomitee esimehe juures. Toimetustes on loodud toimetuste kolleegiumid ja teatrites kunstinõukogud — mitte enam seltskondlike organisatsioonide esindajaist, nagu seni, vaid väljapaistvaist kunstitegelastest. *Glavit* (kirjanduse peavalitsus) ja *Glavrepertkom* tikuvad väiklaselt kunsti peenemaid löimi tsenseerima — ametnike ümberkindlustamispuüdest või vähesest kultuursusest. Neid asutusi vaja komplekteerida enam kvalifitseeritud jõududest, muuseas ka kunstitegelastest enestest.

7. Paberit ilukirjanduse jaoks mitte kokku hoida, kui seda raisatakse ametkondade mitte kellelegi vajalike väljaannete jaoks. Ilukirjanduse pakkumine jääb nõudmisest maha.

Fadejevi sõnavõtule järgnesid elavad läbirääkimised. Toetades Virtat, kes oli rääkinud nõukogude raamatute ja näidendite meelega tehtud primitiivisatsioonist, tähendas L. Leonov: Kunst pole mõeldav ilma leiutamiset, leiutamine aga ilma riisikota.

Samu mõtteid toetas Nõukogude Kirjanike Liidu kuukiri „*Oktjabr*“ (nr. 5/6, 1939) juhtkirjas nõukogude kirjanduse lähemaist teedest. Naiivne olevat arvata, et nn. „Tšehhovi teema“ (s. t. igapäevasest elust) on lõppenud. Kunstiteose väärtus pole niivõrd teema uuduses kui kunstniku oskuses. Olevat veel olemas *Rapp*'i jäänuseid: hiljuti tahetud „likvideerida kui klass“ Sergejev-Tsenski, kes ometi andis väärtusliku teose Krimmi sõja üle. Tulevat võidelda „vasika-optimisimi“, „lakeerimise“, tõeliku inimsuse puudumise, skematismi ja

illustratiivsuse vastu, kus kirjaniku teos on ainult illustratsiooniks mõtetele, mis enne teda leiutatud. Paljude teoste sangarid olevat intellektuaalselt liiga kehvad, nende mõttering kitsas ja liikumas liiga äratallatud radasid. Kannatamatust isamaarmastusest aetud, püüdes anda maale, mida see ootab, loeb mõni kirjanik enneaegselt oma orgaaniliseks teemaks seda, mis veel pole küllalt küpsenud. Tulevat meeles pidada Tšehhovi sõna: Sisemise vabaduse tunne on tõelise kunstilise loominguga esimene tingimus. Kirjanik on loov indiviid. Alles kõigekülgsest avaldades oma annet täidab ta oma suurt missiooni.

Teiselt poolt kostab aga kaebusi, et kusagil pole nii tugevad individualistlikud instinktid ja kiindumus vanasse, kui kunstitegelaste juures. Keskkomitee ajakiri „*Bolševik*“ (nr. 17, 1939) tähendas, et kirjanduses vähe kujutatakse tööd kui loomingut. Selle asemel olevat tendents huupi maha teha isamaalisi teoseid kas kõrgete esteetiliste nõuete nimel või „kuzma-krjutškovštšina“ ebatõenäoliste vägitegude pärast. Olevat heaks tooniks tõngata Lebedev-Kumatšit. Filmis „Aleksander Nevski“ pilgatavat stseeni üle, kus Buslajev aisaga peksab raudrüütleid. Kirjanike Liidu presiidiumis olevat arvustaja Gurvitš nõudnud, et kirjandusteoses antaks sõna ka vastasele, sest ühes intellektuaalses vaidluses võivad võitja alles siis tõelikku võitu saada. Sellele poliitiliselt ebaõigele mõttele (Lenin nõudis, et kirjandus oleks parteiline) pole seal keegi vastu vaelnud. „Tšehhovi teema“ uuendajad unustavat, et aeg on nüüd teine. Arvustaja A. Platonov arvab, kommunismi triumf olenevat sellest, kas ilmub uus Puškin — ära unustades, et kultuuri kõige kõrgemaks saavutuseks on leninism.

Arvustaja I. Altman leiab, et kino on dramaturgiast ette jõudnud kõige teravamate päevaküsimuste, muuseas ka nõukogude isamaalisuse käsitamises. Riigikaitselisi kõrgekunstilisi teoseid olevat alles liiga vähe ja hoopis vähe olevat antud kommunistliku partei kunstilist ajalugu. Marksismi-leninismi varasalve — kommunistliku partei lühikese ajaloo — ilmumisest olevat kirjandus alles hoopis vähe järeldusi teinud.

Kirjandusteadlane G. Lukatš avaldas raamatu suurte realistide L. Tolstoi, Balzac'i, Stendhali üle, näidates, et mineviku suured kirjandusteosed võisid sündida ka vaatamata autori väärideooloogiale.

Lukatš on vastolus, tähendas M. Serebrjanski („*Liter. Gazeta*“, 10. 4. 20) marksismi klassikutega, kes õpetavad, et alles kapitalismi häving võimaldab kunsti õitsengu, ning partei juhtnõuõridega, et ilma marksismi-leninismi kui maailma kõige edulisema teooria sügava omastamiseta ei saa tõsine kunstnik õitsele viia oma annet.

*

Välismaailmas võib tihti kohata arvamist, mida eriti levitatakse vene valgete teatavate voolude poolt, nagu oleks nõukogude elu põhiolemus kogu paarkümmend aastat peagu muutmatu, mingisugune metafüüsiline kramp, mis ikka seksamaks olevat jäänud.

See arvamine käib vastu seniste revolutsioonide ajaloo kogemusele. Nagu sõda rahvaste välissuhetes, nii tähendab revolutsioon rahva sisesuhetes ajaloolist hüpet, arengut selle kõige dünaamilisemas järgus, — umbes nagu maaväringud maakera geoloogilises arengus. Seepärast ei saa seal mingisugusest stagnatsioonist juttugi olla.

Pealiskaudselt võib see küll teisiti paista, sest et uus revolutsiooniline võim enda stabiliseerimiseks kiirelt liikuvais oludes erilise rõhuga esialgsest revolutsioonilisest sümboolikast kinni peab. Seega püüab ta kindlustada uue arengu järjekestvust uute katastroofiliste sissemurrete vastu. Kuid areng ise käib sellest hoolimata lakkamatult edasi: molekulaarsed protsessid ühiskonnas otsivad väsimatult uut tasakaalu. Need molekulaarsed liikumised torkavad küll kõrvaltvaatajale vähe silma, kuid nad kannavad ürgjõulist, kõike muud äramääravat laadi. Neis avaldub ühiskonna eluinstinkt ise.

Dotsent
Ants Särevi
Raamatukogu

Kirst kivi all

Kadakas, karune saksa,
toomingas, toores talupoeg,
vahtisid vana varandust,
hoidsid ammuagset aaret,
mis oli kätket kivi alla,
peidet päepanga alla
kirstuga kinnitatuga,
raskesti rautatuga.

Kes see teadis kivi koha,
kivi koha, pae paiga
kadaka karuse küljel,
veeres vana varemete?
Eidap teada eidekesil,
taidap targul taadikesil,
petisimail poiste polgust,
neidisilgi neilsinatsil,
kes kuulsid kuukiire kõndimist,
sohelgi aste hääli.

Härm oli hiuksist härmätanud,
habemist poolhallitanud,
sõrmed paistsid sõrgadena,
kämblad kasepahkadena
suurest tööst ja tegemisest.
Hädu tal oli hädine,
kõbisev ja kõhetunud,
sügavasse suu surutud,
ninaots osutas orgina,
lõug aga löikas labidana.

Saunas karjus lapsekari:
jonnis jõnglasist üks juua,
tõnnis teine tissitada.

Häduke kui merehädas,
andis hirmu, andis armu,
väänis vitsa väänikuile,
urvaoksa ulakuile,
tissiteli tillukesti,
pissiteli pisukesti,
seda söötis, toda toititi,
muidu muud moodi munserdas.
Kõrvad kisaga kurdistund,
endalgi hääl ära karjut,
kumedalt kuidagi kähvatas,
raevutsedes öelda rabas:
„Kurat võtku kisakõrid,
pärge! pääksujad pärige!“

Kunas see uksi avanesti,
saksik sauna siginesti,
laste vada vakatasti,
seda Hädu ei adunud,
mitte mõtelda ei mõistnud.

Saksik sulasui sahkama,
mesimoki meelitama:
„Kui saaks ühe kasulapseks,
teeksin teised talulasteks — —
pojad peremehe poegiks,
task kel tulvil taalerida,
kirstukapid kilingida,
vaadid vanada vaskeda.“

Hädu ähmus, esmalt ehmus,
ei saanud sõnagi suusta,
heligi hammaste taganta;
lapsed kui linnupoegina
külje manu kogunesid,
sai ta süda südikamaks,
valmis vastus viibimata:

„Hääküll, hääküll, härrakene,
sulu sunda, saksakene,
ei siin ole laste laata,
laste laata, poiste poodi,
Mine, musike, mujale,
kõnni, kallis, kaugemale!”
„Alles mind ikka hõikasid,
palumata kõik pakkusid;
tahad sõnast taganeda.”
„Pole mul midagi pakkuda,
õigust ühtiki ära anda;
naista sõnast ei sõlmita,
naise lubadust ei loeta,
seni kui on majas meesi.”

Häälitses Härm ukse tagant,
küsis teiselt poolt künnikse:
„Kellega see naine naakleb,
naine naakleb, kaasa kaakleb?
Ons sääl Siidor sitsidega,
Mooses moorimütsidega,
petserlane pottidega,
mustlane muidu manguja?”

Hädu taidis, talle hüüdis,
vastas kui välja valades:
„Oleks siin Siidor sitsidega,
tunduks siis sibula lõhna;
kui oleks Mooses mütsidega,
küllap siis küüslaugu lõhna;
kui käiks potipetserlane,
liiguks laialt liikva lõhna;
mustlane muidu kui manguksi,
majast tuleks mardu lõhna.
Siin on saksik, saiasööja,
piparkookide pugija,
kangem kui kadakakõrvetis.”

„Seda nalja pean nägema,
seda vigurit vaatama,”
arvas Härm ja astus sisse,
vaatas vilksti siia-sinna,

kaes korraks kapi taha,
silmas siis sängi allagi.
„Vanamoor, mis sa valetad,
no kus on see sinu noorsand?
Too ta ette tolmukeseks,
näita mulle natukeseks!“
„Alles just siinsamas seisis.“
„Kuhu, kurat, ta siis kadus?“
„Näeh, näin, ääh, ätt, juba jälle
sääl ta seisab.“ — „Toho pele,
käib see ka kui käkitegu,
mida moodi taas tulid, häh?“

„Tahtsin last teilt kasulapseks,
ühte üsas hoitavaksi,
olen ümber otsustanud,
teise mõtte pääle tulnud.
Hüüate mind usinasti,
kutsute kui kallist sõpra.
Tahan teile tänu täheks,
tänu täheks, pälvit palgaks
avada õnneallika,
valla võtta varakaevud.“

Siis ta andis õpetusi,
lisas juurde juhatusi,
kuhu minna, kuidas olla,
mida teha, mis ütelda,
käskis kübetki ei karta,
pisimatki pelgu tunda.

„Hõissa, Hädu, äiatütar,
äiatütar, ämmatütar,
nüüd on meile jõulud jõudnud,
kallid pühad kätte tulnud,
otradest õlled aetud.
Hõissa, lapsed, lööge lahti,
lööge lahti lõugamine!“

„Ütles enda hüüetavaks,
kõneles me kutsutatavaks,
tead sa, mida see tähendab?“

„Ei ma hooli albist jutust,
saksikute sonimisest;
saagu see sigade süüa,
kondiks koerale närida, —
mul on muudki, mida teha,
mõistlikumatki, mis mõelda.“

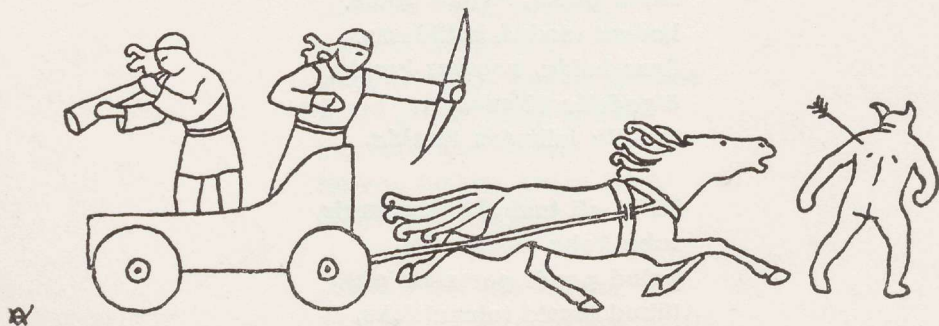
Kadakas karuselt kahises,
kivi kärkis, paasi paukus,
maagi ümberringi mütsus,
praod pinnasse põrusid,
saksik kui sörkis söötipidi,
põtkas pikka põnta pidi,
segaseid sõnu sonides.

Hädat-Härma hämarikus
piilusid paksust padrikust.
Kivi kui hakkas kerkima,
paasi paigast püsti tõusma,
võlusõna sai võtmele,
arbusõna augulegi.
Korra kuskil kõlahtasi,
hõbehäälel helahtasi,
raudariivi raksahтели,
terastappi taganesi.

Kaasi kerkis kärinaga,
tõrges tõusis tärinaga,
kirstust kilingid kargasid,
taalrid murule tantsisid,
vased veerema virgusid
Hädu poole, Härma poole,
kodunt toodud kottidesse,
üsas hoida, kaenlas kanda,
õlgadella õõtsutada,
turjalla tuikudes tassida.

Nüüd oli taalreid talu tarvis,
raha koha rajamiseks,
pojad pandi peremeesteks,
tütreid tõusid talunaisteks,
mõni seltsist sai mõisnikuks.

Sestap suur meil soodre-sugu,
tostap tulnud tema taalrid.
Kõik nad kadakakarused,
tunduvad toomingatoored.
Kivilt saad enne kiilukese,
päelt pihku palukese,
kui saad seda seltsi saksult,
toda tolku talupoegilt.

Karl Timoleon Neff

ülalastades enam kui kolmekümne aasta eest endist Aleksander III nimelist muuseumi Peterburis, avaldasid allakirjutanule suurimat mõju kaks Neff'i maalingut: üks neist kujutas sõõri maalitud kose juures kaljul istuvat noort alasti naist, kelle alumist kehaosa kattis valge drapeering. Teisel maalil kujutati kaht noort tütarlast istumas kaljukoopas. Üks neist, täiesti alasti blondiin, istus põllulilledest pununud pärg peas valgel linal, mille alla oli laotatud punane riie; teine, tumedavereline, istus õlult alla lastud särgis, vaadates oma sõbratarile. Neidised olid nii efektselt kaunid, nende kehavormid nii elegantsed, koloriit nii „maitsev“, et esikordsele ja kiusatusist rikkumatule muuseumikülastajale, nagu mina seda tollal olin, tundusid kirjeldatud maalid otse muinasjutuna. Ent sellest on möödunud palju aega ja hiljem sama muuseumi külastades ma möödusin neist piltidest kaunis ükskõikselt. Neff'i kaunitarid kuulusid minevikku, arved nendega olid lõpetatud.

Teiskordselt köitsid mu tähelepanu sama kunstniku teosed, kui 1928. a. veebruaris Tallinna Börsisaalis müüdi oksjonil Neff'i originaalmaale, visandeid, joonistusi, mis omal ajal säilitati Piira mõisas. Müügile tulevate tööde näitus erilist muljet ei avaldanud ega muutnud ka mu suhtumist Neff'isse.

Huvi nimetatud kunstniku vastu äratas aga uuesti hiljutine Muuga asunduse külastamine, mille omandamine ja väljaehitamine võttis kunstnikult terve rea aastaid. Neff omandas nimetatud mõisa 1861. aastal selle endiselt omanikult Zoegelt 130.000 rubla eest. Juba mõne aasta pärast asus Neff elamu ehitamisele mõisas, milleks joonistas ise plaanid ja pidas alatasa nõu oma Peterburi sõprade-arhitektidega, nagu prof. Aleks. Brüllov (1798—1877), Dav. Grimm (1823—1898), Otto Hippus (1826—1883) jt. Lõpliku plaani valmistas Ludwig-Franz-Karl Bohnstedt (1822—1885), kelle ehitatud on ka Riia operihoone. Majaehitamine eraldatud üksikusse maakohta, kaugele Peterburist ja raudteejaamust, alatasa vahelduvate arhitektidega, kestis palju aastaid ning maksis kunstnikule palju hoolt ja vaeva. Ja kui maja valmis lõplikult ning sai oma sisemuses kunstniku ideede järgi kaunistatud, suri ta ise.

Sõites nüüd suurte kivivärvate kaudu Muuga mõisa aeda, mis ümbritseb elamut, avaneb silmale monumentaalne hoone fassaad, mille etteastuv keskmine osa on kaunistatud karüütiididega. Mõisa paraadtoad asuvad ülemisel korral, kuhu viib carrara-marmorist trepp, mida sissekäigul valvab kaks lõvi. Need on kunstnik Antonio Canova (1757—1822) tööde jäljendid, mis viimane valmistas paavst Clemens XIII hauamonumendi jaoks. Keskmine

saal, mille välisseina võtavad terveni oma alla aknad, on kaunistatud Neff'i originaalmaal-
 lingutega, mis jälgendavad vanu meistreid, ning kuulsate raidkunstnike skulptuurjälendi-
 tega. Samas asetseb ka kunstniku marmorist rinnakuju, mille on valmistanud skulptor Ni-
 kolai-Arved v. Bock. Kuni käesoleva ajani seisab nimetatud büsti koopia endises Iisaki
 kirikus Leningradis Neff'i poolt valmistatud peaikonostaasi ees. Enamik Muuga asunduses
 leiduvasse kollektsiooni kuuluvaist piltidest on maalitud usulistel teemadel. Parimaks võiks
 pidada kollektsioonis leiduvat kunstniku naise portreed, kes istub tugitoolis raamat käes.
 Uste kohal asetsevad supraportad on Neff'i poolt endise Mihhailovi palee jaoks valmistatud
 tööde teisendid. Peale kunstniku originaalmaalide leidub mõisahoones umbes paarkümmend
 Neff'i poolt valmistatud vanade meistrite tööde koopiat, mis on maalitud enamikus Ermi-
 taazis leiduvate originaalide järgi. Need koopiad on kunstnikule iseloomustavad ning aita-
 vad mõista ta iseloomu ja laadi. Neis koopiais Neff parandab ja muudab seda, mis tun-
 dus talle mittevastavana neile ilu ja koloriidi ideaalidele, mida järgis ta ise. Raffael'i
 maalingu „Madonna della Sedia“ koopial näit., mis on valmistatud originaalgravüüri järgi,
 asendab Neff rätiku ereda roheline halli tooniga; Rembrandt'i maalingul „Haudasängita-
 mine“ Neff jätab ära kronksus maalitud käed ja sõrmed. Ka loob ta samal ajal oma ori-
 ginaalkompositsioone, kasutades Palma Vecchio mõningaist piltidest figure, mis talle meel-
 disid. Correggio järgi maalitud „Püha Katariina kihlus“ on valminud väikese visandi
 järgi. „Galatea triumfeerimine“ on kaotanud jälgendis palju Poussin'i koloriidist. Maalile
 „Juuditi pea“, mis on Allori maalingu koopia, Neff maalib sisse ühe oma tuttava daami
 Helene Staël'i silmad. Vahel kopeerib ta kuulsate meistrite maalidest vaid endale sümpaatse
 osa. Kõik jälgendid kannavad seepärast kunstniku isikupärast loomingulist ilmet. Neff'i
 sümpaatiad üksikute kunstnike vastu iseloomustab ka see asjaolu, kuidas ta kaunistab oma
 tulevast elamut. Siin pole liigne mainida ta oste raidkunsti alalt, milles samuti avalduvad
 ta püüdlused kaunite vormide, eriti aga inimkeha ideaalsete vormide poole. Skulptuuride
 seas leidub vaid üksikuid originaale, nagu Berliini skulptori Emil Wolff'i (1802—1879)
 „Nausikaa“ ja Giuseppe Vitali' „Madonna“. Enamik skulptuure on aga koopiad, mis Neff
 tellis oma Roomas viibimise ajal. Nende seas on kujur Karl Voss'i (1820—1896) Milo Ve-
 nuse teisend, Joseph Kopf'i (1827—1903) teose Amor Capitolinuse koopia jt. Samas leidub
 ka koopia varem Raffael'i omaks arvatud ainsast skulptuurteosest, mille avastamine on
 seoses järgmise looga. Sorides oma sõbra Lotsch'i asjade seas, sattus Neff juhuslikult kat-
 kisele kipsvormile, mis kujutas poisikest delfiini seljas. Haruldane vormideilu köitis Neff'i
 tähelepanu. Järelepärimised selgitasid, et ülaltähendatud kipsvormid oli omandanud An-
 gelika Kaufmann kellegi kardinali kaudu, kusjuures nendega kaasasolev kiri tõendas, et
 vormid olid valmistatud Raffaeli skulptuuri järgi. Asjasthuvitatud Neff tellis endale Raf-
 fael'i teose marmorkoopია ja leidis pikkade otsimiste tagajärjel kirjanduses tunnusmärke,
 et marmorskulptuuri originaal asus lord Bruce'i valduses Irimaal ning seda peeti Raffael'i
 tööks. Ühtaegu Neff'iga tellis teise samasuguse koopia oma palee jaoks ka suurvürstinna
 Katariina. Tolleaegne Ermitaazi direktor St. Gedeonov (1817—1878) nägi palees seda Raf-
 fael'i teose koopiat ning talle meenus, et Tauria palee pööningul ta oli näinud midagi sel-
 lesarnast. Too skulptuurteos kaunistas kaua aega Ermitaazi kui tõenäoline Raffael'i origi-
 naal. Nüüd aga on selgunud, et see on Lorenzetto di Lodovico (1490—1541) töö, mis on
 valmistatud vaid Raffael'i joonise järgi. Muuga mõisa eluhoone, mis on säilitanud kuni
 käesoleva ajani mitte ainult Neff'i kunstiteoseid, vaid ka kogu sisustuse samal kujul kui
 seda oli kavatsenud kunstnik, selgitab külastajale paljugi. Hakkad mõistma, et klassika-
 liste ilu-ideaalide taotlemine, milliste tippsaavutisiks Neff pidas Raffael'i teoseid, ei ole

Neff'i poolt ainult tühipaljas jäljendamine, vaid sissesündinud omadus, mis iseloomustab selle kunstniku kogu loomingut. Kuigi Neff pole kunstnikuna avaldanud suuremat mõju oma kaasaja noorema generatsiooni kunstnikkonnale, on ta siiski teatud määral etendanud olulist osa balti kunstis. Ta maalinguid leidub rohkearvuliselt meie muuseumes ja ta oma elugi on tihedalt seotud meie maaga.

Enne kui asume Neff'i elu ja loomingu kirjeldamisele, tuleb puudutada eposhi, milles elas kunstnik, ja eriti seda osa, mis mängis nii toleaja kunstis kui ka Neff'i isiklikus elus kõikvõimas Vene riigi valitseja.

Nikolai I, kes on teinud haruldaselt palju omaaegse kunsti heaks, jättes eriti unustamatuid jälgi vene arhitektuuri ajalukku, ei olnud põrmugi ette valmistatud sellele oma osale kunsti alal. Olles küll võrdlemisi väikese silmaringiga, oli ta siiski paindumatu ja kangekaelne oma otsuste läbiviimises. Eriti suureks asjatundjaks pidas ta end aga just kunsti alal ega kahelnud kunagi milleski, olles peagu alati vankumatult kindel, et tema otsus on see ainuõige. Evides peale muu veel laia puht vene iseloomu, püüdis ta alati tegutseda iseisvalt ja sõltumatult teistest. See rahulik usk enda eksimatusse ning kõigutamatu enesekindlus põhjustasid terve rea parandamatuid vigu, mille tagajärjel hävis Venemaale terve rida väärtuslikke kunstiteoseid. Nii näit. määras ta enese äranägemisel müügile sadu tähelepandavaid kunstiteoseid, mis moodustasid peagu poole Ermitaažis leiduvaist kollektsioonidest. Sama enesekindlus ja otsustavus aga mõjutas teiselt poolt mitmete laiaulatuslike ürituste teostamist, vaatamata hiiglasummadele, mis neile kulutati. Nii lõpetati näit. Nikolai I valitsemise ajal mahapõlenud Talvepalee ümberehitustööd, asutati Ermitaaži juure kunstimuseum, lõpetati Iisaki katedraali ehitamine, samuti Moskvas asetseva Lunastaja kiriku ehitamine jne. Kõigi nende kunstiliste ürituste läbiviimisel töötas kaasa kunstnik Neff, kellele sellega avanes võimalus ennast väljendada. Peab märkima siinkohal ka seda suurt mõju, mis avaldas Nikolai I-le kunstiküsimusis ta naine Aleksandra Feodorovna, endine Preisi printsess Charlotte. Viimase unistavale, sentimentaalsele, veidi isegi müstilisele natuurile vastasid Neff'i maalikunsti iseloomustavad jooned, kelle edu sõltuski suurel määral sellest iseloomude sarnasusest maa valitsejannaga.

Karl Timoleon Neff sündis 2. oktoobril 1804 (v. k. j.) kooliõpetajanna Felicité Neff'i pojana Püssi mõisas Lüganuse kihelkonnas. On teada vaid, et ta käis Rakveres koolis. Sellest, kus Neff sai oma esimese kunstilise hariduse ning kes olid ta esimesed juhtijad ja õpetajad kunsti alal, on säilinud vähe andmeid.

1924. a. septembris on Neff Dresdenis, kus astub Akadeemiasse. Näiliselt omas ta hääd ja põhjalikku kunstilist ettevalmistust ning ta anded olid nähtavasti samuti silmapaistvad, sest juba kaheksa kuu pärast antakse talle tõendus Akadeemia lõpetamise kohta, mille kursuses kestis tavaliselt 3 aastat. Akadeemias sai ta esikord tunda seda rangeltklassistlikku joonistamiskooli, mida püüdsid õpilastele külge pookida toleaeagsed koolijuhid. Neff kaebas ühele oma sõpradest, et temale veidi omane impressionistlik joonistamismaneer leidis Akadeemias valju tagakiusamist, individualismil polnud seal ruumi. Kuid Neff ei kannatanud selle all eriti ja otsustas võrdlemisi lihtsalt enda suhtes selle suunamise küsimuse. Dresdeni perioodil loodud teoseist on säilinud vaid seeria pliiatsikompositsioone-illustratsioone La Motte Fouqué rüütliromaanile „*Der Zauberring*“. Siinjuures reprodutseeritud illustratsioon romaani teisest köitest kujutab momenti, kus romaanitegelane Bertha, vaadates ettevaatamatult nõiapeeglist, silmab peeglis oma verist venna kuju, kelle taga peegeldub ta enese nägu.

Pärast Akadeemia lõpetamist sõitis Neff koos rühma kunstnikega, nende seas ka Wilhelm

Kügelgen (1802—1867), Rooma. Muljed, mis avaldas kunstnikule Room, võiks kokku võtta ühte lausesse: „ma ei toonud Itaaliast kaasa ühtki visandite albumit, ühtki maali ega pilti, vaid ainult ühe loorberilehe Raffael'i villast“. Neist muljeist ta ei saanud lahti kuni oma elu lõpuni. Tahtmata kerkib siin esile võrdlus kunstnik Aleksander Ivanov'iga (1807—1858), kes mõni aasta hiljem sõitis samuti Rooma. Ka Ivanov'ile oli Raffael juhiks maalikunstis, kuid temalt leiame selle kohta järgmise lause: „Kunsti ainsaks vormiks on ilu, nagu seda taotleb Raffael, sellepärast peame meiegi jääma truuks itaalia maalikunstile. Ja seda just kunsti tehnilisest küljest, sest tehnika on Raffael'i juures viidud täiuslikkuse kõrgeima astmeni. Siin ei jää järele muud kui jäljendada seda kõrget kunsti... Kuid kaasaja kunst peab olema ühtaegu läbi imunud uueaja tsivilisatsiooni ideedest ning olema nende tõlgendajaks. Nüüdisaja ülesandeks ongi ühendada Raffael'i tehnikat kaasaja ideedega. Kunsti ülesandeks on omada tähtsust seltskondlikus ja ühiskondlikus elus, mida tal aga kahjuks ei ole praegu, sest ta ei rahulda inimeste nõudeid täiel määral.“

Tolle sümbolse loorberilehega sõidab Neff tagasi kodumaale, veedab umbes aasta Eestimaa, töötades peamiselt portreede kallal, mis teda põrmugi ei veedelnud, milline töö tundus talle tüütavana ja millest ta tahtis vabaneda. Kogudes peagi teatud summa raha, sõidab ta 1827. a. Peterburi. Nähtavasti tal oli usku enese võimeisse, sest olemasolevate kapitalidega üürib ta endale luksuskorteri Inglise kail. Lühikese aja jooksul omandab ta endale klientuuri ning muutub moodsaks paljuotsitud portretistiks, eriti sakslaste ringkondades. Tellimisi saab ta tollal rohkem kui suudab täita. 1831. aastast säilinud kirjast komponist de la Trobe'ile võime välja lugeda kaebust saatuse üle, mis on teinud temast varakate kodanike portretisti, kes taipavad vähe kunstist, kuid arutavad küllalt autoriteetselt ja võhiklikult kunstiküsimusi, dikteerides kunstnikule oma nõudeid ning sundides viimast kumardama oma edevuse ja rahakoti ees. Ta õnn oluaks aga kirjeldamatu, kui ta oleks teeninud küllaldaselt, et vabaneda igaveseks portreeteerimisest.

Neff'i edaspidise saatuse otsustamisel omandas suure tähtsuse juhuslik tellimus krahvinna Baranova'lt. Tellimine seisnes Nikolai I tütarde portree maalimises, mida Baranova tahtis kinkida tol korral Peterburist eemalviibivaile vanemaile. Menukas portree panigi aluse Neffi karjäärile, soetades talle tutvuse tsaari perekonnaga, mis sai talle otsustavaks kogu eluajaks. Varsti pärast seda saab ta tellimuse usulise sisuga maalingule Peterburi palee kabeli ikonostaasi jaoks ja Neff on õnnelik, et saab taas pöörduda tagasi teda veetleva ajaloolise maalikunsti juure ning kompositsioonmaalide loomisele. Ta alustab innuga tööd ja lõpetab selle 1832. a. suve jooksul. Tema maalitud on ikonostaasi ustel Madonna ja Kuulutaja ingel; vasemal poolel Kristus maakeraga, paremal Jumalaema pojaga. Uste kohale on maalitud medaljonivormis Püha õhtusöömaag ja neli evangelisti.

Kõik maalingud on valmistatud puht akadeemilises stiilis, kuid neid iseloomustab juba sümpaatia ja poolehoid ilusate vormide ja „armsate“ näojoonte vastu.

Peale suure honorari ja Itaaliasse võimaldatud reisu saab Neff veel nüüd ka õuekunstniku tiitli. Kunstnikule ei tähenda see tiitel vaid paljast õue juure kuuluvust, ei — ta muutub sellest ajast alates Nikolai I kunstiliste ürituste tegelikuks teostajaks, keda kutsutakse alati esimeses järjekorras nõupidamistele, kus on tegemist uute maalingute tellimisega.

Roomas veedetud aja pühendab Neff eriti Raffael'i maalikunsti tundmaõppimisele. Ta koopeerib Sixtini kabeli freskosid ning Raffael'i maalitud päid Vatikanis. Teistest tähtsamaist jäljendeist võiksime nimetada Tizian'i Katariina figuuri koopiat maalingult „Püha perekond“. Oma Itaalia-matkal valmistab Neff ühtlasi 22 itaalia rahvariiete visandit. Naastes kodumaale abiellub kunstnik Luise v. Kaulbars'iga ja asub nüüd lõplikult Peterburi.

Tol perioodil valmistatud esimesed maalid osutavad teemasid, millistes kunstnik kasutab kaasatoodud itaallannade rahvuskostüümide visandeid. Parimini õnnestunuks tuleb lugeda pilti, mis kujutab ühe Abruzzi tütarlapse figuuri, kes istub akna all ja naudib Campagna maastikku, kaitstes ühtaegu silmi ereda päikese eest. Teine maal kujutab üht Nettuno naist palkonil mängimas lapsega; palkonilt paistab merekallas. Ühest tolleaegsest kirjast sõbrale nähtub, et kunstnikul on palju töid, mis on juba osaliselt valminud, kuna 20 maali on alles alustatud, peale selle on tal veel terve rida tellimisi portreedele. Lõpetanud rea töid, Neff korraldab nende näituse, millel oli suur menu ja millelt tal õnnestus müüa kostüümivisandest kaheksa albumilehte 2700 rubla eest. Neff'i rahvariiete visandid meeldisid selle võrra tsaarinnale, et ta tellis kunstnikult samasugused joonised vene rahvuslikest kostüümidest. Sel põhjusel Neff sooritab reisu mööda Venemaad, joonistab kostüüme ning maalib tagasi jõudes mõningad žanripildid, kasutades nendeks osaliselt ka teiste kunstnike poolt maalitud rahvariiete visandeid. Parima neist maalidest — „Kaks naist Rjazani kubernangu rahvariideis“ — omandab tsaarina. Selle pildi maalimisel kasutas Neff Feodor Solntsev'i (1801—1892) joonistusi.

Neis piltides avaldub juba tulevase kunstniku ilme. Neff'i poolt maalitud rahvuslikud tüübid, olgu need itaallannad, vene- või eestlannad, on kõik maneerlikult elegantsed, kaugele tõelusest. Esmajärgulise tähtsuse omab neil maalinguil igasuguste detailide väljatöötamine, nad sarnlevad kõik arvutuile samateemalistele maalidele, milliseid tollal valmistasid itaallased, sakslased ja teisedki kunstnikud, kes sõitsid Itaaliasse õppima. Müncheni pinakoteegis ilutsevad samasugused itaallannad, maalitud August Riedel'i (1802—1883) poolt, kes külastas Itaaliat samal ajal kui Neff.

Suurimat mõju avaldas tolleaaja kunstnikkonnale prantsuse kunstnik Jean Auguste Ingres (1780—1867), kes istus palju aastaid Prantsuse Akadeemia direktori kohal Roomas. Kuid samal ajal kui Ingres osutab haruldast selgust kontuuris, viimistlust ning kindlust joonistuses ja koloriidis, oskust kujutada inimkeha selle täiuslikumas kooskõlas ja ranges plastilisuses, väljendades ilu peagu abstraktselt, jääb Ingres'i jäljendajail palju puudu oma suurest eeskujust. Nende joon pole isikupärane, nende vormid on lamedad ja koketsed, kusjuures talupoegadest põlvnevad naised otsekui istuksid kõik salongis.

Neff'i žanrimaalide rühma kuulub terve rida pilte, millel kunstnik on kujutanud eesti rahvariideis naise. Kaks nendest asub Tallinna Kunstimuseumis. Need on: „Eesti naine lapsega“ ja „Eesti neiu kanu söötmas“; kolmas: „Üllatus“ on reprodutseeritud R. Parise raamatu „Uuem eesti kunst“ 19. leheküljel. Hanno Kompus oma artiklis „Ühiskondlikkuse kajastusi Eesti kunstis“ näeb Neff'is rokokoo-aegse „talupoja“-kunsti traditsioonide jätkajat, kirjutades muuseas: „Taluinimesi kujutas juba Boucher oma lamburi-stseenides — ja maalid ometi rokokoo-daame ja -härrasid; talupoegi maalid ka Greuze — kuid nad kannavad temaaegse literatuuriselt-sentimentaalset ja moraalitset „kolmanda seisuse“ pitsereid. Köler'i ja Maibach'i, samuti kui Neff'i ja Schlichting'i talurahvas möödunud sajandi teise poole algusest on nende otsesed järglased — just nagu nendeaegne seltskond otseselt põhines eelkäinust. Ja kui see seltskond ja tema kunstnikud aegajalt, nii muu hulgas, huvitusid „alast“ rahvast ja kujutasid talupoeglikke motiive, siis oli see vaid nende tavalise „üleva“ teemastiku pikantne, — andestatagu seda kalki sõna, — mitmekesisust.“

Siinkohal pole liigne nentida, et samal ajal kui Neff maalid neid moodsaid žanripilte, mis olid määratud vaid selleks, et meeldida silmale ning mõjuda oma romantilise iluga meeltele, valitses Venemaal juba sootuks teist tüüpi kunstivool. Oli kujunemas nn. realistlik vool, millele pani aluse kunstnik Aleksei Venetsianov (1779—1847) oma maa-

lingu „Rehealune“ (1823) ja hilisema pildiga „Mõisaproua hommik“. Venetsianov'ile järgnesid V. Tropinin (1776—1857), eriti aga P. Fedotov (1815—1853) jt. Uue kunstivoolu tekkimist põhjustasid Aleksander I valitsemise ajal võrsunud noore intelligentsi nõuded, samuti oli tekkimisel varakas linnakodanike klass, keda huvitas oma maa ja rahvas, kellele oli võõras ametlik hoovkonnakunst ja Itaaliast importeeritud maalikunst.

Talvepalee põlemine 1838. a. võimaldas Neff'ile veel ühe uue tellimuse. Nikolai I käsu põhjal tuli palee uuesti üles ehitada ühe aasta jooksul ja Neff'ilt telliti uue projekteeritud palee kabeli jaoks ikonostaas. Seoses selle tellimusega Neff üürib palee läheduses suure korteri Nevski ja Admiraliteedi väljaku nurgal, muudab suure saali ateljeeks ja asub tööle. Tööd jälgib huviga tsaar ise, kes külastab sageli kunstnikku. Ikonostaasi jaoks maalib Neff nelja kirikuisa, kes on slaavi kiriku rajajaid: Jakobus, Gregorius, Vassili Suur ja Johann Krisostomus.

Peale selle maalib kunstnik veel kabeli uste kohale kaks väiksemat pilti, need on: „Targad Hommikumaalt“ ja „Ristimine“.

Aastase Roomas viibimise ajal maalib Neff ka mõningad žanripildid, millistest on üks parimaid too, mis kujutab albaanlannat joomas vett, mis jookseb lõvi suust. Lõvi sel maalil on maalitud Vatikani aias leiduva skulptuuri järgi; teise maali, mis kujutab albaanlannat, kes kannab ühe käega veekruusi pea peal, hoides teise käega kinni lapse käest ja laskudes alla kaevule kiviseid trepiastmeid pidi, omandas Nikolai I, koopia sellest müüdi lord Calmorley'le. Kolmas sellest perioodist tuntud maaling kujutab poolalasti tütarlast suplemas, viimase omandas Baieri kuningas. Samal ajal Roomas viibiv suurvürstinna Maria oli vaimustatud maalist ja sai sellest koopia. Sellel perioodil valmistatud portreist on õnnestunud kunstniku naise portree, rietatud musta kleiti, istumas piibliga laua taga. Nimetatud portree asub praegu Muuga asunduses.

Selle rahuliku Itaalias viibimise katkestas äkki Nikolai I käskkiri, milles Neff kutsuti tagasi Venemaale lõpetama Iisaki kiriku maalimist. Õueministri Volkonski vastavasisulise kirja andis kunstnikule edasi Rooma saadik Krivtsov.

Kiriku esialgse ehitaja Augustin Montferrandi (1786—1858) poolt oli nende piltide maalijana ette nähtud prantsuse kunstnik Paul Delaroche (1797—1856), kuid Nikolai I tõmbas viimase nimele kriipsu peale ja kirjutas selle asemele oma lemmiku Neff'i nime. Tellimus polnud Neff'ile mitte ainult meeldiv, vaid ka kasulik, sellepärast kunstnik lahkub kohe Itaaliast ja asub kodumaale saabumisel agaralt tööle.

Kiriku juure ehitati ateljee, mis koosnes kahest suurest ruumist. Ühes neist töötas Neff, teises olid välja pandud kõik valmis maalid, mida võisid külastada asjasthuvitatud. Enne kui kunstnik asus piltide viimistlemisele õlis, vaatas maalide sõevisandid ja kompositsioonid läbi kiriku ehituskomisjon. Selleks esitati komisjonile Neff'i poolt valmis kartongid, mis pandi välja publikule vaatamiseks Kunstiakadeemia neljas saalis. See näitus kujunes kunstnikule tõeliseks triumfiks, eriti aga õukonnale lähedais ringides.

Enesele võetud tööde kavast annab ülevaate Neff'i kiri de La Trobe'ile, milles ta loetleb pilte, mis ta peab valmistama Iisaki kirikule. Nende piltide loetelu oleks kirja järgi järgmine:

1. Madonna rinnapilt, inimsuuruses — honorar 3500 rubla.
2. Önnistegija, ümbritsetud kõigist pühakuist. Maalil on 40 figuuri, igaüks 5 arssinat kõrge. Maal ise on 6 vene sülđa lai, 3 sülđa kõrge: 40.000 rbl.
3. Önnistegija. 4. Jumalaema. 5. Kirikupatroom Iisak Dalmaatsiast. 6. Püha Peetrus. 7. Püha Katariina. 8. Püha Paulus. 9. Püha Aleksander. 10. Püha Nikolai. Numbrid

K. T. Neff

Supraportad

K. T. Neff

*Risti ülendamine
Iisaki katedraalis Leningradis*

K. T. Neff

Ingel

K. T. Neff

Püha Jüri

K. T. Neff

Engel

3—10 on kiriku peamaalid ja kujutavad: Önnistegijat, Jumalaema, kirikupatrooni ning keisrite pühakuid, kes on chitanud kiriku. Kõik figuurid on maalitud kuld põhjale, mis on 7 arssinat kõrge, 3 arssinat lai, ja maksavad igaüks 10.000 rbl. 11. Kuulutamine. Elusuuruses. Kuld põhjale. 3 arssinat. 10.000 rbl. 12. Püha Matteus. 13. Püha Markus. 14. Püha Luukas. 15. Püha Johannes. Numbrid 12—15 maalitud kuld põhjale, 1½ arssinat suured, igaüks 2500 rbl.

Numbrid 11—15 moodustavad peaukse, mis viib kiriku kõige pühama paika. Numbrid 3—10 on määratud müüridele paremal ja vasemal. Nr. 2 katab kõike. Teine tellimus on märksa huvitavam ülesanne esimesest. Siia kuulub 7 maali, mis kujutavad pühi. Ajaloolised kompositsioonid, mis koosnevad igaüks 6—12 figuurist ja millised kunstniku arvates õnnestuvad kindlasti. Figuurid maalitakse elusuuruses, maalingud 5 arssinat kõrged, umbes 3 arssinat laiad ja kavatsetakse paigutada peasammaste tühemisse:

1. Issanda taevaminek. 2. Suvisted. 3. Püha Angariuse legend. 4. Ristilöömine. 5. Madonna sünd. 6. Maria viimine templisse. 7. Maria cestpalve. Igaüks neist maalinguist maksab 15.000 rbl.

See piltide hulk moodustab umbes 1800—1900-ruutjalalise pinna ja kujutab endast umbes sajandiku sellest pinnast, mis tuleb üldse maalimisele. Väärtuselt see moodustab umbes kümnendiku osa. Professorid Bruni ja Brüllov omavad kolmandiku rohkem tellimusi kui Neff — siis tulevad Bassin, Riess ja veel tosin teisi, kes jagavad eneste vahel miljoni-rublalise töö, lõppeks on veel umbes 15 kunstnikku, kes saavad järelejäänud 500.000 rbl. Brüllov maalib kupli, Bruni aga kaared, Neff'i tööks jääb peakonostaas, Peter Bassin'ile (1793—1877) ja Franz Riess'ile (1804—1886) väike kuppel... Nende maalingute valmistamine nõuab kunstnikult kümme aastat visa tööd. Enamik pilte on maalitud vasktahvleile. Hiljem asendati pildid osaliselt mosaiikidega, mis valmistati Neff'i originaalide järgi. Keskmine pilt moodustati hiljem Neff'i kompositsiooni järgi ümber bareljeefiks, mis rikkalikult kaunistati kulla ja hõbedaga, ainult näod on maalitud Neff'i poolt otsekohe vasktahvleile. Ikonostaasi maalimine tegi Neff'i väga populaarseks ja kuulsaks ning tõi talle täieliku tunnustuse võimukandjate seas. Iisaki kiriku ikonostaas tõi talle isegi tunnustuse välismaal. Nimelt sai Neff selle põhjal Firenze linna kunstiakadeemialt auliikme diplomi õigusega välja panna Uffizi muuseumis oma autoportreed. Autoportree, mis kaunistab veel praegu muuseumi, saatis Firenzesse kunstniku tütar alles 1883. aastal.

Ometi jäid vene kunstimaailmale need paljukiidetud Neff'i tööd võõraiks ja kohaldamatuiks. Andes täieliku tunnustuse mõningaile Neff'i usuliste maalidele, leidsid ta kaasaegeid, et Neff, asudes vaimulikele teemadele, oli sattunud valetele. Ikonide pühakute range lihtsus ja tõsidus kõneles vähe Neff'i mõistusele ja südamele ning kunstniku poolt maalitud näod ei sobinud stiililt kaasaegete arvamus järgi õigeusu kirikuisse. Õigeusu jumalateenistuse jaoks puudub neil nägudel sügavus, neis taotellakse liiga palju efekti, mis on õigeusu kirikule võõras, kõneldi tollal. Paljude arvamus järgi Neff poleks tohtinud „puutada vagu südameid, vaid ta oleks pidanud produtseerima kergemat kunsti, mis valmistab naudingut inimestele, kes pole harjunud sügavamalt millegi üle järele mõtlema“.

Ikonostaaside maalidega ühel ajal Neff täitis veel rea eratellimusi. Populaarsemaid neist oli pilt, mille kunstnik maalis Aleksandra Feodorovna tellimisel, s. o. „Palveingel“, millele järgnes samateemaline „Ülestõusmisingel Kristuse hauast“. Sellel teisendil, mis asub Kunstimuuseumis Tallinnas, Neff muutis vasema käe asendit, see ei ripu enam vabalt alla, vaid on surutud vastu rinda. Viimasele maalingule oli mudeliks üks hea välimusega kellasepameistri sell. Keset tööd sell äkki keeldus istumast kunstnikule, asetades viimase õige

täbarasse olukorda. Kellegi noore sõjaväelase juhuslik külaskäik Neff'i juure päästab olukorra. Inglise kätele olid mudeliks kunstniku tütre käed. Tähtsaimaks, ühtlasi aga ka tolle perioodi üheks paremaist tuleb pidada maalingut „Haudasängitamine“, mille Neff maalib Helsingi peakirikule. Selle pildi täieliku õnnestumise peateguriks tuleb pidada kunstnikule antud suuremat vabadust ja vaimulike mittevahelisegamist.

Peale vaimuliku sisuga maalide Neff valmistas tol perioodil veel rea portreid. Portreed, mis on säilinud kunstniku esimesest tööperioodist, vaatamata nende suurele sarnasusele tõeliste isikutega, ei ole eriti kunstipärased, nad on pigemini kuivad ja igavad. Hiljem Neff teostab suuremat valikut, maalides vaid isikuid, kes suutsid maksta kõrget honorari. Peale muu oli kunstnikul nüüd rohkem aega oma tööde viimistlemiseks. Kunstnik toob nüüd portreesse rohkem žanrilist ilmet, ta staffaaž muutub rikkamaks. Krahvinna Soukhofaneth on maalitud jalutuskäigul elu suuruses; ta on rietatud valgesse pitskleiti, hoides käes punast päevavarju ning vedades järel koera. Tagaplaanil on näha lehtla, mille avatud uksest näeme lehtlas istumas krahvinna meest. Krahvinna Vorontsovat maalib Neff neegrist teenri seltsis, kes on rietatud eredasse hommikumaisesse rüüsse ja pakub oma käskijannale hõbevaasist puuvilja. Samasuguses žanris on maalitud rida teisi portreid, nagu tsaarina, suurvürstinna Maria ja teiste tsaari perekonnaliikmete omad. Puht žanrilist laadi ja neffilikult „armas“ on samal ajal maalitud pilt, mis kujutab noort tütarlast õitseva roosiga käes. Seda maali on kunstnik mitmel korral korranud, kuna sel oli suur edu ostjaskonnas.

Kümme aastat kestnud Iisaki ikonostaasi maalimistööd ei takistanud Neff'i täitmast veel üht teist suuremat tellimust Wiesbadeni kiriku jaoks, mille ehtas Nassau hertsog Adolf oma 19-aastaselt surnud naise Elisabethi, suurvürst Mihhaeli tütre, mälestuseks. Selle ikonostaasi kallal töötas Neff 1851—1854. See töö ei meeldinud aga kunstnikule eriti ja ta töötas selle kallal vastumeelselt. Olles harjunud Iisaki kiriku ikonostaasi suurte mõõtudega, oli kunstnikul raske maalida väiksemamõdulisi figuure Wiesbadeni ikonostaasi jaoks. Ta ise ei pidanud seda tööd täiesti õnnestunuks, kuigi tal tuli korrata seda ikonostaasi suurvürstinna Elena tellimisel Mihhailovi palee ikonostaasi jaoks. Viimase ikonostaasi jaoks maalib Neff pildid: Püha õhtusöömaaeg, Kuulutamine, Evangelistid ja pühakud, Kristus ja madonna lapsega.

Kõik nimetatud Wiesbadeni pildid on maalitud vasktahvleile. Kirikut kaunistavad peale selle Alexander Hofgarten'i (1821—1856) skulptuurkujud, kusjuures see ikonostaas on valmistatud carrara-marmorist Lundbergi ja Giuseppe Magnani poolt.

Peale honoraride, auavalduste ja kuulsuse, mis tõi Neff'ile Iisaki kiriku ikonostaasi maalimine, tõi see töö kunstnikule veel teistlaadi rahulduse. 1849. a. nimetatakse Neff Kunstiakadeemia professoriks, mis oli olnud ta eluunistuseks, eriti sellepärast, et selline nimetamine tõi peale auavalduste kunstnikule lisaks veel korteri ja ateljeeruudid Kunstiakadeemia hoones. Neff'i vastuvõtt kõrgema kunstikooli õpetajate ja kasvatajate hulka ei leidnud ta kolleegides kuigi suurt poolehoidu. Kaua aega ta ei saanud isegi kätte oma korterit ja alles siis, kui suurvürstinna Maria Nikolajevna, Neff'i kunstimees ja sõber, määratakse Akadeemia presidendiks (1852—1876), muutub Neff'i olukord kindlamaks ja ta nimetatakse korraliseks professoriks. Karl Brüllov'i (1799—1852) arhiivis leiduv Aleksandr Kozlov'i (1818—1884) kiri heidab teatud määral valgust sellele, kuidas teised Akadeemia professorid suhtusid Neff'isse. Kozlov kirjutab: Neff tahab juba ammu saada Akadeemia professoriks, pretendeerides ühtlasi ka Bruni korterile, kuid see ei õnnestu tal kuidagi. Ehk muidu ta oleks kahjulik õpetaja Akadeemia õpilasile, kuna ta aga ei oska joo-

nistada, oleks ta koomiline professor küll. Ja selline tähtsusetu artist on meie aristokraatia juures kõrge au sees (!).“

Pärast kõigi nende tööde lõpetamist sõidab Neff uuesti Itaaliasse, kus veedab aastad 1857 ja 1858. Seekord puhkab ta Itaalias rohkem kui töötab. Selle Itaalias viibimise ajal omandab ta enamiku neist kunstiteoseist, mis on mainitud käesoleva kirjutise algul ja mis asuvad praegu Muuga mõisas. Tol ajal valminud töist võiksime mainida suurvürstinna Elena Pavlovna tellimust. Mihhailovi palee muusikasaali jaoks valmistas Neff rohkefiguuriliste kompositsioonide visandid nelja konsooli jaoks heliloojate Beethoven'i, Mozart'i, Gluck'i ja Palaestrina rinnakujudega, millised raius marmorisse kujur Matthäa.

Beethoven on kujutatud välkepildiva Zeusina; tema kõrval seisab taeva poole sirutuv kotkas. Mozart'i konsooli kaunistavad kolm graatsiat. Gluck'i kujul käristab muusikageenius katvad loorid, amoretid tõrvikute ja madudega käes vihjavad Orfusele ja Iphigeneiale. Palaestrina harmooniaid laulab kolm inglit.

Samal ajal valmis kujur Joseph Kopf'i raiutuna Oranienbaumi fontääni skulptuur, mis kujutas konnakarbil seisvat Tritonit.

Nüüd maalib Neff ka oma kõige populaarsemad tööd. Üks neist on käesoleva kirjutise algul mainitud maaling „Näkineid“ ja „Suplejad“. Idee sellele pildile tekkis kunstnikul arvatakse Tivoli koopa külastamisel, mis on ka fooniks eelpool-nimetatud maalinguile. Maalide „Suplejad“ kaudu levis Neff'i nimi kogu Venemaal, sest neid pilte reprodutseeriti ja kopeeriti sajad korrad õlis. Nende kahe maali ees võis alati näha istumas kopeerivaid kunstnikke.

Peale nende kahe lõuendi, millised omandas Ermitaažile Aleksander II, maalib Neff veel ühe pildi, mis kujutas ilusat mustade lakkidega karjapoissi, kes toetus kivile. Poisi ees asetses kuhi lõunamaa puu- ja aiavilja. Tagaplaanil näeme läbi kivikaare punakassinisese hõngu mähkuvat Campagnat oma akvüduktidega ja üle selle kummumas siniselt-sätendavat Itaalia taevast.

1858. a. kevadel Neff tuleb taas tagasi Peterburi, kus teda ootab rida usuliste teemadega maalide tellimusi. Sellel ajal oli parajasti moes kunsti juhtivais ringkondades nn. bütsantsi vool. Vürst G. Gagarin (1810—1893), kes oli Akadeemia abipresidentiks 1859—1869, olles varem tutvunud Kaukaasia arhitektuuri ja maalikunstiga, oli vaimustatud neist bütsantsi kunsti pärandeist, mis avanesid ta silmale. Ta jõudis veendumusele, et vene kunst ei leia enam pinda ega tähtsust, kui ta ei haara ihu ja hingega kinni bütsantsi kunstist, ei õpi seda tundma ega pöördu tagasi viimase vormide juure. Gagarin hakkas koguma vastavaid materjale, tellis säilinud mälestistest ülesvõtteid, bütsantsi käsikirju. Ta tõlkis ka vene keelde Athosel leitud juhise ikoonide maalimiseks. Gagarin'il õnnestus võita oma kilda ka Kunstiakadeemia presidenti suurvürstinna Maria Nikolajevnat. Leides Prahov'i isikus parima muinsuste asjatundja ja osava kaastöölise, Gagarin asutas Akadeemia juures vana-ristiusu muuseumi. Sellest ajast alates monumentaalne ja ajalooline maalikunst sai endale hüüdsõnaks loosungi: jälgida vahenditult vaid bütsantsi kunsti, vene-slaavi vanu eeskujusid. Kuigi kunstnike ringkondades too bütsantsi maania leidis osalist opositsiooni, allus Neff ometigi nimetatud voolule. Neff, kes harrastas ilu, vormide ja värvide kooskõla, oli sunnitud kogu oma elu kestel alistuma oma kõrgete tellijate nõudeile ja soovidele.

Kunstnikult hakati nüüd nõudma arheoloogilisi, ajaloolisi, etnograafilisi ja teisi teaduslikke teadmisi. Suureks abiks selle teostamisel osutus Akadeemia juures asuva vana-ristiusu muuseumi juhataja, kes aitas muretseda tellimiste täitmiseks vajalikke materjale.

Peale muu moodustati komisjon kiriku-arheoloogia vastu eksitud vigade kõrvaldamiseks, milline astus ühendusse piiskoppidega neis piiskopkondades, kus asusid originaalsed imettegevad ikoonid, millede algupära oli tõestatud. Sama komisjon vaatas läbi kõigi teistegi Kristuse elu ja piiblilugu kujutavate kunstiteoste kavandid, mis metropoliidid olid välja valinud oma kirikute kaunistamiseks. Iga maaling allus valjule kontrollile ja kunstnikud pidid valminud töid vahel korduvalt ümber tegema.

Toome näitena Neff'i maalingu „Püha õhtusöömaeg“. Arvestades pildi mõõte, maalis Neff apostlid seisvatena. Komisjon aga nõudis, et nad maalitaks istuvatena. Hiljem sama komisjon ei võtnud siiski maali vastu, nõudes, et apostlite pilgud oleksid suunatud Kristusele. Näib, et lõppeks oli sellestki vähe, sest kolmas kord väideti, et apostlite pilkude suund on liiga juhulik, kuna maaling peaks jätma mulje, et kogu apostlite tähelepanu on pööratud Kristusele. Samuti nuriseti igasugu teiste asjade, nagu apostlite riie-tuse, kasvu jne. üle.

Too õukonna kapriis andis siiski ka mõningaid positiivseid tulemusi. Üheks neist oli nimetatud muuseumi asutamine Akadeemia juure, teiseks virgutatakse see kunstnikke kui ka publikut tundma huvi oma kodumaa muinasaja ja mineviku vastu.

Neff'ilt ei nõutud ainult, et ta maalinuks tellitud pildid bütsantsi vaimus, temalt nõuti isegi, et ta hakanuks Akadeemias nende ideede läbiviijaks, tutvustades neid Akadeemia õpilasile. Kuid Akadeemia noorust huvitasid tol ajal sootuks teised ideed, akadeemia professorile nähtamatult tekkis kõrgemas kunstikoolis sootuks uus vaim, mis kujunes mõne aasta pärast mässuks õpilaste seas, mille tagajärjel osa õpilasi lahkus isegi koolist.

Neff'ile tähendas aga bütsantsi vool kohanemist täiesti uuele, senitundmatule stiilile.

Järgneva perioodi kestel, alates 1860. aastast, Neff maalis terve rea tsaari perekonna-liikmeid Romanovite galerii jaoks. Enamiku neist maalis kunstnik elavate mudelite järgi, samal ajal maalis ta ka juba viieteistkümnendat korda suurvürstinnat Mariat. Sellesse ajastusse kuulub ka Peeter Suure portree, mille tellis Riia kodanike kogu 1866. a. oma peasaali jaoks. Peeter Suur on maalitud elusuures, aumärkides, kusjuures maalil on kujutatud momenti, millal monarhh on kirjutamas alla 1710. a. privileegidegarantiid.

Samasse aastasse kuuluvad ka supraportreed, mis on maalitud riiklikele paleedele; kunstniku enese poolt valmistatud koopiad neist ilustavad praegugi Muuga asunduse peasaali uksti. Žanrimaalide seas võib neid pilte asetada aukohale, õhus hõljuvad hallis toonis maali-tud amorid on otse haruldased koloriidilt.

Minister Golovin'i poolt 1864. a. tellitud maal „Kristuse ülestõusmine“, mis oli mõeldud ministri maakiriku jaoks, on vähe tuntud. Seda maali kopeeriti hiljem marmorist bareljefina.

1864. a. määratakse Neff Ermitaaži pildigalerii konservaatoriks, kellele kuulub maalin-gute järelevalve, nende restaureerimine, seintele paigutamine jne., mitte ainult Ermitaažis, vaid ka kõigis tsaari paleedes.

Usulistel teemadel täitis Neff mitu tellimust. Nizzas varasurnud troonipärija mälestuse igavikustamiseks ostis tsaar Aleksander Bermonda villa, troonipärija suripaiga, ning usaldas arhitekt Grimm'ile kreeka-bütsantsi stiilis valgest marmorist kabeli ehitamise villa juure. Bütsantsi stiilis ikonostaasi valmistamine usaldati Neffile, kes kohustus 8000 rubla eest maalima 23 ikooni. See oli esimene suurem tellimus, mis Neffil tuli täita talle seni tundmatus stiilis. Algpildid, mis valmistas Prohorov, olid otse jõledad, kuid Neff muutis nad kõigiti „armastusväärseiks“. Ikonostaasile maalis kunstnik Püha Nikolai, keda ümbrit-sesid Maria ja Johannes, 8 püha piibli teemadel ja 14 pühakut.

Järgmise ikonostaasi maalis Neff kirikule, mis ehitati suurvürstinna Maria Aleksandrovna abiellumise puhul Edinburgi hertsogiga. Nimetatud ikonostaas on valmistatud samas kohustuslikus „bütsantsi“ stiilis.

Kolmanda ikonostaasi valmistas kunstnik Remplini lossi jaoks, mille omandas Mecklenburgi hertsog Georg, kes abiellus suurvürstinna Katariinaga. Kunstnik alustas tööd 1872. a. ja lõpetas selle 1874.

Viimased eluaastad veetis Neff piltide maalimisega, mis olid määratud Lunastaja kirikule Moskvas. Nimetatud kiriku ehitamine kestis umbes poolsada aastat. Kuuekümnendate aastate paiku oldi ehitusega nii kaugel, et võidi asuda siseilustuste kallale. Juba 1853. a. alustati Neff'iga läbirääkimisi terve rea piltide maalimise kohta kiriku ilustamiseks, kuid läbirääkimised kestsid aastaid, sest liiga palju isikuid oli huvitatud läbirääkimiste venitamisest.

On säilinud kunstniku kiri abikaasale, milles ta kirjeldab muljeid ringkäigust Moskva kirikus. Ta kirjutab: „Kirik on hiiglasuur, ja mulle näib, et suudan täita vastuvõetud tellimuse; teosed on aga kavatsetud nii hiiglaslikud, proportsioonid on mõeldud nii liialdatuina, et ma eriti suure innuga seda tööd ei alusta. Elatakse ju vaid ükskord, ja seistes nende hiiglamüüride ees tuli mulle esikord uue tellimise juures mõte, et peaksin olema ettevaatlikum... Esijoones tahaksin teha visandi Pühast õhtusöömaajast; kasutan, et võita aega, Wiesbadeni oma ja kavatsen selles hiljem teha parandusi ja muudatusi... Juba selle ainsa õhtusöömaaja pildi juures esineb raskusi, tekib küsimus: kuidas seda maalida? Kus teda peaks maalima? Pean ta vist küll kolmeks eri tükiks lõikama, ja siiski veel osutub Piira mõisa ateljee peagu väikeseks... Peaobjektideks on 6 kuni 8 pilti, millised kõik on 7 sülda, üle 50 eesti jalga, kõrged... Need pildid on aga head maalida, enamasti ingliterühmad... Nii on minus näiteks kerkinud küsimus: „Kui nüüd komisjoni hinnad osutuvad mitte küllaldasiks? Kui nad aga end tasuvad, kas peaksin ma suure osa oma elust veetma Moskvas?..“

Umbes kaksikümmend aastat kestsid läbirääkimised, kunstnik aga valmistas visandeid, milliseid tuli alata muuta, kas vaimulike nõudmisel või komisjoni käsul, kes muutis mõõtusid. Aleksander II vahelesegamine 1874. a. tegi lõppeks lõpu pikaksveninud läbirääkimistele. Tsaar soovis nimelt, et kiriku ehitamine lõpetataks Kulikovi lahingu 500 aasta mälestuspäevaks. Kunstnik oli siis juba 70 aastat vana, endale võetud töö aga kolossaalne. Siinkohal piltide loetelu, mis Neff võttis maalida: Püha õhtusöömaag, kuus püha ust, Kristus Ölimäel, Ristilöömine, Madonna, Kristus, 14 maali ikonostaasi esimese rea jaoks, 20 pilti teisele reale, 14 väikesele ikonostaasile, 14 külgikonostaasile, peale selle tuli lõpetada 15 maali Londoni kiriku jaoks — üldse 84 pilti, enamik neist hiiglamõõtudes. Osa kompositsioone oli Neff suutnud lõpetada juba varem ja viimased eluaastad veedab ta juba haigena päevade kaupa molberti ees, aimates ette oma peatset lõppu. Kunstniku tütar kirjutab sellest epohhist järgmist: „Nüüdsest peale polnud tema jaoks enam puhkust. Varahommikust hilisõhtuni istus ta ateljees, peagu igapäev lõpetas ta ühe või kaks kaunit viimisteldud visandit. Aega oli teoste lõpetamiseks nii vähe, et isegi tema imepärasest kiirusest poleks jatkunud; sellepärast ta võttis omale abiks noore Prohhorovi. Viimane hankis bütsantsimuseumi arhiivist vajalikke esemeid ja esitas need kunstnikule... Sageli tundus, et riietus ja esemete kujutus neil oli nii erinev sellest, mis tema, olles kasvanud üles idamaises õhkkonnas, oli aja jooksul omaks võtnud. Siis jätkus vahel ainsast motiivi ümbertöötamisest, et tõeliselt heidutavast vääripildist teha armastusväärset, kaunit ümarrikku maali...“

Lunastaja kiriku töödel tabas Neff'i surm. Kunstnik suri 24. detsembril 1876.

Nende maalide saatus, mis olid määratud nimetatud kiriku jaoks, on teadmata, sest kirik pidi tegema ruumi Nõukogude paleele ja ta veeti kohalt ära.

Tahtmata kerkib siinkohal küsimus Neff'i osatähtsusest vene kunstis, samuti küsimus sellest, missuguseid jälgi on jätnud ta üldse kunsti. Ta tähtsus võinuks olla suur. Ta seisukoht kunstnikuna oli erandlik, võimukandjate usaldus tema kui kunstniku vastu määratu. Peale kunstilise isikliku mõju Neff oli professoriks kunsti juhtivas asutuses, milliseks oli tol ajal Kunstiakadeemia. Olles ühtaegu Ermitaazi pildigalerii konservaatoriks, tal võinuks olla kaudne mõju ka omaaja kunstipoliitikale.

Sirvides kunsti käsitlevat kirjandust, et otsida kaasaegsete kui ka pärastiste kunstiajalooürijate arvamusi Neff'i kohta, on tulemused aga otse traagilised. Pikk elu täis erandlikku kunstiteenistust on jäänud kuidagi tähelepanematuks. Asjata otsid enam-vähem asjalikku hindamist tema kui kunstniku kohta, kas vaigitakse täiesti ta nimi surnuks või saadakse temast lihtsalt mõne eitava sõnaga üle. Ometi kuulub iga kunstnik oma aega, kajastades oma aja mõisteid ja ideid. Neff'i traagika seisneb selles, et ta sidus oma saatus tsaristliku ja aristokraatselt-kodanliku Venemaaga, kes elas vaid möödunud aegade hiilgusest ja kellele jäid tundmatuks vene rahva elu ja radikaalse intelligentsi püüdlused ning soovid. Paralleelselt „kirikliku õuekunstiga“ arenes ühtaegu vene elav kunst, milles polnud kohta Neff'i loomingul. Teise põhjusena võib märkida kunstniku enese lauset: „Mulle ei tekita enam midagi raskusi, ma teen kõik mida ja kuidas ma tahan.“ Tal õnnestus kõik kergesti ja kuna tal puudus enesekriitika, et otsustada, mis hea, mis halb, ta usaldas liiga oma võimeid, oma eksimatust ja mitte vähem oma tellijate maitset.

Kunstiajalooos tõendab rida näiteid, et iga uus põlv kannab endas teatud annuse põlgust ja eitamist kõige eelneva vastu, ent samal ajal kinnitab ajalugu ka igavesti ebapüsivat ja muutlikku kunstiteoste hindamist.

„*Revalsche Zeitung*“ nr. 305, 1876. a. ilmunud Neff'i nekroloogis kirjutatakse: „Neff'i tähtsust vene kunstiajalooos hinnatakse vast alles siis õigesti, kui praegu valitsev naturalismi ajajärk leiab endale jälle vastukaalu. Neff'i koloristika, ta eriline ilumeel, lõppeks ta vanabütsantsi kaanonite käsitlemine italiseerivas vaimus tuleksid alles siis täiesti mõjule ühe eriti omapärase vooluna. Ta nime nimetatakse siis alles oma maa tublimate poegade seas...“

Sellest momendist on möödunud palju aega, oleme sel ajavahemikul õppinud armastama bütsantsi kunsti, õppinud aru saama vene ikooni kunstilisest tähtsusest. Neff'i itaalia-bütsantsi maalikunsti segu on aga jäänud meile tänapäevani võõraks.

Ta nümfid ja suplejad, mis on kadunud vene muuseumide seintelt, ei rikasta kuidagi ta iseloomustamist, vaatamata nende koloriitsusele ja populaarsusele omal ajal. Vene kunsti näituse puhul Londonis möödunud sajandil kirjutasi inglise ajalehed Neff'ist, et ta maalikunst on „tühine“. „*St. Petersburger Zeitung*“ kirjutab kunstniku nekroloogis siiralt, et Neff oli ja jäi erakuks vene kunstile.

19. sajandi nimekaim vene kunstnik, ajalooliste maalide meister A. Ivanov kirjutas oma vennale järgmist: „Nüüd peaksin küll loobuma tellimisest Moskva Lunastaja kiriku jaoks, sest mul pole aega ega tahet võtta enesele ülesannet, mida võivad sooritada ka teised... Sest peab ometi selgitama, et trafaretsed või akademiilised ikonostaasid moodustavad endast samuti meie aja mädapaise, mis kasutab viimaseni ära inimande... Sellised ikonostaasid teeksid minust kaupmehe...“

Nii kirjutas kunstnik, keda vaevalt-vaevalt tunnustati akadeemikuna, kuid kes lõi usu-
lise maalikunsti alal geniaalseid näiteid.

Selle kunstiperioodi kohta Baltimail kirjutab R. Paris oma raamatus „Uuem eesti kunst“ järgmist: „Aga selline suund maalikunstis avaldus sageli ka maalilisemas ja vormilt viimistletumas toodangus, mille ainestikus ja mõtisklevas loodusetunnetuses peegeldus läheteohti romantikast. Säärase toodangu alalt võiksid meid eriti huvitada teosed maarahva elust, milles avaldub sümpaatia talupojakultuuri aineile maaeluromantismi lähtekohast. Ja seda otsides leiame oma kunstnikkude keskel huvitava esindaja — maali Karl Timoleon Neff'i (1805—1876). Kuid töötades Vene pealinnas oma toodangu valdavas avalduses renessanslikkude mõjutustega, viibis Neff meeleldi võimalust mööda oma mõisas Põhja-Eestis ja tootis töid tüüpiliselt romantilise tunnetusega. Tallinna ja Tartu kunstimuuseumid omavad töid just sellesuunaliste käsitluste alalt — eesti rahvariideis figuuraalseid kompositsioone.

Neis tunneme seda etnograafilist salongmaali poseerivat varjundit, justkui hästileitud lavascadeldise läbi nähtud maaelu, milles avaldub romantiliselt tunnetatud looduski külmalt hõõguvais värves...“

Vold. Vaga oma teose „Eesti kunsti ajalugu“ I vihus iseloomustab Neff'i järgmiselt:

„Neff'i siledad ja iseloomuta, läägete, suhkrumagusate toonidega maalitud pildid jäta-
vad praegusel ajal vaatleja täitsa külmaks“ (lk. 54).

Kui korrata eelpool väljendatud lauset, et iga kunstnik kuulub oma aega ning kätkeb endas omaaja mõisteid ja ideid, siis peab tunnistama, et tsaari õuekond ja kõrgem seltskond leidis Neff'is kongeniaalse kunstniku. 19. sajandil polnud teist kunstnikku, kes olnuks suuteline paremini ja suurema meisterlikkusega kajastama kunstis oma kaasagsete maitset ja nõudeid, eriti aga seltskonna ja tsaari õukonna käsejagavate tippude nõudeid, kes juhtisid ka Kunstiakadeemiat. Neis ringides hinnati Neff'i kõrgelt ja mitte ainult kui hiilgavat maalikunsti meistrit, kel oli meeldiv koloriit, vaid ka kui taibukat kunstnikku ja inimest, kes osavasti oskas reageerida oma tellijate soovidele, mis olid küllaltki pinnalised, et rahulduda kõlgastega tõelise ilu ja stiili asemel.

Biograafilisi andmeid käesoleva kirjutise jaoks on hangitud osaliselt teosest: *Skizzen und Bilder aus dem Leben Carl Timoleons von Neff. Im Manuskript gedruckt.* Darmstadt 1887. (Mary v. Grunewaldt).

NEFF'I MAALID, MIDA SÄILITATAKSE MUUSEUMIDES.

Leningrad. Riiklik Vene Muuseum.

212. Suplejatar. 1858. Diam. 1.48. Ermitaažist. 213. Kaks tütarlast kaljukoopas. 1.20×1.42 Ermitaažist. 2082. Tütarlaps viinamarjadega (Maria Leichtenbergi portree). 1846. 1,625×1.10. Muuseumi fondidest. 2146. Jumalaema. 0.58×0.405. Terlikova kogudest. 3121. Tütarlaps. 0.18×0.23. Jussupovi kogudest. 3707. Kaks tütarlast rahvusriideis. 1839. 0.765×0.62. Ermitaažist. 5721. Kaks eesti tütarlast. 1842. 1.424×1.1115. Riiklikust Ajaloolisest Esemelise Kultuuri Instituudist. 5722. Tütarlaps valges. 1841. 0.60×0.47. Muuseumi fondidest. 7323. Püha Katariina. 0.16×0.13. Riiklikust fondist. 8931. Vürstinna Golitsõna portree. 0.835×0.715. Riiklikust fondist. 8958. Naine kruusiga. 1835. 0.705×0.53. Keskestukomisjon.

Moskva Riiklik Tretjakovi galerii.

1. Itaallanna. 1836. Roomas. 0,57,3×0,33. 2. Tšernogori tütarlaps. 1839. 0,715×53,7. Riiklikust Vene Muuseumist 5317. 3. Napoli karjus. 1841. 0,75×0,549. Prjanišnikovi kogust. 4. Paavsti abilised Vatikanis. 72,8×60,5. J. E. Tsvetkovi galeriist (omandatud K. Lemercier'lt 1912. a.). 5. Suurvürstinna Maria Nikolajevna portree. 1846. 60,8×48,4. Rumjantsevi kogust (varem hertsog N. M. Lichtenbergi kogu). 6. Suurvürstinna Katariina Mihhailovna portree 156×109,8. Riiklikust Vene Muuseumist (5318), varem Ermitaažis. 7. Unclus. 111,2×96. Rumjantsevi muuseumist (J. Kornilovi annetus).

Pihkva Muuseum.

M. P. Obrutševa portree (1814—1870). 55×42,5. A. J. Obrutševa annetus.

Metehha Muuseum (Gruusias).

Suurvürstinna Maria Nikolajevna portree 142×107. Ermitaaži kogudest. Ingel (Aleksandri palee aknamaal) 156×125. Muuseumi fondist.

Eesti Rahva Muuseum.

Naiseportree (kavand). 30,3×29,5. Eesti naine lapsega. (Koopia A. K. 1849. a.) 69×55.

Narva Linnamuuseum (G. ja S. Lavretsovi nim.)

36. Madonna ja inglid. Ölimaal. 37. Aleksander Nevski. Ölimaal. 38. Aleksander Nevski. Ölimaal.

Riia Linna Kunstimuuseum.

Itaallanna paadis 0,68×0,43 (omandatud 1926. a.).

Eesti Kunstimuuseum Tallinnas.

39. Eesti naine lapsega. Ölimaal, 49×40. 40. Eesti neiu kanu söötmas. Ölimaal 48×39. 1267. Daami portree. Sõejoonis. 1866. a. 31,5×39,5. 1148. Kristuse taevaminek. 1835. 200,6×80,5. 1291. Ingel. Ölimaal. 170×125.

Erakollektsioonidest peale Neff'i pojapoja kogu Muuga asunduses võiks mainida veel Dr. med. A. Poppen'i ja ins. K. Mauritz'a rikkalikke Neff'i maalide kogusid.

Lahtiste allikate poole

8

Praost Odja on roninud sauna lavale ning küpseb seal tulises leilis. Punetavale ihule ilmuvad higipisarad kui värskelt lõigatud juustu pinnale, järjest paisudes, üksteisega ühinedes ning siis rõõmsa nirena alla joostes. Kuigi suvine õhtu väljas alles kumendades õitseb, on saunas juba hämar — leil ja aur võtab sellegi valguse raasu, mis immitseb läbi peopesa-suuruse akna tahmunud ruudu.

See on vana ja avar suitsusaun, kus otse koldele on laotud ühesuguseid oinapea-suurusi kive, ning kui lõõnavale kerisele visata kapaga vett, kostab nagu müriseks kõu. Veel kaua pärast esimest paugutust vihisevad ja sihisevad kivid, otsekui kobaras maod isekeskel tülitsedes ja põrnitsedes, kuid nüüd tõuseb sealt nii magus leil, mis teeb jalapealt joobnuks ja mida võib tunda vaid vanades urkaga suitsusaunades. Kuna lava ja põrand on nii puhtaks küüritud, nagu ootaks ta suursuguseid tantsijaid või noorpaari esimeseks armuõöks, on seinad ja lagi suitsust, tahmast ja vingust pigimustad, läikides nagu lakknahk. Kuid need põlised palgid ei määri kübetki, tahm on aastate jooksul puusse imbunud ning teinud selle kõvaks, vastupidavaks ja imepuhtaks. Suur tammepuust tõrs nurgas, mis on ühendatud kerisega, podiseb rõõmsalt nagu nõiakatel.

Praost Odja on pannud kapa külma veega enese kõrvale, nüüd kastab ta värsket vihta sinna ja asetab selle siis näole, kus vesi soojenedes muutub peatselt auruks. — Oh-ah! ümiseb ta mõnuldes, kord üht, kord teist jalga vastu musta lage sirutades. Lava on suur ja lai, sinna mahuvad teisedki vihtlema, ent töölistel on laupäeva-õhtuga rutt, pealegi hüppavad nad vaid viivuks üles, sest põrgates vastu põrgulikku kuumust, langevad kui piksest rabatud kohe alla. Jah, muidugi, see on neil teada, ega ükski surelik jõua kannatada säärast leili kui nende praost — veri lööb pähe ja hinge matab kinni. Nad pesevad end puhtaks ja ruttavad minema.

Sauna jääb vaid praost Ekke Mooriga.

— Ekke, kallid, lausub praost Odja sõbralikult, — tule nüüd lähemale ja hakka mind pisut vihtlema. Viska veel tubli kavatäis leili ja võta viht. Oh taevas — mitte nõnda, hull — viht leotatakse keevas vees, asetatakse kerisele ning alles siis on ta pehme nagu pruut või pehmemgi veel. Siis ta lausa liibub nagu õilishing Issanda manu. Vaata, nüüd on see hästi, talitasid õieti, nüüd keeran ma oma liikmed sulle vastu, aga sina ära väsi ega hooli — anna kõvasti pihta otsekui taoksid tõbrast. Jah ja sedamoodi — varbad tahavad kah, jalatallad igatsevad samuti, sääremarjad muidugi, aga kogu keha otse rõõgib viha järele. Ikka ülespoole — ristluule, puusadele, seljale, õlgadele, turjale — ära unusta lagipead, just lagipead! Oh kui mõnus ja kaunis, kui üllas ja tore, kui magus ja kena, kui õilis ja hea, kui suursugune ja rõõmusetav! Veel pisut, veel särakas, teine ja kolmas, otse vastu nägu ja habet, nõnda — ning nüüd jälle järjest allapoole, ikka aegamööda, pikkamisi, ega sul rutata pole. Oota, nüüd loputa mind külma veega, viska paar särakat uut leili, ja ma keeran end ümber, et saaksid mind ka siitpoolt kätte.

— Oh-ah! hüüatab praost Odja, kord üht, kord teist külge pöörates. Kui mesi-magus on leil, see tungib ihu ja kontidesse ning viib sealt kaasa kõik roidumuse, väsimuse ja valud. Sooned nagu pakases külmanud piitsad pehmenevad siin, saavad tagasi nõtkuse, ning veri hakkab neis rõõmsalt surisema kui sulanud lumi kevadistes ojades ja kraavides.

Mis võiks küll elus olla õndsamat ja üllamat? Kas Issand taevas, oma valituile paradiisi valmistades, on küll sellele mõtelnud, et raasuke sellest paradiisist on inimene ise juba leiutanud ning maa peale toonud? Raasuke õndsust ja heaolu, mis on nii võrratu ja nii kirjeldamatu. Pärast nädala kibedaid päevi ja tööd lamada leilis, end soputada, loputada, vihelda ja muutuda taas nooreks — kas see pole õndsus?

Ekke peksab kui reht, ent praostil pole ikka veel küllalt.

Ta nõuab uut loputust ja leili ning pöörab jälle teise külje, ise kui tulikahju lõõmates. Poiss on juba nõrkemiseni väsinud, leilis ja aurus nõretades tekib temas viha, kuid mida tugevamad hoobid, seda suuremalt mõnuleb praost.

— Jah ja sedamoodi, kordab ta järjest, — jah ja sedamoodi. Nüüd ehk veel paar hoopit turjale, veel pisut ristluule, muidugi ka õlgadele. Ning alles siis, kui Ekke Moori löögid muutuvad järjest harvemaks, ronib praost lavalt alla ja istub pingile puhkama. Kui nüüd veel end pesta ja siis külmas jões loputada, kas pole noorus tagasi?

Noorus? Tal oli nii selgesti meeles too kevadine vihmane päev, millal sõitis siia noore naise ja kolme poisipõngerjaga. Nagu oleks see olnud alles eile — vilets hobusekronu vedas peaaegu tühja koormat, nemad aga hüppasid kõrval poris kui varsad. Pastoraat oli tühi ja kõle, asudes lagedal liivasel nõlvakul, kus hulus vaid tuul ja kandis süles liiva. Nad leidsid paar lagunenud voodit, asetasiid lapsed sinna magama ja hakkasid palvetama, külma-

nud käed üle laste voodi. Kuid nad olid noored ja usklikud. Mõni päev hiljem, kui tuuled olid kuivatanud kevadise pori, läksid nad jõekäärudesse jalutama, kust leidsid esimese metsõunapu. See kõlbaks meile akna alla, ütles naine. Ja nõnda töid nad ta koju, aga kui ta hiljem seisis õites nagu pruut altari ees, oli rõõm suur. Nõnda see algas, just nõnda.

Tekkisid uued puud ja põõsad, aed laienes iga aastaga, tulid nurmed ja niidud. Rõõmsalt töötasid nad koos, nende suud olid naerul ja süda kerge. Kuid töö on nagu jõgi, mis algab pisikese ojana kusagil metsatihnikus või soomülka kamara alt, kuid jooksuhoos haarab endasse uusi niresid, ning nüüd kiireneb vool, säng laieneb ja juba ta haarab kogu ümbruse vesi endasse, tormates kohinaga edasi, peatamata, tagasi vaatamata. Ja maa, millele lähenesid nagu naljatades, paaril korral teda koblagaga kohendades, muutub nõudlikuks nagu kade armuke, hetkekski sind vabastamata. Iga mullaraas hüüab väetamise, niisutamise ja kohendamise järele, ning põõsas või puu, mida oled istutanud, muutub elavaks ja vaatab kui laps sulle nõudlikult otsa, et sa ruttaksid teda abistama. Ja nii muutub maa isand maa orjaks, aga kõik jutud, mida räägitakse teisiti, on lausa valed ja rumalasti seatud.

Ning töö jooksis tööle otsa, aga praost Odja oli nagu tulikahjul, kus põles hulk hooneid — juhid vooliku elamule, aga laut on leekides. Tal polnud enam aega ei naeratuseks ega koguduse teenimiseks, ta oli haaratud vaid maast ja oli selle ori. Ta ei näinud enam rooside puhkemist, forsüütiade õitsemist, leinakaskede graatsilist kummardust üle tara, ta oli ikka jooksuhoos töölt tööle. Ja nõnda juhtuski, et mida suuremaks muutus aed ja laiemaks põllud, seda rohkem sulges naine end tubadesse. Ta oli linna kividel kasvanud, kes arvas maast leida vaid ilu ja mõnu. Ta ei mõistnud, et praost oli talumehe poeg, kes kord mulla lõhna sõõrmeis tundes on muuks jäävalt kadunud. Nüüd vaatab ta kurbade, niiskete silmadega aeda, tal pole enam mingit rõõmu, ta vihkab tööd, inimesi ja ennast. Isegi kirikusse ei tule ta enam, või mida kuulata ses kõmisevas tühjuses veelgi kõmisevamaid fraase? Ta ainukeseks lohutuseks on mõni raamat, mõni luuletus, mõni kirju särgike tollest ajast, kui pojad olid alles lapsed ning hullasid ta jalgade ümber, üksteisest ikka valjemini rõökides. Nüüd on ta nagu iluaeda unustatud känd, vaid tülik teistele.

Praost Odjal on nüüd suur puukool ja katseaed, kus kasvavad imeväärased sordid. Ent tal pole enam kohta, kuhu neid istutada. Kõik nõlvakud on juba täis, isegi osa sood on haaratud aia alla. Nüüd on ta raiunud tarasse mõned augud — siit pääsevad inimesed ta aeda, et viia endale õunapuid, ploompuid, roose, sireleid, enelaid, pöökpuid, aedhortensiaid — kõike, mis aga siin leidub. Algul tahtis ta neid müüa, muidugi sentide eest, kuid keegi ei tunnud huvi. Siis pakkus ilma, kuid ka nüüd raputasid nad päid — ei, nad tänavad, pole vaja! Siis raius praost tarasse auke — ja nüüd oli soovijaid rohkesti ning kogu ümberkaudne rahvas käib ta puukoolis sageli. Nad ei taha

selle tühise eest midagi maksta, kuid ka tänulikud ja võlglased ei taha nad praostile olla — seepärast tulevad nad vargsi, siis, kui praost on kirikus jutlustamas. See on nii hubane, mõnus ja kombekohane. On nii kena hiilida jutluse ajal aeda, võtta siit mõni õunapuu, roosipõõsas, leinakask — näed isegi labida on praost siia unustanud! — koormasse peita ja pärast jutlust, kui pere on väljunud kirikust, mõnusa südametunnistusega koju sõita — ei ütlemist, ei tänamist, ei hiljemaltki pisematki aruandmist! Isegi jõukad peremehed, kes kihutavad kiriku ette vahutavate täkkude ja vedruvankritega, jäävad enne jutlust veel pisut piipu popsutama ja taevast vaatama ning kui kirikust kostab juba praosti hääl, on neil pisut asja vähe silmitseda aeda. Ja nõnda kanduvad praosti puud ja põõsad mööda kihelkonda laiali, isegi popsi või sauniku akna all võid leida imekauneid roose ja mõnd haruldast õunapuud. Aga siiski söimavad nad oma praostit hulluks ja pillajaks!

Hull ja pillaja! Nõnda ütleb ka naine, kuigi ta on juba lohutamatu ning seepärast pole ta hääles enam endist kibedust. Ta on nagu kaua põdenud laps — oskab rääkida vaid silmadega. Ta ei taipa, et praost on nagu külva, kelle külmit on alles täis idanevat seemet, kuid puudub põld, kuhu seda visata. Üha rohkem ja rohkem haarata maad, kuivatada soid, raiuda kasutatud lepestikku, muuta viljakandvaks ka viimsed liivakingud — kas tohiks selle vastu nuriseda? Unistada kümnest tuhandest öitsvast õunapuust, kogu määratust väljast — missugune muu unistus küll võrduks sellega? Mis tollest, et ta peab vananedes siit lahkuma ei millegagi, võib-olla veel pisema koormaga kui siia tulles. Aed jääb, põllud jäävad. Ning praost Odja, seebises vahus pingil istudes, on kindel, et suuri unistusi suudab vaid tema oma hinges kanda. Teiste omad on palukeste man kinni, mõne riideräbala, mõne majaonni, mõne pisikese heaolu juures, mis on nii tühine ja millest on häbi mõelda.

Kas keegi oskab unistada sellest, kuidas puhkeb roos? Kuidas õunapuu valge-roosast õiest tekib mugul? Kuidas lõhnab niidetud hein? Ja niiske, just äsja küntud põld, lõokese õhku tõustes ning vilistades samal kohal kui keerlev lõngakera? Muidugi hull ja pillaja — jäetagu ta rahule! Võtku oma raha, ostku naistele siidist rätte ja kriuksuvaid kingi — temale on need asjad võõrad ning tähtsusetud. Ta on uhke, et kõik haridus ja lihv jooksis ta külgedest maha kui vihmagaar räästast. Ta on ja tahab olla talupoeg! Nüüd tõuseb ta pingilt, peseb vahu ihult ja küsib:

— Tuled kaasa?

— Kas jökke? küsib Ekke Moor. Ei, ta pole sellega harjunud.

Muidugi mitte, mõtleb praost Odja põlglikult. Nii väetid ja nõrgad on nad kõik, nagu putukad labida või adra taga, suured vaid nurisemisele või sõimule, ahned vaid rahale ja puhkusele. Kuidas nad sooviksid vedelda mööda voodeid ja kraave, suu täis päikest ja põsil siblivad putukad.

Ta lükkab jalaga sauna ukse lahti, seisatab lävel ning hakkab siis aega-

mööda ja väärilikalt jõe poole sammuma. Naised, kes on hulk tunde kannatlikult oma saunajärge oodanud, hüppavad nüüd robinal sisse, kiljatades, hullates, naerdes. Nad ei hooli suuremat Ekke Moorist, kes eestois riietub — kas ongi seda poissi siin või pole hoopiski mitte! Nagu varblased kuhjaga hoovi lennates hakkavad nad üksteise võidu sädistama, ning vihtade sahin kostab nüüd nagu ei midagi pühalikku.

Jõesst kuuldu sulistamist ja mõnusat ähkimist. Siis tuleb praost tagasi, punetav, jõuline, habe täis piisku.

— Kaunis laupäeva-õhtu! ütleb ta sõbralikult Ekke Moorile ning hakkab riietuma. Ta on tujus ja lisab:

— Kas nüüd külasse või puhkama, kuidas arvavad?

Ekke Moor vaid naeratab, ta ei võta neid sõnu tõsiselt, muidugi mitte. Ent kui ta kotta astub ja väsinuna voodisse heidab, on ta siiski kahevahel — ehk polnudki praosti sõnad nii väga naljakad? Kas ta pole peremees oma inimeste üle, käsutades neid nagu malendeid, tujukalt, tõrksalt, isemeelselt? Ta on nagu pilv, mis käib vabalt mööda laotust, siia pudendades vihma ning sinna lastes paista päikest. Orjade peremees galeeril — kellele suvatseb heita lahkema pilgu? Mehed vihkasid teda, kuid tööst tapetud naised käisid temast mööda mahalastud laugudega, kordagi täiel suul nurisemata. Ta oli nagu atleet, juba pilgust jatkus, et panna põlved värisema — sellest ka siis see alandlikkus ja truudus.

Teisel hommikul on kogu pere varakult jalul. Kuigi pole tööpäev, joostakse ometi kiirsammul edasi ja tagasi, sest praost ei või kannatada rüpes käsi ja istuvaid inimesi. See paneb ta südame pöörutama. Ta ise on varakult aias ning kablilib põõsa-aluseid, jutluseni on veel aega. Siis laotakse marjakorvid koormale ja vanker tassitakse kirikuesisele.

— Ehk seisad siin pisut? ütleb praost Ekke Moorile. — Mõni ehk tahab neid suuniisutamiseks maitseda?

Ta ütleb marjade hinna, ulatab Ekkele liitriise nõu ning jääb ise lähedale seisma. Ei, ta ei taha ometi kedagi vägisi sundida oma juuresolekuga, igaüks võib ka ostmata kohe kirikusse minna, sest ta seisab siin vaid selleks, et oma koguduse liikmeid teretada ja nendega pisut jutelda, muud ei midagi.

Päike paistab kõrvetavalt, nagu tuld alla pildudes. Heina-ajale vaatamata koguneb rahvast ohtrasti, tulevad ümberkaudsed peremehed kogu perega, tulevad näitsikud kirjudes rätvides ja mütsides, sulaspõisid tüdrukuid vahetima, vanadekodust tudikesed oma praostit kuulama. Lasipuud täituvad kiiresti himuvate hobustega.

Praostil on aega. Ega inimesed pole siia tulnud tuld viima, vaid ilmusid kosutuse ja sõpruse järele. Ta jutleb ühe ning teisega, ta pärrib nende laste tervise järele, räägib sügisesest arvatavast saagist, kaebab põuaseid ilmu. Ning, olles pikk, vaatab üle teiste peade koorma poole — mida teeb seal Ekke Moor?

Ega Ekke Mooril pole suurt kaubitsemist. Mõni eideke vanadekodust, tundes enesel praosti õndsakstegevast pilku, komberdab manu, pärib marjade hindu ning siis, kaua näppude vahel sente veerides ja südame valutades, ostab liitri või poole. Vaid selleks muidugi, et härra praost seda näeks — neil, vaestel, pole ju midagi muud sellest elust, kui praosti lahkus ja oodatav paradüis taevas, paraku!

— Jah ja sedamoodi, ütleb praost Odja kibedalt. Jah ja sedamoodi — peaks ehk jumalateenistusega algama? Kirik on ammu juba sisse löödud — too kellamees on oma kiirustamisega olnud ikka hull, nüüd tolkneb ka köster jalus ja vaatab küsivalt: kas alata orelimänguga või kästakse lõpmatuseni oodata?

Ent kui rahvas on valgunud kirikusse, jäävad poisid ja tüdrukud esisele tolknema — nüüd läheb juba Ekke Moori äri pisut paremini. Üks ning teine poiss astub manu, laseb marjad paberisse panna kas või selleks, et tüdrukute pilgud oleksid hetkeks tema küljes. Nii marju käes hoides on nagu hubasem tüdrukule läheneda, on põhjus jutuks ning võid kindlamini kätt neile vastu sirutada. Ekke kaupleb — ei, see on koguni meeldiv, kui nad tulevad üksikult või hulgakaua, seisavad kaua ja punetades ning siis, näpuga näidates, päriivad hindu. Neil pole kiiret. Ning siis viskavad nagu hajameelselt marju suhu, kuid need on alles pooltoored ning hapud, hapud ja puised — krõgisevad hammaste vahel kui toored kartulid. Kui palju Ekke ka müübki, korvide sisu ei vähene, seda kaua oleks siin nagu kirevaks laadaks.

Nähtavasti pole Odja jutlus kuigi huvitav, üksikutele järele hiilitakse kirikust välja ning istutakse murule, pikast teest tolmunud nagu nõmme hundid. Punetavad näod silmitsevad taevast, ent seal pole ühtki pilve, mis töotaks vihma. Mõni kärsitum, otsekui alles nüüd taibates, tirib hobuse lasipuu küljest lahti, hüppab vankrile ning kihutab tuhatnelja tagasi heinamaale — sa taeवानe arm, säärase ilmaga vedelda kiriku murul ja vahtida taeva sinendust!

Jutluse lõppedes on Ekke Mooril jälle tööd, ent lühikeseks ajaks. Kuigi praost Odja katsub ka nüüd oma koguduse liikmetega jutelda, pole ometi kellelgi aega, nad lausa lendavad minema. Ainult eidekesed ja taadikesed vanadekodust seisavad sõduritena reas, nad hoiavad tuustikuid peos, pilluvad pooltooreid marjakesi suhu ning matsutavad — oh pühad prohvetid, kui ka taeva manna, mis neile on töötatud, oleks nii magus kui need härra praosti mahlakad marjad, mis siis viga, jah, mis siis viga!

Praost Odja astub koorma juure.

— Oli kah kauplemist? küsib ta tusaselt.

— Seitse krooni ja kolmkümmend, vastab Ekke Moor punetades.

Tal on piinlik, ta ootab rahulolematust ja sõimu — korvid on alles kaua täis, aga rahvas on juba läinud. Nad ei hoolinud praosti marjadest, sest neil enestel on aiad ja seal punetavad sõstrad mitte halvemini. Kuid praosti nägu pole sünye, ei, see on selgunud nagu taevas pärast mõõduvat müristamist.

— Siiski? hüüatab ta uskumatult.

Ta võtab kastikese rahaga, istub samasse koorma ääre murule ning hakkab kroone ja sente lugema. Tõesti, seitse ja kolmkümmend! — ei, too Ekke Moor on väärt poiss, säärasega võiks jõuda kaugele. Ta tahaks otse kallistada ja paitada neid päikeses küpsenud rahasid, nad on talle nii armsad ja mõnusad. Praost Odja pole ihne, ta ei armasta raha, ent need siin on hoopis midagi muud, need on saadud nagu väike tunnustus ta suure töö ja rühkimise eest. Oma palka võib ta hoolimatult laekasse visata, ent neid sente võiks ta kanda südame ligi, jah muidugi. Kui kogu aasta kirjutatakse raamatusse vaid väljaminekute lehekülgedel, siis nüüd võib ta uhkelt sehkendada sissetulekuks — seitse ja kolmkümmend. Ei, ta töö ja rühkimine pole asjatu olnud!

— Kas jõuame koorma siit koju veeretada? küsib ta rõõmsalt.

Ning vastust ootamata haarab ta aisadest ja hakkab vedama, ei, see pole temal midagi. Ekke ei tarvitsegi end liialt pingutada, pigemini võiks ta ise koormale hüpata. Nõnda jõuavad nad pastoraadi õue.

— Mida teha ülejäänud marjadega? küsib Ekke Moor.

— Jah nendega?

Praost mõtleb kaua ja pingutatvalt.

— Jah ja sedamoodi, ütleb ta hoolimatult, — mida teha nendega? Alles pooltoored, võib-olla heita kraavi?

Ning Ekke Mooril on nüüd aega arvestada: kui marjade noppimine palgalise tööjõuga maksis vähemalt paarkümmend krooni, aga tulu oli seitse ja kolmkümmend, millest tekkis siis praosti rõõm?

Ekke Moor on alles nooruk, ta on pärit Ingelandi rannikult ning pole iialgi aianduse ega põllundusega tegelnud, ta ei taipa, et rõõm ei peitu rahas ega teenistuses, vaid milleski muus.

Milles?

Seda küsivad ka teised, nad ei mõista seda, nad vihastavad ning lahkuvad töölt. Seda mõistab vaid praost ise, see suur, tugev ning kadestamisväärne mees, kes kasvab nagu põline puu keset laant, juured sügaval mullas.

5ni nädal hiljem peatub pastoraadi ees auto, millest väljub keegi härra ja daam. Neil on rohkesti kohvreid, suuri ja väikseid, mida autojuht hakkab laduma kahte hunnikusse. Nähtavasti on praosti prola juba varakult silmanud tulijaid, ta jookseb neile hüüatades vastu ning langeb nuuksudes kord ühe, kord teise kaela. Neil on äkki nii palju rääkimisi ja üksteiselt pärimisi, et tükil ajal on nad hoopis tummad — liiguvad vaid nende käed ja kostavad segased hüüatused.

Praost Odja, kes Ekke Mooriga vääristab aias roose, ei ruttu proua eeskujul külalistele vastu, ta tõstab uudishimulikult pea, jääb tähelepanelikult sinna poole vaatama ja ütleb:

— Professorist poeg on sõitnud mind noomima!

Ta muutub närviliseks, nuga ta käes hakkab värisema, vaid naeratus, säärane lapselikult arg ja abitu, ei kao näolt.

— Eks tule nüüd pikki ja põhjalikke sõnelusi, ütleb ta kurvalt. — Küllap on proua neile korduvalt kirjutanud, kuidas me elu käib järjest allamäge: pole enam hilpu, mida kõlbaks selga tõmmata, ega tervet tooli, kuhu istuda. Ja et muugi elu on korrast ära, selle eest on juba hoolitsenud eidekesed külalast, kes paari muna või kanapojaga tulevad kööki, hiilivad sealt proua juure ning teatavad, et praosti härral pole enam piiskagi aega väarikalt lauulatada nende tütreid, pulmadel istuda ja prassida, kadunukese hauld paari-tunnilist kõnet pidada, häält väristada, silmi leemendada ning vastsündinu ees emasid kiita. Ja nüüd päritakse aru: kas peab see nõnda igavesti kestma, või tuleb veel mõni parandus, enne kui pole mind vallandatud ja aia taha heidetud? Nüüd küsitakse üsna tõsiselt, miks elan nagu talupoeg, matan kogu oma raha võõra maa sisse, miks ei hooli ma soojema südamega jumalast, naisest ja kogudusest — kõik see laotakse nüüd nagu kõlisev raha peo peale, võta aga vastu ja ole rahul ning alandlik!

Ta on õnnetu ja ohkab.

— Nõnda see on, võin vastusega hätta jääda. Eriti, kui päritakse, miks olen teinud pangas laene? Oleks aastagi olnud saagilt parem, võiks nende ees millegagi hiilata. Kuid pöud põletas liivaküngastel vilja tuhaks ja ka aed ei anna mingit saaki — õunad on pisikesed nagu oad. Võib-olla olen tõesti oma majapidamisega hoogu sattunud ning põllu ja aia alla võtnud hoopis kõlbmatut maad? Aga kust leida nõu, kuhu istutada need sajad õunapuud, mis puukoolis järjest peale kasvavad? Ehk professorist poeg seletab seda mulle? Ega muud — ootame siis kannatlikult müristamise algust.

Ei möödugi palju aega, siis tuleb professorist poeg isa otsima. Ta on pisut lühem ja tüsedam, ta sirutab käe isale vastu ning lausub sõbralikult ja rõõmsalt:

— Taat ikka tööil, nagu alati?

Kuid praostile nähtavasti ei meeldi säärane sissejuhatus, ta sooviks kohe võitlusse astuda. Punetavana tõuseb ta põõsa juurest, viskab tugevad jalad laiali ja käed puusa, isegi pea kallutab pisut ette, nagu härg lööki oodates.

— Sõitsid oma prouaga vist selleks, et mulle midagi ütelda? küsib ta põrnitsedes.

Kuid ka poja nägu lööb punetama, ta istub pingile, võtab heinakõrre suhu ja algab kuivalt ja veenvalt:

— Oli rääkimist, muidugi oli, ega ma asjata sõitnud seda pikka maad. Olen su koguduse inimestega sageli linnas kokku sattunud, ka ema kirjutab

K. T. Neff

Templistseen

K. T. Neff

Kuulutaja ingel

K. T. Neff

Jumalaema lapsega

K. T. Neff

Püha perekond

sageli, nii nood jutud mu kõrvu on ulatanudki. Oled juba vana ja küllalt ras-
sinud, juba täna või homme võib tulla siia noorem pastor, kas oled sellele
mõtelnud? Sa oled kogu oma palga ja ema varanduse siia võõrasse maasse
matnud ja ei ole suutnud koguda ühtki senti. Oled koguni võlgadesse sat-
tunud. Ja milleks? Et neid viljatuid liivakünkaid harida, mis ei anna mingit
saaki. Ütled, et tänavu oli põud. Kuid ka möödunud aastal polnud sul saaki,
ka eelmisel ei saanud midagi, ka aastal enne seda olid hädas. Kas sa pole
sellele mõtelnud, et põldu künnab põllumees, pastor aga jutlustab kantslis?
Seal, kust põllumees saab kas või pisutki oma vaeva eest tulu, maksad sa
järjest juure. Ning see ei või enam nõnda kesta, ühtki päeva enam mitte.
See on vaid inimestele naeruks ja mõnitamiseks, see on meile, lastele, hä-
biks. Või pidid sa selleks ülikooli lõpetama, et siin pastoraadi korstnaid
pühkida, sõnnikut laotada, sügisel sigu tappa ja lahata?

— Ma ei taha mingit tulu, ütleb praost ägestudes.

See on kummaline argument, selle vastu ei saa professor midagi. Ta vaid
vaatab üllatanud silmil isale otsa ning algab teisalt:

— On piinlik vaadata su elamist, lausub ta mornilt. — Ema silmad on nu-
tust kuivad ja punased, ta ei jõua enam ahastadaagi mitte. Sa taevane jumal,
kas see on praosti proua — lagunenud undrukus, lapitud pluusis, isegi ta pea-
rätt on nõelutud nagu kerjuse kott! Ning mööduvad nädalad, ilma et sa aega
leiaksid talle ütelda paar lahket sõna, kas või tere hommikust ja kuidas käsi
käib. Sina oled vaid põldude, aia ja tööliste jaoks, isegi kiriku talitused on
sinu käes nagu tule toomine. Ja see ei lähe enam nõnda, usu, isa, see ei lähe
enam nõnda. Oleme küllalt kaua seda kannatlikult pealt vaadanud, oleme
vangutanud pead ja olnud vakka. Kuid kord pidi see ometi jutuks minema,
kahju küll.

Ent nüüd alles märkab poeg Ekke Moori — kuidas tal pole ometi silma
sääraste jaoks. Räägib siin isaga perekondlikke asju ning võõras mees
kuulab muheldes pealt — missugune tähelepanematus! Ta hakkab vahtima
taevast, võtab mütsi peast.

— Kas pole siin varjulisemat kohta, ütleb ta siis, — päike paistab nii kõr-
vetavalt.

— Jah muidugi, ütleb praost.

Ta võtab vikatid, mis ripuvad puu otsas, ja ulatab ühe pojale.

— Lepistikus oleks tõesti mõnusam vestelda, ütleb ta. — Ehk saame seal
ka pisut ädala kallal proovida.

Professorist poeg vaatab võõristades vikatit, kuid viskab siis selle üle õla,
ning nad astuvad jõe poole.

Praosti prouale on toodud rohkesti kingitusi: seelikuid, pluuse, rätte ja
muud. Igas kohvris leidub ikka midagi säärast, mis on määratud just temale.
Nüüd proovib ta õhetades üht ja teist riietust — sa jumal küll, siin on nii
pime ja pole peeglitki! Ning rõõmsana, otsekui leeri ruttav tütarlaps, jook-

seb ta aeda, tiirleb ümber pöösaste, silmitseb end siit ja sealt. Ta on äkki nii õnnelik ja noor — nagu kuldnokk, uuele kevadele vastu rutates. Ent siis läheb ta jälle tagasi, ta peab ometi proovima ka toda siidist ja lillelist — ah, nagu roosiaed, lausa ja lausa! Ning ta naerab lapselikult helisevalt ja naiivilt — isegi Kadi köögis jääb imestusest kuulatama: mida too seal peaks tähendama, või on külalised toonud praostile kingiks raadio? Ta lükkab ukse praokile ja vaatab: ei, kahju küll, see pole raadio, seal on proua uues riietuses ja kilkab ning naerab. Kes seda varemalt oleks kuulnud või uskunud? Ning tusaselt ja kadedana hakkab ta kanalt sulgi noppima.

Ent lõuna saabudes istuvad lauda vaid prouad. Küll hõigatakse ja minnakse härrasid paluma, kuid neil pole aega, ei, saadetagu neile vaid kruus piima ja pisut leiba. Neil on seal niidul rohkesti toimetamist. Noor proua närvitseb ja jookseb lävele vaatama — kas ikka tõesti tema Priit ei tule lõunale?

— Lase neil olla, rahustab praosti proua. — Küllap neil on seal rohkesti rääkimist. Praost pole laps, keda paari sõnaga põlvili surud. Ta on kangekaelne ja jonnikas, küllap kuluvad nii mõnedki päevad, enne kui ta aru pähe võtab ja leplikumaks muutub — oo jah, peaksin teda ometi tundma!

Tõesti, mehed saabuvad alles hilja õhtul, higised, väsinud, kuid sõbralikult kõrvuti. Nähtavasti pole neil enam midagi rääkida, sest nad tulevad vaikides, pistavad vikatid aida räästa alla ning käivad pisut küürus nagu töömehed kunagi. Isegi õhtulauas pole nad jutukad, nad vaatavad naistest mööda, mõtetega hoopis mujal olles.

— Oli see aga päev! ütleb lõpuks professor.

Praostiproua vaatab tähendusrikkalt miniale otsa: kindlasti, kindlasti oli seal kärkimist, paukumist ja, võib-olla, isegi käsitsi kokku minekut. Nad on mõlemad tugevad ja sünged, nad ei vali abinõusid, kui on midagi lõplikult lahendada. Ega nad muidu jätnud lõunale tulemata ja läksid niidule, kaugele inimeste silmist ja kõrvust. Ja, ja, nüüd murtakse praosti tujud ning vastupanud — seda ei jäta Priit tegemata, see armas ning tore poiss! Ning praostiproua tahaks hüpata poja juure ning kallistada ja suudelda teda nagu siis, kui poeg oli alles laps ta kätel.

Teise päeva hommikul on mehed varakult üleval, haaravad uuesti vikatid ning lähevad tööle. Kui nad lõunale tulevad, on professoriproua ahastuses.

— Sa oled nagu praostki, ütleb ta mehele etteheitvalt, — nüüd ei hooligi sa muust kui heinateost. Mul on igav, mul pole siin midagi teha, tahan koju laste juure.

— Varsti, varsti, naerab professor, — aitan vaid pisut oma isa ja siis lahume kohe.

— Kas oled temaga rääkinud, ei jäta proua, — kas on muutunud järeleandlikuks?

— Ja muidugi, vastab mees ebakindlalt. — Kuid ega see nii kergesti lähe.

Tal on oma harjumused, ega neist kerge pole lahkuda. Seal, heinamaal, inimestest eemal on meil sobivam rääkida ning töö juures taipab ta rohkem.

Mõni päev hiljem, kui sõitu pole enam võimalik edasi lükata, on professoril midagi ütelda. See on nähtavasti piinlik jutt, ta kõneleb ikka mööda, on tusane ja kahevahel.

— Vaata, ütleb ta lõpuks, — keegi talumees siin müüb üht tükki maad. See pole midagi suurt ega väärtuslikku, see on vaid pisike riba soost, otse mu isa aia ääres. Mis sa arvad, kui ma ta ostaksin?

— Milleks? imestab proua.

— Milleks jah, ei saa professor aru, — noh, kas või selleks, et ehitada sinna suvila, rajada pisike aed, kasvatada paar porgandit ja peotäis spargleid. Tõesti, me oleme isaga vaadanud — too on ilus riba, tollest võiks aja jooksul asja saada.

— Või siis nõnda, on proua imestusest keeletu.

— Ah, kuidas sa ei mõista, närvitseb mees. — Kas sa ikka pole veel tüdinenud kuurortidest, suvistest dancingutest, muusikast, plaazhist ja kõigest tollest, mis on lausa üks rumalus! Siin aga oleks vaikne ja ilus suvitada, võiks teha koguni teaduslikku tööd ning kirjutada mõnd raamatut...

— Ei, ütleb proua järsku.

Ta ei ütle rohkemat, ei lasku vaidlusse, ta lausub vaid kindlalt — ei!

Professoril on pisut piinlik, ta vaatab naisest mööda.

— Oleks isalgi, kus vanaduspäevi veeta, ütleb ta viimse argumendina. Kuid see pole veenev, sugugi mitte, seepärast ei taha proua üldse enam sellest asjast rääkida. Punetav ja vihane, hüppab ta tuppa ning nüüd hakkavad hoovi paiskuma kohvrid, suured ja väikesed, üksteise järele ikka kiirelt ja kiiremalt. Jaa, pole midagi teha, professor vaatab seda toimingut kurvalt ja lööduna — säärased on need linna töösturite tütreid, energilised, järeleandmatud, jonnikad. Ta ei kuulagi, ei süvene, ei kaalu, hüüab vaid ei, ning asi jääbki selleks. Aga ilus riba sood jääb nüüd harimata, suvila ehitamata, aed rajamata. Vaata ometi, missugune taevas on siin, helge ja põhjatu ning õrn-sinine nagu armastus. Missugune mõnu oleks siin veeta päevi ja kuid, pääsud pea kohal ja aurav muld jalge all. Ent ta ütles ei, just nõnda ta ütles.

Sa taevas küll, nad on kõik alles talupojad, nood mehed. Nad ihkavad maa juure tagasi, kust on võrsunud. See ei tähenda midagi, et mõned põlved on elatud linnas, ei, sel pole mingit tähtsust. See uhetakse maha nagu mustus ihult — too oli vaid maantee tolm, mis hetkeks kattis neid. Nad ihkavad tagasi lihtsuse, otsekoheuse ja aususe juure, isegi unes lööb ninna kevadise mulla lõhn ning siis on nad joobnud mitmed päevad — tööpoolest, mis see õieti oli? Kas valitsuses istudes ja end salates, kas arstidena kerjates haigetelt kroonide kaup, kas advokaatidena protsessides ja nõudes kujuteldavat õigust, kas ärimeestena spekuloides ja tundes raha vastikut

lehka, professoritena õpetades noori, ise millessegi uskumata, luuletajatena katusekambrites vegeteerides ja elus endale tagasihoidlikku kohakest karjuades — ikka, ikka jäävad nad vaid talupoegadeks, nood mehed. Nad on tajunud võltsi ja ülekohut, ebaausust ja maailmavaatega spekuleerimist, nad on petetud ja tüssatud, nad on ise rohkem sigatsenud, kui lubaks seda nende südametunnistus — nüüd ihkavad nad jälle lageda taeva alla mulla ja inimese manu. Esimesel võimalusel ostavad nad talusid ja popsikohti, laovad omad viimsed sendid sinna sisse ja on õnnelikud, et on elus ometi midagi korda seadnud, midagi südametunnistuse järele teinud, nood mehed. Kas kord või paar tallu tulles kõnnivad rukkipollu vahelt läbi, vaatavad selle sillerdust ning on üliõõmsad, kui saavad kas või hetkeks hoida adra otsad peos. Niisugused nad on, need talupojad linnast, kes on vastu tahtmist sunnitud istuma ministritoolil või kirjutama keskpäraseid värsse.

— Isa, ütleb professor, praostile vastu rutates, — nüüd ei aita enam midagi, nüüd käsib kõvem pool ära sõita. Hoi a hästi mu vikatit, ehk saan tuleval suvel jälle paariks päevaks sulle külla — siis katsume jälle, kumb kumma kannad maha niidab. Praegu aga pole muud, kui hea lapsena sõna kuulata.

— Nõnda see on, vastab praost, laialipillatud kohvreid silmitsedes. — Tollest maaribast seal soo ääres ei tule siis midagi? Üteldi ei ja oldi asjaga valmis?

— Ei saanud alustadagi, kui hakkasid kohvrid õue lendama, lausub poeg kurvalt.

Ent nüüd tuleb talle midagi muud meele. Ta astub isale üsna lähedale ja hakkab oma põuetaskus sorima.

— Sul olevat pisut võlga seal pangas, ütleb ta kogeldes. — Ja tänavune sügis ei anna mingit saaki. Mul on siin raha käepärast, ehk võtad selle enesele.

— Ei, ei, tõrjub praost, — ega need asjad polegi nii halvad. Midagi ma ikka aiaast saan, ning pank võib kannatada järgmise aastani. Mida nad ikka mulle teevad, kui pole maksta!

Ent nüüd topitakse talle raha vägisi tasku.

— Hoolitse ka ema eest pisut rohkem, ütleb professor juba kindlamini ja iseteadlikumalt. — Ta on tõesti õnnetu oma üksinduses. Kas ta ei huvituks roosidest, daaliatest, levkoidest, nelkidest? Kui mitte muidu, siis osta talle vahel mõni uus riidetükk, mõni siidist rätt, mõni meeter pitsi, mõni kullatud pandlaga king — naised vajavad seda samuti, nagu meie, talupojad, maad ja taevast pea kohal, sinna pole midagi parata. Ja pisut õrnust, pisut embust, pisut silitamist, ükskõik, kui vanad või noored nad ka ongi. Iga elav olend tahab oma igapäevast toitu ning, nagu räägid kirikus, ei ela inimene üksnes leivast.

Kui auto ette sõidab ning rohked kohvrid on paigutatud, kõnnib professor ikka veel mööda hoovi edasi-tagasi. Ta oleks nagu alles praegu saabunud.

Sa taevane arm — alles nüüd märkab ta pääsukeste pesi räästa all, nood seisid seal juba siis, kui ta oli alles poisike, — ikka jälle lendavad linnud vanasse kohta tagasi, parandavad samas vanu pesi või ehitavad uusi, ikka rõõmsalt aastast-aastasse, nii kaua kui kestab maailm. Ja too suur kivi hoovi nurgas, too oli nende kabel, sinna alla matsid nad surnud varblasi, tihaseid, peoleosid, ning kaunistasid kabelit järjest värskete kibuvitsaõitega. Ning seal, tolle kraavi juures, mängisid nad vahvaid sõjapealikuid, kelle nooled tabasid oravaid, vareseid ja hakke. Kas too polnud alles eile, millal kukkus ta tiiki ja kust päästis teda vend kindlast surmast? Märja ja porisena hiilis ta tuppä, kartes vanemaid, hiilis lõdisedes teki alla ning siis ei suutnud ükski vägi kiskuda vaipa ta näolt, nii ehmunu ja karjuvana hoidis ta seda kinni. Miks ei vaadanud ta enne neid lapsepõlve kohti, miks haaras vikati ja ruttas alla niidule, midagi nägemata, midagi mälestamata?

Hea küll, ta tuleb siia veel tagasi, kindlasti. Nood jutud tollest maaribast seal soo ääres jäid alles pooleli. Ees on pikk talv, küllap saab aega tollest veel kõnelda. Ning ta istub autosse, kindel oma ettevõttes.

See on vist esimene päev mitmete aastate jooksul, mil praost Odja ei rutta tööle. Ta istub aia ääres olevale kivile ja vaatleb pääsukeste lendu. Ei, ta võib pisut puhata ja pidutseda, seda küll, sest tal olid tähtsad külalised ning nii hea ja hubane oli nendega olla. Ta on otse liigutatud oma postist, see on nagu otse tema suust kukkunud. Oli terav nagu habemenuga, salvas ja lõikas, kuid lõpuks nad leidsid siiski üksteist ja lahkusid sõpradena. Isegi kuhja raha pistis taskusse, et oleks emale võimalik vahel midagi osta, midagi siidist ja kirjut. Kas pole kummaline, kuidas inimesed seovad kogu oma olemasolu säärase siidise ja kirjuga, ning nutavad ja on õnnetud, kui seda ei saa? Olgu siis, seda poja õpetust tahab ta meeles pidada ning kindlasti ka täita, kui mitte muuks, siis kas või toopärast, et säärane oli ta toreda poja tahtmine.

Ka järgmisel päeval ei rutta praost Odja tööle. Kogu hommiku käib ta mõtliku ja süvenuna kohast kohta, midagi tegemata. Ent siis rakendab ta hobuse, võtab Ekke Moori kaasa ja sõidab linna. Õhtul tagasi jõudes on neil suur koorem: seal on rohkesti kotte superfosfaadi, tšiiiljalpeetri ja nitrofoskaga. Praost on vaid osaliselt tasunud pankra oma võla, muu osa aga kulutas ta väetusaine ostuks. Ta tõstab raskeid kotte aita ning on üliõnnelik.

— Nüüd olen järgmiseks aastaks varustatud, lausub ta lõbusalt.

Ent siis tuleb talle midagi meele.

Ta peseb end tolmust, harjab kuube, seab habet ja astub naise ette.

— Vaata, ütleb ta rõõmsalt, — selle tõin ma sulle. Juba ammu olen sulle lubanud osta mõnd riidetükki, alles nüüd sain sellega hakkama. Muidugi, see on vaid esialgseks, ütle vaid, kui sul midagi on tarvis!

See pole tõesti midagi erilist, see on vaid sitsist rätt ning maksis mõnikümmend senti. Pealegi tõid poeg ja minia hulk kalleid asju. Kuid et praost

pole enam mitu aastat saanud osta naisele pisematki eset, muutub tänane päev tähtsaks ja liigutavaks. Proua langeb nuuksudes mehele kaela ning nutab kaua ning südamlikult. Siiski, siiski, mõtleb ta hardusega, oli poja tulekust suur kasu: vaata, kuidas on praost muutunud nii tähelepanelikuks ja inimlikuks. Ta on jälle südamlik ja hell, ta embab teda koguni pisut ja patustab siis õlale, nagu kunagi ammu, ammu vanasti.

— Pole midagi katki, ütleb praost, — elu jätkub ning oleme alles noored. Kui jumal annab päevi, küllap veel töötame ja rassime, eks ole? Ma mõtlen, sa võiksid võtta hoolitsemise rooside eest enesele. Siis oleks meil lõbusam ning sa ei tunneks end nii üksikuna. Ning riideid muretsen ma nüüdsest peale sulle igasuguseid, kindlasti.

Sel õhtul on neil rohkesti rääkimisi ja plaane.

10

ügis on käes: iga pilvelest toob rohkesti vihma, iga puhang muutub tormiks, taevas on ühtsoodu rabe ja lõhki. Vili on nurmedelt koristatud, rändlinnud läinud, tihased ja leevikesed tulevad tagasi aedadesse ja siristavad pihlakate kobaratel. Päevad on lühikesed ja hallid, ning inimesed, kartulipõlde koristades, sumavad lausa poris ja vees. Nad on märjad ja külmanud, nende jutud on tige-
dad ja salvavad. Õhtul töölt tulles istuvad kaua tule juures ning soojenda-
vad külmanud liikmeid.

See on Jaagup Seenepoiss, väike, kõhetu mehike, kes tuli siia viljakoristamise ajaks ning ähvardab nüüd jälle ära minna. Ta on nagu varblane — hüppab siia ja sinna, nokib siit ja sealt, ikka rahutu ja ruttav. Kui teda pilusilmil kõrvalt vaadata, meenutab ta käibel olevat sendilist raha — on nii pisike, tühine ja ilmetu. Ja ta räägib Ekke Moorile:

— Olen kogu oma elu taludes teeninud ja liikunud kohast kohta. On kodasid, kus on hea ja hubane olla ning töötada on lausa lust. Iga tööriist ja ese naerab sulle vastu, iga toa nurk tükib sind kallistama, isegi pink, kuhu istud, on nagu ema soe üsk. Kevadel teenisin ühe peremehe juures — vist Peeter Saag oli ta nimi — säärane joodik, kakleja ning pillaja. Maad olid suured, teenijaid vähe, tuli töötada nii, et silmad punnis. Ja palka ei saanud hoopiski kätte, kust sa võtad, kui ei ole. Kuid tollest polnud midagi, et oli joodik ja istus oma ropu suuga alatasa su ajusäsil — ometi oli seal talus nii hubane ja mõnus, ning laulud ja jorinad käisid hommikust õhtuni. Olid nagu lapsepõlve kodus, kus iga kivike, pöösatutt ja nõgesepuhmas meenutas noorust. Jah, vaata, aga siin praostihärra juures tunned end nagu kraaside vahel, mitte ei saa rahu kätte. Tore ja haritud mees on see praost, ta jutlused on õpetlikud ja mees lihtne ning aus, ta maksab hästi ning laob igal lau-

päeval su raha kämblale. Aga siiski on raske olla. Kas oled kuulnud siin kordki valjemat naeru või laulu? Ikka kannad nagu mõnd rasket koormat oma hingel, nagu oleks mõnd salajas pussitanud, mõne paljaks riisunud ja ootad nüüd päevast päeva konstaabli saabumist, et, nolk, anna nüüd aru oma tegudest! Keegi nagu vajutaks sind maa ligi, käiks su kannul ja vajutaks. Iga ese ja tööriist, olgu see nüüd ader, vikat, reha või tühine vasar, oleks nagu täis imbunud vihast, tigidusest ja sallimatusest. See on lausa naljakas, kuidas kõik see elutu pahn talus võtab enesesse peremehe hinge ja hakkab elama uhkelt ja iseseisvalt, oma ilme ja iseloomuga, oma tuju ja lõhnadega. Olen palju talusid läbi käinud ning võin üle läve astudes kohe ütelda nende peremeeste iseloomu. On rumalus rääkida, nagu oleks vaid inimesel hing, ei, see kandub ka ta asjadesse, ta tööriistadesse, ta koja põrandasse, seintesse, lakke, isegi ahjusse ja pliidsisse, just pliidsisse. Kord teenisin ühe peremehe juures — näh, ta nimigi on meelest läinud! — too oli säärane susiseja, vusiseja, iriseja — ikka käis hädaldamine kui tolmutpilv takka, kaebas tervist, kuigi viga polnud vähematki, kartis nälga, kuigi salved olid täis, nuttis armetut vaesust, kuigi pangas oli hoiusumma. Näed sa, samasugune lugu oli ta pliidiga — ükski puu ei põlenud seal täiel leegil, ikka pragises, vusises, ajas suitsu ja tahma, et ära mine lähedalegi. Lõhuti ära, ehitati uus pliit, kuid abi ei mingit. Arvati, et viga on korstnas ja truupides, uuendati ka need — ei aidanud. Noh, pagan, kas ei saagi abi? Siis laususin mina — miks näete asjata vaeva ja kulu, ega asja saa enne parandada, kui olete peremehe viinud kabelisse. Ja toad tuulutanud, põrandad ja laed küürinud, asjad paaril päeval lumehanges ja tuisus hoidnud — küllap siis jätab ka pliit oma vigurid! Nii. Ja samasugune lugu on siin: sea end kuidas tahad, kuid raskuse vaimust sa lahti ei saa. Isegi voodi nagiseb ja põrmitseb sulle vastu, kui heidad puhkama. On kogu aja tundmus nagu põõnaksid loigus. Isegi supilusikas, kui võtad kätte, oleks nagu mõru ja vastik ning pillab leeme su suus rohkem välja kui sisse, ise sabaotsaga liputades ja irvitades. Isegi nael, tühine raudnael, kui võtad kätte ja vaatad, et kus sel tühjal mõni hing või asi, keerab end põrnitsedes kokku, kui katsud ta kusagile sisse lüüa. Nii on asjade ja esemetega, tööriistade ja kodadega, nad on raasuke oma peremehest, tükike ta hingest ja tujudest, elades iseseisvat elu, kas lahked ja vastutulelikud või tigidad ja põrnitsevad — nõnda, kuidas on nende peremees. Ning asjade järele otsustades pole praost Odja siiski põllumees. Ta on tikkunud võõrale karjamaale ja pole suutnud sin koduneda. Ning mina lähen ära — miks pean elama siin ebasõbralikus ümbruses, kus isegi voodi minu vastu kriuksub ja põrnitseb?

Kõigest sellest jutust jääb Ekke Moorile meele vaid Seenepoisi lause, et praost pole põllumees. Ekke ei tunne ei asjade ebasõbralikkust ega tööriistade tigidust, võib-olla seepärast, et ta on nooruk ja see siin on ta esimene töökoht. Kui aga praost Odja pole põllumees, kes on siis tema ise?

Õöd on nüüd pikad ning ikka sagedamini näeb ta unes Ingelandi rannikut. Missugused kõrged lained käivad nüüd seal sügise tormides, veevallid paiskuvad kohinaga rannakividele, purunedes vahuks. Ning Eneken Üüve käib murelikult mööda randa, midagi hõigates ja midagi otsides. Ekke Moor ei näe ta silmi — kunagi, kunagi mitte — näeb vaid värisevaid õlgu ja ruttavaid jalgu.

Miks ta lahkus kodust, jättis isatalu põllud sööti ning tuli siia sulaseks? Või oli see vaid hüppeks kusagile mujale ning kaugemale? Pole põllumees — hästi, see oli vaid pisike osa näidendist, mille näitejuhiks ja lavastajaks oli praost Odja. Ta täitis kuulekalt oma osa, halli ja tähtsuseta kõrvalosa, ise sõnagi juure lisamata, raasugi improviseerimata, nagu tookord seal Ingelandis. Maha salates oma annet, on ta lugupidavalt hinnanud ansamblit. Hea küll, tähendab, nüüd on finaal läbi ja ta peab siit lahkuma.

Jaagup Seenepoiss lahkus ning kui ta värava enese taga kinni lõi, kostis ta rõõmus ning praaliv vile. Kuid Ekke Moor käib murelikult kojast õue ja õuest nurmele ning ei suuda lahkuda. Juba mitu korda algab ta praostiga juttu, kuid jutud lõpevad eimillegagi, ta ei sõanda ütelda oma lahkumist. On see maa, mis hoiab ta kinni? Või praosti isik, see kasupüüdmatu suur tööline ja rühkija, kes soovib vaid anda, midagi ise võtmata?

Nad on kahekesi köögis — Ekke Moor ja teenija Kadi. Naise seelik on puusadele keeratud, rätt ning hahad juuksed õlgadel segamini koos. Ta keedab loomadele mingit leent, see lõhnab kibedasti.

— Jah, ütleb Ekke Moor, — nüüd on minul aeg siit lahkuda!

— Maantee on lai, vastab Kadi, — seda mööda mahud sinagi minema.

Ta on tuim ja hoolimatu, ta oskab vaid hammustada.

— Võib-olla jääksin, kui oleksid pisut lahkem? ütleb Ekke. — Kui peseksid suu puhtaks ja vaataksid mulle inimlikumalt?

— Säärasele?

Kadi astub pliidi kõrvalt paar sammu lähemale, viskab käed puusa, kordab:

— Säärasele?

— Vaata kui tige, naerab Ekke Moor. Kuid siis tulevad talle meele Jaagup Seenepoisi sõnad: asjad! Siin pole inimesi, on vaid praosti asjad — tool, laud, voodi, tööline! Seepärast jooksevad nad minema ning kui on lõõnud värava enese taga kinni, vilistavad rõõmsalt ning praalivalt. Nad pole siin midagi muud, kui lihtsad tööriistad, tarbepuud, puuhalud, mis aja jooksul imuvad täis praosti vaimust ja hingest. Nad on ühtmoodi käsitledavad: kui pingil langeb jalg alt, võetakse nael ja lüüakse kinni, kui töölisel hakkavad valutama luud-liikmed, tuleb praost ja masseerib ning silub terveks. Kuidas olid Ekkel Ingelandi aidad lahti, seal naerdi, hullati, seal pilluti käsi ja jalgu ning itsitati, nagu oleksid neile siili visanud voodisse. Siin aga põmitsetakse, visatakse käed puusa ja lausutakse mõnitavalt: säärasele!

— Võtaksin sind ära, viiksin valges kleidis altari ette, luiskab Ekke Moor.
— Ning siis asuksime praosti sauna elama, meil oleks tosin lapsi ja oma lehm. Sa ei taha olla lahkem?

See on nagu suveõöl kutsuv hääl sealtpoolt jõge ja udu — Kadi jääb hetkeks mõtlema. Midagi nagu liikus ta südames, midagi sooja, hella ja kaugeget. Kuid ta saab enesest varsti jagu, ta astub pliidi juure tagasi, haarab suure puust kulbi ja hakkab vihaselt oma leent segama.

— Ära jama! ütleb ta pahuralt.

Ära jama! — kas samuti ei vastaks see kolme jalaga pink, kui viiksid ta päiksesse ja katsuksid katta uue lakiga? Või see tahmunud kööginurk, kui tuleksid uue krohvi ja värviga? Ning voodi rõögiks nagu pörsas, kui ta sise-must uuendaksid uue õlekotiga. Nad on kõik vaid osake praostist enesest — need asjad, tööriistad ja töölised. Nad on samatarvilikud ja samaväär-sed, kas vikat või too, kes vikatit käsitseb. Kes ei paindu ega allu, see visatakse prügihunnikusse või kõnnib ise minema, viies kaasa raasuke viha ja protesti. Ning Ekke Moor ei imestaks põrmugi, kui too suur puust kulp Kadi käes hüppaks äkki maha, kõnniks hoovi ning lööks vilistades värava enese taga kinni — mis vahe võib olla kulbi ja inimese vahel!

Ainult praostiproua ei taha veel painduda, kuigi ta on juba tühjaks nõr-gunud ja irevil nagu tühi puuanum, päiksesse unustatud. Vaid mõni püha-päev käis ta kirikus, siis, kui oli veel päikest ning nood poja toodud riided sobisid. Praegu aga on sügis, külm ja vihmane, tal pole midagi soojemat ega paksemat. Praost aga ei hooli sellest. Pärast toda sitsist rätikut pole ta midagi ostnud. Ning proua on jälle suletud oma tuppa ning vaatab kurvalt porisele maanteele, kus vihmapiisad hüppavad kui parv sääski üles ja alla.

On pühapäev, Ekke Moor jalutab aias.

— Ma lähen siit ära, ütleb ta praostile.

See ei tule ootamata, praost vaatab vaid viivuks talle otsa — eks nõnda ole nad läinud kõik. Mitte keegi ei raja siia pikemaks endale kodu, nad tulevad otsekui tiibadega, et kohe jälle õhku tõusta. Nad on nii püsimatud, kärsitud ja hellad, iga sõna võib neid haavata, iga pilk valusasti riivata. Ehk ei armasta nad maad, ei armasta puid, põõsaid, viljanurmi? Tahaksid vaid lüpssta nagu lehma, ise midagi andmata? Jah, muidugi, nad on orjad, lihtsad hingeta orjad, kelle aeg ja kukkur saab ruttu täis, ja siis nad tormavvad uutele söödamaadele, ahned nagu rohutirtsuparved. Mingu, lasku kiiremini jalga, maa ei salli neid, kes tahavad nokitseda vaid poole südamega. Maa nõuab inimese kogu hinge ja hoolt, kogu tööjõudu ja armastust. Kõik teisiti olijad on vaid nagu kuivanud sõnnik, mida esimene torm pühib mine-ma ja kannab einiskiks laiali.

— Kahju, jah, muidugi, ütleb praost Odja, — sa olid ajuti hoolas tööline. Ning talvel meil polekski siin suuremat rassimist — parandada mõni vanker, mõnele rehale panna uued pulgad, mõni koorem puid tuua metsast. Kui pikk

see talv ikkagi on? Kevadel läheb lahti jälle uue raginaga ning seekord veel tulisemalt kui varem. Poeg ostis siiski tolle maariba sealt soo äärest. Oli tal naisega rohkesti rääkimist ja vaidlemist, kuid lõpuks sai siiski jagu. Ning nüüd ehitame me sinna künkale uue maja, rajame uue aia, kraavitame, rigoleerime, istutame puid ja põõsaid — kas see ei huvitaks sind? Too on juba päriselt meie omand, tolle kohta pole kogudusel enam midagi kosta, seal võime alles fantaseerida ja plaanitseda. Tõesti, see saab kevadel üllõbus töö olema, see peaks sind siiski huvitama?

— Ei, ütleb Ekke Moor otsekohele.

— Siis mitte? imestab praost.

— Mul on isakodus enesel maad.

— Ning lähed sinna?

— Ei, sinna mitte!

— Sinna mitte? küsib praost Odja. Jah, sellest võib tunda meie noorust. Ihkavad midagi muud, mida aga, seda ei tea nad isegi. Arvavad, et elu on lai maantee, kus iga kilomeetriposti juures ootab neid üha huvitavam seiklus, taipamata, et liiguvad pimesi ummikteedel, mis ei vii kuhugi välja. Keerlevad vaid samuti ringi radadel, mis muutuvad sageli nii kitsaks ja umbseks, et on raske hingata. Jah, praosti õnnistus neile kaasa, sest ükski väide ei või tuua aru pähe, vaid elu ise taob sinna mõrasid, ning kui ta on juba küllalt lõhki, hakkab nagu pikkamööda selginema too õige tee. Ja nõnda põlvest põlve, ikka jälle samuti, ikka jälle iga inimese juures otsast peale — kes võib selle vastu midagi parata? Kas praost pole küllalt õpetanud ja manitsenud? Kuid sõnad on nagu aganad, mis kanduvad tuules laiali, ei, ei, nad ei lange ilalgi viljakandva seemnena kohedasse mulda. Ehk olgu siis, kui selleks käib kaasas tuli ja mõök.

— Siis lahkud sa juba täna? küsib praost.

— Nõnda küll, ütleb Ekke Moor.

— Ning arved on meie vahel õiendatud?

— Viimse sendini.

Et algab sadu, jääb Ekke Moor siiski ööseks pastoraati. Ta on sidunud kompsukese, kus pole midagi muud peale vähese pesu. Kuhu siis minna, kuhu suunata sammud? Ta ei tea seda, ta ei mõtle koguni sellele. Eks tule nüüd täita hoopis teine osa, võib-olla esimese armastaja, kaupmehe, hulkuri, konstaabli või jumal teab missugune veel? Mida elu, suur lavastaja, talle kätte lükkab — mis on tal enesel sellega asja?

Öösel algavad uuesti unenäod Ingelandist.

Vaata, nad pussitavad seal pörsast, säärast rasvast ja vastikut. Kargesse õhku tõuseb ta lakkamatu kisa. Memm hoiab jalust ning Aat Elme, suur nuga käes, astub küna juure, et teha oma tööd. Tal on ükskõikne, hall nägu, ta astub lohistades, ta täidab iga tööd, kui on vaid käskijat. Ei — see pole

ometi põrsas, keda kavatsetakse pussitada. See on Ekke ise, vaene Ekke, rihmadega seotud ja künasse heidetud. See on Ekke, kes kisendab nõnda, et kogu rand kajab, sest memm hoiab teda jalust ja noomib.

— Või nõnda siis, pojuke, räägib ta, — või põgenesid kodust ja arvasid, et vihm peksab su jäljed kinni. Ei midagi, eksisid, viltu arvestasid, oled nüüd meil pihus, ja anname kätte sulle su palga. Viimse sendini, et arved oleksid hoopis puhtad ja klaarid. Ära kisenda, ole vakka ja kuula — nuga on ammu juba käial teravaks ihutud!

Ent see pole ometi Aat, kes seisab küna juures, see on Eneken Üüve, pääsusilmadega tütarlaps. Ta ei hoiagi nuga käes, ei, tal on nii pehmed ja soojad käed, ta nagu sillerdaks nendega üle rukkipollu. Kuid ta silmi pole näha, silmi mitte.

— Jah, ütleb ta vaikselt, — eks seepärast armastangi sind, et sind kõik vihkavad ja oled hulgas. Mida siis säärasega muud teha — kui ka armastus ei tee teda inimeseks, on lootusetult kadunud!

Ja see pole ometi küna! See on pehme sammal puude vahel, kust paisub tükike taevast ja raasuke merd.

Ta ärkab ja hüppab voodist.

Vihm peksab vastu ruute, tormi kohinat on tuba täis.

Miks peab ta ikka eilsele mõtlema! Miks unenäodki on eilsest, mitte homsest? Kas ei lahkunud ta Inghelandist vaid selleks, et maha raputada minevikku? Kuidas kõik möödunud nagu järelkäiv vari seirab sind läbi elu ja unede. Mitte keegi ei taha maantee ääre maha jääda, mitte midagi ei haihtu eimillekski õhku. Tassid eilset ja üleeilset kaasa nagu hilpe ja ei saa neist iialgi lahti. Kuid kas Ekke Moori elu pole näidend, andes igal uuel päeval uut osa? Aga ka geniaalsemad näitlejad võtavad eelmisest osast mõne žesti, mõne häälekõla, mõne ilme. Vaesed geniaalsed näitlejad — nad on andetud, nad kordavad ennast! Ekke Moor ei taha end korrata. Ta oli tühipaljas nadikael Inghelandi rannas, kuid kas täna polnud ta eeskujulik tööline praost Odja juures? Kas kordas ta mõnd žesti eilsest?

Ainult Enekeni võttis kaasa tänasesse, Eneken Üüve!

Ning Ekke Moor tunneb, et see on paratamatu. Võib-olla rändabki ta mööda maad lahtiste allikate poole, et olla Eneken Üüve lähedal, unes ja ilmsi?

Järgmisel hommikul istuvad nad vaid kolmekesi lauas: praost, Kadi ja Ekke Moor. Kõik teised on juba läinud, sest tööd on lõppenud ning talviste toimingute jaoks polnud soovijaid. Neil pole siin juttu, nad söövad ja vaatavad aknast välja, kus vihm ikka veel peksab vettinud nurmi ja niite. Siis tõustakse vaikides, seistakse, vaadatakse üksteisest mööda. Praost läheb ära.

Kadi on kompsukesse köitnud pisut liha ja leiba, seda tahaks ta jumalagajatuks ulatada Ekke Moorile. Kuid tal on raske leida sobivaid sõnu, ta vaid seisab tummalt ja hoiab kompsukest.

Eks ole see suur lahkus Kadi poolt? mõtleb Ekke Moor. Võib-olla öösel vaiba all lamades tulid meele Ekke lahked pakkumised? Kindlasti unustas altari ja valge kleidi, samuti praosti sauna ja tosina lapsi. Meele jäi vaid lehm, oma lehm! Ning see tegi südame soojaks ja hellaks, see pani lõikama tüki liha ja leiba ning siduma kompsu.

— Sa lähed nüüd? küsib Kadi.

— Nüüd jah, vastab Ekke Moor.

— Hoolimata vihmast?

— Vihmast hoolimata.

— Sa jumal küll, ohkab Kadi.

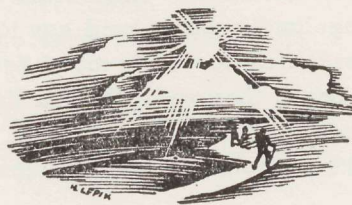
Jah, see oli kindlasti lehm, oma lehm, mis tegi ta härdaks. Ta koguni punetab ja vaatab poisist mööda. Kuid kui Ekke Moor on juba minekuks valmis ja lävel, jookseb ta manu ja ütleb kiiresti:

— Võta need paar palukest kaasa — hommikul polnud sul isu!

Kui Ekke Moor astub värava juure, tuleb tal meele Jaagup Seenepoiss. Katsub temagi väravat hooga kinni lüüa. Kuid värav on pikast vihmast just vettinud, ei paugu kinni langedes. Roostetanud hinged vaid oigavad pisut.

Kuid selle eest on vilet — rõõmsat ja laial

Muidugi, see on noorus, kes arvab, et igal kilomeetripistil ootab teda üha huvitavam seiklus — miks siis mitte vilega siirduda maanteele?

Kojuminek

Ja sammub ja sammub sääl sada meest,
Nad sammumas ränka sammu.
Nad läbi käinud on tulest ja veest,
Neid oodetaks, oodetaks ammu.

Nad sammumas: sada sõdalast,
Kes vapralt on võidelnud, raiund.
Teel pakasel paugatab jala-ast,
Kõik vaateveer lumes on laiund.

Ju päike on silmili lume pääl maas,
Neil käia, neil käia veel kaua.
Ja puruneb jäävälja roosakas klaas
All sõdurisaapa raua.

Kaob pika talve lühike päev,
Valgeid helvete leeke läidab.
Meeste samm ikka raskemaks, raskemaks jääv
Õõnsa kajaga kaugusi täidab.

Läeb lahingust koju see sada meest
Ja rõhub neid varustus pambus,
Neist igäuks võidelnud mitme eest —
Nüüd võimust võtmas neist rambus.

Kel vanad vermed, kel värsked haav
All kasuka kaasas kanda.
Koduhõllaus, enne neid koju saav,
See jõudu neil' võtab anda.

Jäi taha kaaslaste verehiib:
See taplus, see oli pala.
Tuul kõrvust pühib ja meeltest viib
Ju koolvate oiged ja hala.

On löökidest valutav käsivars —
Nüüd lihastes lõtvumas pinge,
Aeglasemaks taltumas öine marss,
Nad pikemalt tõmbavad hinge.

Neil tundub, et rada ei pea enam tald,
Põlv kangestuv tuigub ja tuimub,
Tee jookseks kui eest ja põgeneks alt,
Pää väsinult, väsinult uimub.

Kuid sammub siiski see sada meest,
Nad sammumas ränka sammu.
Nad läbi käinud on tulest ja veest,
Neid oodetaks', oodetaks' ammu.

Neid kuulatab linn ja igatseb maa —
Mis teinud, nad seda teind hästi.
Kuid edasi enam nüüd hästi ei saa:
Suur väsimus lõõnud mesti.

Nad istuvad maha, neil otsas on jaks:
Ah, puhata, puhata vähe!
Sulgpadjust pehmem on lumi paks,
See süleleb neid kui mähe.

Siis, härmaaurus habetand koon,
Vaob lumme roidunud kukal;
Näkku põliseks raiut valujoon
Kui kummitaks hange tukal.

Ja jubagi uni neist üle käib,
Valge linnuna laugele laskub;
Suus uni nüüd maitsvam veel kui leib,
Uni viinana veres raskub.

×

On emband neid Une kohisev saar —
Noor lumi laubale kukub —
Ja unenägudes silmepaar
Lausa kaunidustesse hakkub:

Näe, kellele vastu ruttamas pruut
Ja kellele õhetav noorik:
Neil näos nüüd midagi hoopis uut —
Suult pudeneb murekoorik.

Ja kellele õde ja kellele vend
Lööb ootavad käed ümber õla:
Oo tule ja koldeleel soenda end!
Nüüd tasume kõik oma võla.

Kel vastu poeg ja tütreke kel — —
Ning sõdur, see sünk ja range,
Sel äkki nüüd südames nõnda hell,
Et kas või põlvili lange.

Ja ema peo alles pisarast soe
Kel kobamas üle palge:
— Sa väga väsinud, eks su silmist ma loe,
Ja su nägu on hõbevalge.

×

On nõnda magus see unelmasõõm
Kesk säravat lumetund palu,
Et magajail südames suureneb rõõm
Ja kehas väheneb valu.

Nüüd täide läind nende habras luul:
Oo Rahu, suur imeline!
Ja viimseks hinguseks jäätub suul
Neil õnne harras vine.

Hall pakase mantel päratu lai
Nende vaevatud liikmeile langes.
Nii igatüks siiski neist koju sai —
Nad uinuvad, uinuvad hanges.

Kaob tähe vari neil üle lau —
Päev tuli — neil polnd teda vaja,
Sest nende oimel helisev au,
See elab üle aegade aja.

Sõnavaralisi ebakohti praeguses eesti keeles

3. KADUVAD SÕNAD

„Kaduvate sõnade“ all ei mõtle me mitte ainult tõeliselt kaduvaid sõnu, vaid üldiselt kõiki sellaseid, millede tarvitamine on kahjuks vähenemas, igatahes vähemaks jäämas võrreldes sellega, mis oli enne. See on keelepsühholoogiliselt väga huvitav ja tähelepandav liik sõnu. Need ei ole mitte mingid isenesest haruldased sõnad, vaid vastupidi kõige igapäevasemad ja harilikumad. Ka on need kõik hääd sõnad, mil on kauaaegne minevik ja traditsioon meie kirja- ja kõnekeeles ja mis niisugustena olid enamvähem valitsevas seisukohas oma sünonüümide suhtes. Kuid Eesti iseseisvuse ajal on nende sünonüümid hakanud neile tegema tugevat konkurentsi, vähendades nende tarvitamisala ja tungides nende asemele. Nähtavasti on meil iseseisvuse ajal käimas mingisugune sõnavaliku ümberhindamise ja nende tarvitusalade ümberplaneerimise ja kohastnihkumise protsess. Põhiliseks näib olevat lõunaestlaste keele järjest kasvav mõju, mis üha enam tungib kirjakeele ja eriti hoogsasti üldisesse kõnekeeles. Ühes sellega tungivad ka lõunaestlaste keelele omased sünonüümid endiste kirjakeelsete asemele ja kõrvale, tendeerides sääl saama valitsevaiks, kuna endised sõnad kipuvad haruldasemaks jääma. Snobism, mis neid lõunaestilisi sünonüüme peab moodsemaks ja neid seetõttu eelistab, mõjub siin omalt poolt lisategurina edendavalt kaasa. Igatahes hulk vanu häid kirjakeele sõnu on hädaohus. See on seda pahem meie kirjakeelele, et need sõnad on, nagu tähendasin, ühtlasi paremad kui nende sünonüümid, mis neid nüüd ähvardavad. Kui praegune olukord keeles püsima jääb nende sõnade suhtes või praegune tendents veelgi suureneb, siis on see kahjuks meie keelele, mis seeläbi läheb halvemaks. Seepärast tuleb sellele tendentsile kõigiti vastu astuda ja teatavate sõnade pääletükkivust tagasi suruda.

Alljärgnevas esitame siiakuuluvaid juhtumeist rea kõige silmatorkavamaid.

ja — see on selletähenduselise sidesõnana põhisõna; temale abiks on *ning*, mida võib tarvitada *ja* kordumise vältimiseks. Sõna *ja* kui põhisõna võib siiski ka korduvalt esineda samas lauses või lausestikus, sõna *ning* kordumine (kaks-kolm korda samas lauses või lausestikus) aga ei ole soovitav. Ometi kalduvad mitmed tarvitama sääl *ning*-sõna, kus *ja* oleks eelistatav. Mõnedel on väga tugev kalduvus *ning*-sõna tarvitada. Olen kohanud lauseid, kus *ning* esineb koguni kolm korda, *ja* aga üldse mitte. Üldiselt on praeguses kirjakeeles, nagu see esineb raamatuis ja ajakirjanduses, *ja* küll alles ülekaalus. Kuid õpilaste kirjandeis on märgata väga sagedat *ning*-sõna esinemist, mis näitab, kuhu läheb selles suhtes noorema põlve tendents. Sellest on karta, et *ning* võib tulevikus saada ülekaalu, kui seda tendentsi teadlikult ei pidurdata.

Mõned näited ebasoovitavast ning-sõna esinemisest: „ning kui laev koiduajal olnud juba täitumas veega ning põhja vajumas, hüpanud ta kapten koos mehaanikuga jääkülma vette“ (lause ühest käsikirjast, mis hiljem trükkis ilmus); „istudes rannal ning silmadega ikka veel süsta otsides, naljatasin oma pererahvaga ning jutustasin neile mu matka kogemustest“ (lause säälsamast).

ning-sõna puhul märgitagu teatava kurioosumina veel seda, et ta ette pannakse sageli tarbetumalt komma, näit.: „nõutakse, et Euroopa olude ümberkorraldamine peab sündima ühevõrdsuse alusel, ning et seda vägivallega ei sunnita peale ühelegi riigile“ („Päevaleht“ 1939, nr. 214); „... kuidas ilus algatus võimaldab kodukäsitöö loomulikku arendamist, ning kunstipäraseks kujundamist“ (ühest käsikirjast). Seda teevad niihästi ajakirjanikud kui õpilased. Seevastu tarbetuma komma panemine ja ette on palju haruldasem.² Ülalmainitud käsikirjas oli paljude ning-sõnade ees komma. Üldse tuli mul selles käsikirjas (trükitult üle 200 lk.) 313 ning'i ja'deks parandada! (Ma lasin need parandused ära lugeda.) Ja neist oli vähemalt pooltel ning'idel tarbetumalt komma ees!

varsti — see sõna on silmatorkavalt vähenemas; selle asemele on tunginud peagi. On palju inimesi, eriti nooremate hulgas, kes sõna varsti peagu sugugi enam ei tarvita, vaid ainult peagi. Ajalehtedes ja kirjanduses võib leida lauseid, kus peagi esineb kaks korda. Tsiteeritagu siin üks niisugune lause: „peagi jõudsid politseivõimud kohale, kes korra peagi jalule seadsid“ (lause ühest ajalehest). Üks peagi tuleks tingimata asendada sõnaga varsti.

Samuti domineerib peagi õpilaste kirjandeis; sõna varsti esineb veel vaid väga harva. Ometi peaks vastupidi varsti esinema sagedamini ja peagi kui selle sünonüüm harvemini, sest varsti on teatav põhisõna selles tähenduses, aga mitte peagi.

Käsikirju keeleliselt korrigeerides tuleb mul ühtelugu sõnu ning ja peagi asendada vastavalt sõnadega ja ja varsti.

natuke, mida kõnekeeles õnneks veel küllalt kuulda, on kirjakeelest kahjuks kadumas; seda tõrjub välja sõna pisut, millest oli juttu päätükis „Snooblikud moodsõnad“. Näit.: „oodake pisut; — kas teil on pisut aega?“ Sõna natuke tuleks siiski kadumisest päästa. Isiklikult püüan käsikirju korrigeerides vähemalt 50% juhtumeis moodsõna pisut asemele restitueerida malbe sõna natuke, mil tahetakse eluõigus võtta.

üsna — see hää sõna kipub haruldaseks jääma, sest selle asemel tarvitatakse liig palju sõna kaunis. Aga nagu eelmises kirjutuses tähendasime („Varamu“ 1939, nr. 7, lk. 759), tuleks kõigiti vältida sõna kaunis tarvitamist „üsna“ sünonüümina, sest see võib segavalt mõjuda tema tarvitamisel omadussõnalises tähenduses („ilusa“ sünonüümina). Seepärast t a r v i t a g e m r o h k e m s õ n a „ü s n a“: „üsna hää, üsna suur, üsna palju“.

Käsikirju korrigeerides parandan peagu iga adverbilise kaunis'e üsna'ks.

enne — nii imelikuna kui see tundubki, ka see sõna hakkab olema hädaohus haruldasemaks jääma, igatahes üldises kõnekeeles. Adverbilises tähenduses tarvitatakse selle asemel, ka kirjakeeles, üsna üldiselt ennemalt: „olin säääl juba ennemalt käinud“, kuigi võiks väga hästi ütelda ka; „olin säääl juba enne käinud“. Paljud aga ei oska üldse enam tarvitada sõna enne tähenduses „ennemalt“. Kõnekeeles on üha enam maad võtmas pruuks eessõnalise enne asemel ütelda ennem, mis on jäme viga: „ennem seda“ (peab olema: „enne seda“); samuti jäme viga on: „ennem kutseksamite sooritamist“; peab olema: „enne kutseksamite sooritamist“.

Selle ennem-vea vastu peaksid koolid energiliselt võitlema. Õpilastele tuleks järjest terutada, et mitte ennem, vaid enne: „enne seda, enne pühi, enne kojuminekut“ jnc. (mitte „ennem seda“ jnc.). Sest see ennem-viga nakkab ja levib ja võtab maad.

² Ka „ega“ ette pannakse väga sageli tarbetu komma: „Poola poliitilised ringkonnad on optimistlikud Danzigi praeguse arengu suhtes, ega ennusta mingisugust pinevuse suurenemist“ („Päevaleht“ 1939, nr. 210). Kust tuleb imelik tung „ega“ ette tarbetu komma panna? Millega seda seletada?

Järelikult sõnal *enne* on kaks tähendust: 1) eessõnaline (,enne seda'), mille asemel ei tohi tarvitada *ennem*; 2) adverbiline, mille asemel võib olla *ennemalt*, aga ei tarvitse olla: ,kes on seda *enne* näinud, et...'. Siin võib ütelda ka: ,kes on seda *ennemalt* näinud', kuid parem on siingi lihtne *enne*. Nende ridade kirjutaja ei tarvita viimasel ajal üldse enam sõna *ennemalt* ja *ennem*, vaid ainult *enne* ja *ennemini*, viimast ainult võrdluslause puhul: ,jõudsin *ennemini* sinna kui tema; kas sa ei või natuke *ennemini* (=varem) tulla?'. Muis juhtumeis tarvitan ainult sõna *enne*.

aga — ka see sõna on kirjakeeles vähenemas, kuigi seda kõnekeeles veel küllalt tarvitatakse. Nähtavasti ei peata *aga*'t kirjakeeles küllalt peeneks ja moodseks (täiesti ekslik vaadel) ja seepärast kirjutades eelistatakse ikka sõnu *kuid* või *ent*. Sõnale *ent* aga tuleks anda kitsam tähendus, nagu ülalpool seletati, ja *kuid* on mitmes juhtumis liig tugev. Seepärast käsikirju keeleliselt parandades jälgin alati, kas ei esine mõni liig tugev *kuid* või ebakohane *ent*, mis tuleks asendada *aga*'ga.

ainult — see sõna näib viimasel ajal keeletarvitajate juures sattunud teatavasse ebasoosingusse, sest sageli teda välditakse ja ta asemel tarvitatakse sõna *üks* või *üksnes* või *vaid*. Ometi ei ole sõnad *ainult* ja *üks* mitte täiesti sama tähendusega: *ainult* tähendab seda, et pääle temaga tähendatu mingi muu ei tule küsimusse (saksa „nur“, vene „tol'ko“); ,ainult tema' (s. o. mitte keegi teine); *üks* tähendab, et keegi või miski on ilma teiste seltsita või juuresolekuta (saksa „allein“): ,ta seisis üks (— üksinda) puu juures'. Järelikult on loomulikum ja õigem ütelda: ...mitte *ainult*..., vaid ka... (vrd. sk. „nicht nur... sondern auch...“; vn. „ne tol'ko... no i...“). Ometi räägitakse ja kirjutatakse viimasel ajal väga üldiselt: ...mitte *üks*..., vaid ka...'. Niisuguses ühendis on *ainult* kindlasti parem, mispärast tuleks *üks* selles juhtumis võimalikult asendada sõnaga *ainult*. Ainult kordumise vältimiseks võib sõna *ainult* asemel tarvitada sõna *üksnes*, mis on saanud ta täielikuks sünonüümiks.

Mõned jälle tarvitavad sõna *ainult* asemel mõnikord sõna *vaid*, nähtavasti arvates, et nõnda on moodsem ja et iga *ainult*'i võib asendada *vaid*'iga. Säärane vaade aga on ekslik: *vaid* on märksa nõrgem kui *ainult*; seepärast tugevama rõhutamise puhul sobib tarvitada ainult *ainult*'it. Seda peab tajuma. Üks näide: ,seda *vaid* tean, et...'. Siin rõhutame sõna „seda“. Aga: ,*ainult* seda tohid sa teha'. Siin on tugevasti rõhutatud, et see ainus tohitav asi on tõesti ja kategooriliselt ainus.

ometi — seda sõna nüüdse põlve eestlased on hakanud vähem tarvitama. Selle asemel nad ütlevad pigem *siiski*, sageli lisades selle ette veel sõna „kuid“: *kuid siiski*. Ometi tundub sõnadel *ometi* ja *siiski* olevat teatav erinevus nende tähenduslikus varjundis, nii et neid ei saaks mitte täiesti samaväärselt üksteisega asendada. Sõna *ometi* sobib eeskätt juhtumeis, kus nagu tagasihaaravalt eelmisele enesestmõistetavana vastu seatakse mingi teine õigemaks peetav väide, mis eelmist korrigeerib. Sõna *siiski* ei seo niivõrd eelmisega, vaid edasi minnes toonitab uut erinevat või mingit lisaseisukohta. Sõna *ometi* tundub häätahtlikum, *siiski* kangekaelsem, kiuslikum. See vahe esineb ka hääldamise intonatsioon. Sõnale *ometi* sobib lisada „õigupoolest“: ,sa tahad selle aparadi kolikambrisse heita, *ometi* (õigupoolest) kõlbaks seda veel tarvitada'. Sõnale *siiski* sobib lisada „sellest hoolimata“: ,sa võid rääkida mis tahes, aga *siiski* (sellest hoolimata) ma jään selles suhtes oma arvamise juure'.

Siin esitasime sõnade *ometi* ja *siiski* tähenduslade vastaspoolused; vahepäälseis piirkonnas lähenevad nende tähendused üksteisele, nii et võib küllalt esineda juhtumeid, kus mõlemaid adverbe võib üksteisega indiferentselt asendada.

Kõiki neid varjundeid on raske ja vahest tarbetu analüüsida ja formuleerida. Võetagu lihtselt ette tarvitada senisest rohkem sõna *ometi*, ja siis varsti nagu iseenesest kujuneb keeletunne, mis ütleb, kus sõna *siiski* asemel *ometi* sobib paremini.

Alljärgnevas antagu *siiski* veel mõned laused eespool öeldu näitlikustamiseks.

Laused, kus *siiski* asemel *ometi* on kohasem: ,Paljud peavad seda suvituskohta halvaks, *ometi* on sel ka oma häd küljed. — Praegu on see vahend üldiselt tarvitusel. *Ometi* on

ette näha, et see varsti mõest läheb. — Otsin seda juba pool tundi. Kuhu ta *ometi* on selle pannud!

Seevastu järgmisis lauseis jälle *siiski* on sobivam: „Nõnda on *siiski* (s. o. kõigest hoolimata) parem. — Nüüd võid selle ära viia. *Siiski* (teiselt poolt, asja ümber mõeldes) — jäägu see esialgu veel siia.“

Võrreldagu ka: „Katsu *ometi* (= noh katsu, ära kõhele)! — Katsu *siiski*“ (= katsu sellest hoolimata, et see on riskantne või vastumeelt).

Lause, kus mõlemad kõnealuselised sõnad esinevad oma õiges kohas: „Katsu *siiski* veel, vahest läheb see sul *ometi* korda“.

Tarbetuma *kuid siiski* tarvitamine (*kuid-siiski-tõbi*), mille asemel küllaldane on lihtne *siiski* või mõnes juhtumis *ometi*: „Teises teoses „Must kuub“ ta näitab eestlaste lapsi koos mõisnike lastega ühel haridusastmel. *Kuid siiski* (peab olema: *Ometi*) seisab nende vahel vaheseinana n.n. „must kuub“ (ühe gümnaasiumi I klassi õpilase kirjandist, mis on kirjutatud oktoobris 1939, sest eriti õpilased armastavad tarvitada „*kuid siiski*“; pelgast sõnast „*siiski*“ või „*ometi*“ on neile vähe).

Veel üks näide: „Nimetatud kirjaniku stiili peetakse väga hääks, *kuid siiski* on tal teatud puudused“. Parandus: „Selle kirjaniku stiili peetakse väga hääks; *ometi* on sel teatavald puudusi“. — „Tahtsin talle midagi teravat vastata, *kuid siiski* (lihtselt *siiski*) hoidsin end veel tagasi“.

-gi (resp. *-ki*) — seda nii ürgeestipärast liitekest kaldutakse nii mitmeski juhtumis kõrvale jätma, tarvitades selle asemel saksapäraselt adverbis *ka*: „kui see *ka* nii oleks; — seda ta tegi *ka*; — ja nõnda see *ka* oli; — ja ta ei tulnud *ka*“. Kõigis neis lauseis on eestipärasem tarvitada *ka* asemel liidet *-gi* (v. *-ki*): „kuigi see nõnda oleks —; seda ta tegigi; ja ta ei tulnud*ki*“. Samuti „... mis *ka* arusaadav riigis, kellele...“ Parandus: „... mis ongi arusaadav riigis, millele...“.

Veel mõned lisanäited *ka* ebakohasest tarvitamisest, mis lugupeetud lugejad võivad ise parandada, asendades *ka -gi-ga*: „sellist moodust on mõnel puhul *ka* kasutatud, — sellepärast *ka* peegelduvad kõik koduse kasvatuses puudused otseselt laste käitumises“.

pärast — selle sõna tarvitamine on meie iseseisvuse ajal tugevasti tagasi läinud, sest selle asemele astub eessõnana *päüle* ja tagasõnana *järele*, või nagu nüüd ebarahvakeelselt tarvitatakse, *järel*. Endises keeles (veel 20—30 aastat tagasi) kirjutati: „*pärast* pühi sõideti linna tagasi; — alles *pärast* seda kui võõrad olid ära läinud, tuli ta jälle nähtavale“. Nüüd kirjutatakse harilikult: „*päüle* pühi sõideti linna tagasi; — alles *päüle* seda kui võõrad olid ära läinud, tuli ta jne.“ Harva kui näed kedagi veel tarvitavat sõna *pärast*. Koguni piibli uues tõlkes on endise *pärast*-sõna asemel *päüle*; „... ja läksid *peale* tema ülestõusmist pühha linna“ (Matt. 27, 53); parandus: „... ja läksid *pärast* tema ülestõusmist pühhasse linna“. Kindlasti oleks olnud parem jääda endises tõlkes esineva sõna *pärast* juure.

See *pärast*-sõna väljatõrjumine sõnaga *päüle* on jälle üks neid meie kirja- ja ühiskeele ebasoovitavaid ning halbu lõuna- ja idaeestipärasusi, mida viimase poolsajandi kestel, eriti aga just iseseisvuse ajal nii rohkesti on sellesse valgunud ja üha enam sellesse tungib.

Päälegi sõnaga *päüle* (tähdenduses „*pärast*“) tehakse veel seda viga, et seda tarvitatakse genitiiviga, mis läbi võib tekkida veidraid kahemõttelisvi: „*päüle* koosoleku lahkusid kõik saalist“ mis tähendab õigupoolest, et kõik lahkusid saalist, välja arvatud koosolek, kes jäi saali. Tuleks ütelda: „*päüle* koosolekut...“, või veel parem: „*pärast* koosolekut...“.

Aga mitte ainult *päüle*, vaid ka *järele* (ametlikult *järel*) anastab *pärast*-sõna seisukohti, sest paljud ei ütle ega kirjuta enam: „mõne aja *pärast* tuli ta kodumaale tagasi“, vaid: „mõne aja *järele* (ametl. *järel*) tuli ta kodumaale tagasi“.

See *pärast* tarvitagem jälle rohkem sõna *pärast*, muidu kaob ta selles ajalises tähenduses keeletarvitusest varsti täiesti. Sellega ei ole tahetud ütelda, et sõnu *päüle* ja *järele* (ametl. *järel*) tuleks hakata hoopis boikoteerima. Mõeldud on vaid seda, et eessõnana

olgu päämiselt põhisõna *pärast*, mille asemel ainult mõnikord tarvitame kord *päale* teatavaks vahelduseks või *pärast-sõna* läheda kordumise ärahoidmiseks.

sest ja *sest et* — need põhjendamist väljendavad sidesõnad, samuti kui *et* põhjussidesõnana, mis kõik aasta 30 eest veel rohkesti esinesid, on haruldaseks jäämas seetõttu, et nende asemel on hakatud tarvitama sõna *kuna*. Omal ajal kui *kuna* tarvitusele tuli — umbes 70-ndail aastail ja säält kuni ligi Maailmasõja lõpuni — esines *kuna* päämiselt ajalises ja vastuseadvas tähenduses, nimelt tähendustes „sellal kui“ ja „selle vastu kui“ (sk. während, pr. pendant que, ingl. while, whilst): „kuna ühed töötasid, puhkasid teised; ta oli väga äge ja tuline, kuna ta kaaslane oli rahulik ja aeglane“.

Nüüd aga esineb *kuna* võrdlemisi harva neis tähendustes; päämine tähendus, milles teda viimaseil aastakümneil on hakatud tarvitama, on põhjuslik (saksa „da“, vene „tak kak“): „*kuna* ta haige oli, ei saanud ta koosolekule ilmuda; — ta ei jaksanud seda üles tõsta, *kuna* ta jõud oli liig nõrk“. Enne — 20—30 aasta eest — üteldi selle asemel: „*et* ta haige oli, siis ei võinud ta koosolekule ilmuda; — ta ei jaksanud seda üles tõsta, *sest* (või *sest et*) ta jõud oli liig nõrk“.

Praegusel ajal on koguni neid, kes ei näi enam tundvatki *kuna* endist ajalist ja adverbsatiivset tähendust, vaid ainult kausaalset.³

Kõige parem oleks, kui me sõna *kuna* tarvitaksime ainult ta endistes tähendustes („sellal kui“ ja „selle vastu kui“); kuid mõnes juhtumis oleme ometi sunnitud teda tarvitama ka kausaalses (põhjuslikus) tähenduses, *sest et* meil teist vastavat sidesõna ei ole. Näit. lauses: „koolijuhataja tähendas, et *kuna* aeg on hiline, tuleb koosolek lõpetada“. Juhtumeis aga, kus see võimalik, tuleks kausaalse *kuna* asemel nii mõnigi kord eelistada sidesõnu *sest* või *sest et*. *Sest* esineb tõepoolest juhtumeid, kus *kuna* kausaalses tähenduses tundub liialdusena.

Näiteid niisuguseist juhtumeist: „Koolide majapidamised on aga niivõrd väikesed, et nad nimetatud (= seda) laudasõnniku hulka anda ei suuda ja pole ka alust seda nõuda, *kuna* (= *sest*) kooli põllumaa on antud algkooli seadusega õpetajate isiklikuks kasutamiseks. Seetõttu ei ole mõeldav hakata õpilaste toitlustamise küsimust lahendama kooliaedade abil, *kuna* (parem: *sest*) see tuleb palgalise tööjõuga ja ostetud väetisega liiga kallis“ (ühe õpetaja käsikirjast). Siin vähemalt üks *kuna* tuleks asendada sõnaga *sest*.

Ja niisuguseid *kuna*’sid tuleb mul käsikirju parandades sageli ümber teha sidesõnuks *sest* või *sest et*. Ühes üle 200-leheküljelises oli niisuguseid juhtumeid 53.

Kõige parem oleks küll, kui meil õnnestuks kausaalse *kuna* asemel võtta tarvitusele uus omaette, kas või kunstlikult moodustatud sidesõna, siis kaoks see *kuna*-segadus.

enese — seda sõna on välja tõrjumas sõnakuju *enda*. Enne kirjutati: „ta võttis selle *enesele*“, nüüd ei näe kirjanduses muud kui: „ta võttis selle *endale*“ (vigases kõnekeeles muidugi: „ta võttis selle *omale*“). Liitsõnades on *enese*-traditsioon kõige kauemini püsinud: *enesetapmine*, *enesetunne*, *eneseväärtus*, *enesevalitsus* jne., *sest* niisuguseis sõnus on *enese* sügavasti inimeste keeleharjumustesse juurdunud. Aga juba hakkavad siingi esinema *endatunne*, *endaväärtus*, *endavalitsus*. Veel parkümmend aastat, ja *enese* on vaibunud arhailiste vormide hulka. Lõunaestiline *enda* on põlise põhjaestilise *enese* elavast keelest välja tõrjunud!

³ Seepärast oligi ühes nende ridade kirjutaja tõlkes (R. H. Savage, „Salapärase daam“. Inglise keelest tõlkinud Joh. Aavik. Tänapäeva romaan nr. 21. K/ü. „Loodus“, Tartus, 1934) kirjastuse korrektori poolt tõlkija sõna *kuna* ümber parandatud, ja nimelt koguni sõnaks *mil*, millega sisse parandati jäme viga, *sest mil* ei ole üldse sidesõna, vaid asesõna. Korrektori poolt „parandatud“ lause on järgmine: „Läksin teise tuppa ja *mil* teotsesin ümberriietumisega, kuulsin Helenet äkki karjatavat“ (lk. 166). Tõlkija lause oli käsikirjas: „Läksin teise tuppa ja *kuna* tegutsesin ümberriietusega, kuulsin Helenet äkki karjatavat“.

Et seda siiski ei sünniks, tarvitagem ka *enese*, vähemalt vahelduseks, järjekindlamini aga liitsõnus, kus keelepruugi traditsioon seda õigustab: *enesetapmine* (veel parem *enese-mõrv*), *enesetunne*, *enesevalitsus* jne.

millal — põhine ja põline põhjaestikeelne sõna mitmesaja-aastase traditsiooniga kirjakeeles, kuid viimaseil aastakümneil on ta kõrvale ähvardava konkurendina kerkinud Lõuna-Eesti sõna *kunas*: „*kunas ta tagasi tuleb?*“. Käsikirjade parandajaile ja õpetajaile soovitan vähemalt 75 prots. niisuguseid *kunas*'eid parandada sõnaks *millal*: „*millal te tagasi tulete?*“ Sel puhul tähendatagu, et kõnekeeles lõunaestlased tarvitavad oma *kunas*'e asemel koguni *kuna*, mis on lausa viga: „*kuna ta tagasi tuleb?*“

Otse vastukaaluks sellele *kunas*-nakkusele (sest see nakkab ja levib) tuleb tarvitada sõna *millal*.

õigupoolest — see sõna hakkab kaduma, sest selle asemele on iseseisvuse ajal väga üldiselt tulnud „*õieti*“. Kahju! Kahju sellepärast, et *õieti* on sõna *õigesti* sünonüüm, milleks ta paremini sobibki; näit.: „*teed õieti* (= *õigesti*), kui sa talle raha ei laena‘. Seepärast parandan iga *õieti*, mis on tarvitatud tähenduses „*õigupoolest*“, sõnaks *õigupoolest*. Näit.: „*õieti* oleks aeg juba koju minna‘. Parandan: „*õigupoolest* oleks aeg juba koju minna‘.

suuremalt osalt — seda on välja tõrjumasa *enamjaolt* (sk. *meistenteils*), nagu üldse *jagu* tendeerib tungima *osa* asemele, sest esineb vastavate saksa sõnade proportsiooni-analoogia mõju: sk. *teilen* — *Teil*: *jagama* — *jagu*. Igatahes nende ridade kirjutaja eelistab sõna *enamjaolt* asemel suuremalt osalt või lihtsalt *enamasti*. Mõnede juures see mõju on läinud koguni nii kaugele, et nad enam ei ütle *osalt...osalt*, vaid *jaolt...jaolt*, mis viimane on halvem.

paiguti — ka see põhjaestilises keeles põhilise traditsiooniga sõna hakkab taganema kohati ces, mis on maad võtmas, samuti kui haruldaseks jäämas on *paigutama*, mille asemel kaldutakse tarvitama sõna *asetama*, kuigi *paigutama* ja *asetama* oma tähenduslikult varjundilt pole täiesti identsed: *paigutama* tähendab enam panemist teatavasse kohta, *asetama* enam teatavasse asendisse.

rohkem — seda sõna tarvitatakse vähem kui seda peaks tarvitama; liig ühekülgselt palju esineb sõna *enam*; *rohkem* on jäämas kõrvale. Ometi oleks *rohkem* eelistatav säääl, kus väljendatakse hulgalist, arvulist suurust. Nii oleks võimalik vahet teha: „*temale ei antud enam* (= *temale andmine lõpetati*)“, aga: „*temale ei antud rohkem* (= *temale ei antud veel suuremat hulka*)“. Käsikirjade parandajad peaksid seda jälgima, ja siis nad leiaksid põhjust nii mõnegi *enam*-sõna asendada sõnaga *rohkem*.

ons — paljud kirjanikud ja ajakirjanikud, peamiselt need, kes on pärit ida ja lõuna poolt, ei näi tundvat seda hääd sõna („*ons*“) ja seetõttu ei tarvita seda. Selle tagajärjel väheneb *ons*-sõna esinemine kirjakeeles järjest. Sõna *ons* tähendab „*kas on?*“, „*ons ta säääl?*“ Halb eesti keel on ütelda küsilause: „*on ta rikas?*“ Tuleb ütelda: „*kas ta on rikas?*“ või: „*ons ta rikas?*“ Ärgem laskem hääd sõna *ons* kaduda! Korrektorid võiksid vähemalt 25 protsenti „*kas on*“-keelendeid asendada *ons*-sõnaga. Samuti teeksid eesti keele õpetajad hästi, kui nad *ons*-sõna tähendust seletaksid ja sõna *enese* tarvitamist soovitaksid.

ruttu — kõnekeeles kuuleb seda sõna veel, aga kirjandusest on ta kadumas; säääl on ikka *kiiresti*. Ometi on juhtumeid, kus *ruttu* oleks eelistatav: „*tule ruttu tagasi*; — seda tuleb nüüd ruttu teha, muidu asi hilistub; — kui ruttu lähed, siis jõuad veel“. Sõna *kiiresti* väljendab enam liikumise või töötamise nobedust, *ruttu* enam ruttamist, ajaviitmatust. Sel puhul tähendatagu, et ka *nobe* kipub nüüdses keeles haruldaseks jääma. Minu arvates *nobe* sobiks väljendama liikumise ja liigutuste kiiruse muljet, nagu see kiirus meile subjektiivselt esineb: „*ta jooksis nobedasti* (jalgade kiire liikumise mulje); — *ta käed liikusid nobedasti*“.

ruttama — nagu eespool juba seletati, kaldutakse viimasel ajal selle sõna asemel tarvitama sõna *kiirustama*. Sõna *ruttama* on välja suremas. Ühtelugu kuuleme-näeme sellä-

seid lauseid kui: „ta kiirustas minema; — see töö kannab kiirustamise jälgi“. Loomulikum sõna siin oleks *ruttama*: „ta ruttas minema; — see töö kannab ruttamise jälgi“. Seepärast käsikirjades parandan iga intransitiivse *kiirustama* verbiks *ruttama*.

Miks? — Miks taganevad *ruttu* ja *ruttama* ja miks võtavad *kiiresti* ja *kiirustama* maad? Põhjuseks on tõenäoliselt see, et mõnes Lõuna-Eesti murdes *ruttu* ja *ruttama* puuduvad või on vähe tarvitusel ja et teiselt poolt Lõuna-Eestist pärit on enamik meie juhtivaid haritlasi. Neilt nakkavad nende sõnad ka põhjaeestlasile, kes neid sõnu siis peavad peenemaks ja kirjakeelsemaks just selle pärast, et need nende oma koduse keele sõnust erinevad.⁴

Haruldasemaks jäämas on ka sõnad *rutt*, *rutuline* ja *rutulisus*, sest ka nende asemel on hakatud tarvitama *kiir*, *kiire*: „mul on suur kiire; — läksin suure kiiruga sinna; — asi on väga kiire; — asja kiire iseloomu pärast“. Aga miks mitte ütelda ka?: „mul on suur rutt; — läksin suure rutuga sinna; — asi on väga rutuline; — asja rutulisuse pärast“.

näib — selle asemel asjata tarvitatakse liig sageli sõna *paistab*, mis näib üha enam moodi tulevat: „paistab olevat; — minule paistab, et...“; — „Olukord on siis päris kriitiline“ — „Jah, paistab küll“. Kõigis neis lauseis on *näib* parem: „minule näib, et...“; — „Jah, näib küll“. Seepärast kui niisugune *paistab* esineb mingis korrigeeritavas tekstis, siis tuleks see enamasti asendada sõnaga *näib*. Muide seesugune *paistab* (tähdenduses „näib“) on õigupoolest germanism, tõlkelaen saksa keelest, nimelt seega, et sõnale *paistma* anti saksa sõna „scheinen“ sellekohane tähendus. Eesti *paistma* tähendab rahvakeelselt 1. „valgust levitama“, 2. „nähtav olema“: „päike paistab; laev paistab eemalt“. Tähendus „teatavat muljet tegema, nii välja nägema või tunduma“ (vene „kazatsja“), mida nüüdses keeles on hakatud andma sõnale *paistma*, on õigupoolest ebarahvakeelne ja seetõttu üldiselt vähemsoovitav. Selles tähenduses sobib pigem tarvitada sõna *näima*, mis täpselt vastab vene sõnale „kazatsja“. Seega oleksid eespool toodud laused parandatult järgmised: „*näib* (ehk *näikse*) olevat; — minule *näib*, et...“; — „... Jah, *näib* küll“. Seepärast tuleks enamasti iga selletähenduseline *paistma* asendada *näima*-verbiga. Ainult harvus juhtumeis, sellaseis, kus tahetakse vältida kahe *näima*-verbi lähedast järgnemist, võiks ühe asemel tarvitada sõna *paistma*.

toime saama — see hää ja rahvakeelne fraseologism on kadumas, selle asemel tarvitatakse nüüd halba soomepäraselt *toime tulema*, sest iga eestlane on rutanud seda kui moodust omandama: „ta tuli selle tööga või selle ülesandega toime“. Säärase *tulema* parandan, kus mul iganes on käsikirju parandada, verbiks *saama*: „ta sai oma tööga, oma ülesandega toime“.⁵

silma torkama — ka see fraseologism, mis enne iseseisvusaega nii üldiselt esines, on vähenemas, sest paljudele meeldib nüüd tarvitada *silma hakkama*. Kuigi *silma torkama* (tähdenduses „teravalt silma paistma, kanget tähelepanu äratama“) on õige drastiline ütlus, on see siiski parem kui *silma hakkama*, mis on halb uueaegne murdelisv. Kus *silma torkama* tundub liig tugevana, võib ju tarvitada *silma paistma*.

otsatu — ka see veel paarikümne aasta eest küllalt esinev sõna on peagu niihästi kui keelest kadunud; selle asemele on astunud *lõputu* või *piiritu*: „lõputu ruum, piiritu lagendik, lõputult kaugel“ jne. Tuleks tarvitada ka: „*otsatu* ruum, *otsatu* lagendik, *otsatu* kaugel“. Nende ridade kirjutaja eelistab siin sõna *otsatu*. Ka sõna *ots* ütlustes nagu „maailma *ots*“,

⁴ Sellased sõnad ei levi mitte ainult kirjanduse ja aklehtede kaudu, vaid ka raadio teel ja inimeste isiklike kokkupuutumiste läbi. Möödunud aasta (1939) suvel kõlasid ühes Põhja-Eesti suvituslinnas ligi kahe nädala kestel hommikust hilja õhtuni laadatsirkuse hõlka ja sõnad valjuhääldaja kaudu üle kogu linna: „Halloo! Halloo!... Kiirustage! Kiirustage!“ õpetades põhjaeestikeelsele rahvale „kiirustama“ tarvitamist ja kallutades teda loobuma sõnast „ruttama“.

⁵ Selle halva „toime tulema“ (pro „toime saama“) üle v. ka „Varamu“ 1939, nr. 7, lk. 755.

oma elu otsani' jne. on peagu kadunud. Selle asemel üteldakse: „maailma lõpp, oma elu lõpuni“. Siin tuleks lõpu kõrval tarvitada ka sõna *ots* ja mitte lasta seda välja surra selles tähenduses.

Järgnevalt juhitagu tähelepanu sellele, et sõna *palitu* hakkab viimasel ajal harvemaks jääma; selle asemel tarvitatakse, eriti daamide poolt, üha enam sõna *mantel*; ja kui *palitut* tarvitatakse, siis harilikult väärast vormis *palit* (peab olema *palitu!*). Ometi ei ole *mantel* ja *palitu* tähenduselt mitte täiesti samased: *mantel* on õhem, kergem ja ka laiem, seega võib ütelda *svimantel*; *talv(e)mantel* tundub koomilisena.

Ka sõna *kübar* on mõnede inimeste keeletarvituses (muu seas Tartus) haruldaseks jäämas; selle asemel tarvitatakse sõna *kaabu* või lihtsalt *müts*. Ent *müts* ja *kübar* pole mitte üks: *kübar* — see on see, mis saksa keeles on „Hut“, vene keeles „šljapa“, *müts* — saksa „Mütze“, vene „šapka“.⁸

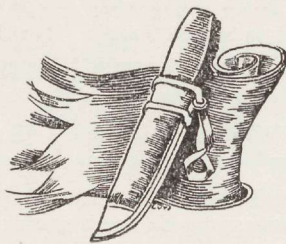
taga ajama — ka selle nii igapäevase ja põlise rahvakeelse sõna tarvitamine kaldub kirjakeele vähenema sellest ajast päle, mil halb keeleline maitse peab peenemaks selle asemel tarvitada ebakohaselt sõna *jälitama*: „koer jälitas jänest; — nende väed jälitasid vaenlase vägesid“. Ent, nagu teame, sobib *jälitama* ainult politseiliku või kohtuliku tagaajamise ja kätte saada püüdmise tähenduses. Seepärast tuleb eespool antud näidelaused parandada järgmisekujuliseks: „koer ajas jänest taga; — nende väed ajasid vaenlase vägesid taga“.

*

Kõigi nende eespool vaadeldud keelete seikade puhul nägime jälle, kuidas praegu tegelikult tarvitatud eesti keel sammub halvenemise poole. Seda „arenemiskäiku“ tuleks pidurdada. Kuid karta on, et kõik need peenutsemise, snoobitsemise ja teatavate sõnade haruldaseks jäämise juhtumid, mida siin kui väärkalduvusi taunisime, leitakse paljude keeletarvitajate, nende seas kirjanike ja õpetlaste, koguni mõnede keeleteoste poolt üsna vastuvõetavad ja isegi eelistatavad olevat. Näib, et nüüdsel ajal nii publik kui keeleteoste enamik tahab, et eesti keel areneks rõivakeele suunas ja muutuks viimaks täielikult ja lõplikult rõivakeeleks. Oleme hüüdja hääli kõrves.

(Lõpp.)

⁸ Sellega ühenduses võiks kujutella järgmise anekdoodilise juhtumi. Keegi tallinlane on Tartus ühel talvisel õhtul tuttavas perekonnas külaliseks. Ära minnes ajab ta *palitu* selga, aga ei leia kohe oma päikakatet. Naljatades küsib talt majaproua, „Kas teil tulles müts oli?“ — „Ei olnud.“ — „Noh, siis ei maksagi teil otsida.“ — „Mul polnud mütsi, aga oli kübar, ja seda ma otsin praegu.“

Meenutades Selma Lagerlöfi

lame ebatavalisi aegu. Üks suursündmus kihutab taga teist, jätmata meisse sügavamaid jälgi, sest midagi ei suuda meid enam üllatada. Vaevalt saame toibuda ühest löögist, kui järgneb teine veelgi rabavam. Ja isegi vaimseil aladel näime jäävat iga päevaga vaesemaks, kuna üks maa teise järele peab loovutama kaduvikule oma silmapaistvamaid andeid. Nii kaotasime meie eestlased märtsi algul oma suurima romanisti Anton Hansen-Tammsaare, Läti samal ajal oma rahvuskirjaniku Edvard Virza ja kevadpühade laupäeval maeti Rootsis oma kodukohas Värmlandis rootsi suur saagadekirjanik Selma Lagerlöf. Kui meenutame siinkohal veel tšehhi rahva hiljutist kaotust oma hingestatuima kirjaniku Karel Čapek'i näol, siis näeme, et kadunud on rida sädelevamaid jõude Euroopa kirjanduse areenilt.

Selma Lagerlöf'i populaarsus küündis kaugele üle oma kodumaa piiride, miks delegatsioonid saabus kirjaniku muldasängitamisele kõigist Skandinaavia riikidest. Matusele oli kogunenud nii palju rahvast, et osa neist pidi jälgima kurba protseduuri vaid informatsiooni kaudu, mis kandus laiali valjuhääldajaist. Punaste rooside ja valgete liiliatega kaunistatud sarga kandsid Märbacka mõisamajast välja rahva lihtsad pojad, kuus vana mõisatöölisi, nagu seda mäletame vaid prantsuse tuntud naiskirjaniku George Sand'i matustest möödunud sajandi lõpu paiku. Selma Lagerlöf'i leinas kogu rahvas, suure kirjaniku hauale asetas pärja isegi Rootsi kuningas, Prantsuse vabariigi valitsus, Soome ja teised Skandinaavia riigid.

Kuigi Skandinaavia kirjanike kuulsus on pigem lokaalse iseloomuga ja nende teosed kirjutatud keeles, mida kõnelevad vaid mõned miljonid ning mida ei tunta kultuurkeelena kogu maailmas, ei pea see väide paika Selma Lagerlöfi juures, kes saavutas juba esimese tunnustuse oma teostele välismaal ja nimelt Taanis. Taani tuntud kriitik Georg Brandes oli esimesi, kes avaldas kiitvaid sõnu Selma Lagerlöf'i silmapaistvast kirjanikuandest. Oma teoste rohkearvuliste tõlgete kaudu on Selma Lagerlöf raiunud ennast hiljemgi teiste kultuurrahvaste kirjandusajaloo marmortahvlile. Lagerlöf on üks neid rootsi kirjanikke, kes oma loominguga kaudu esitab kirjandusmaailmale oma kodumaa ja rahva kultuuri palet, miks Rootsi rahval on põhjust olla uhke oma kuulsale tütrele. Küll kuuldus üksikuid häälti Skandinaavias, kui kirjandustaeva kerkis norra naiskirjanik Sigrid Undset, et viimase kõrval kahvatab korrapealt Selma Lagerlöf. Ometi ei vähendanud Undset Lagerlöf'i kuulsust, sest mõlema omapära on küllaltki erinev ja väljapaistev. Küll ei meeldinud Rootsi

intelligentsile Selma Lagerlöf'i tahtmine end näidata kui vaatamisväärsust. Selles, et kirjanik lasi müütada oma mõisavärvade ülesvõtteid enesest ja Märbackast, püüti näha vaid kirjaniku ärisoont. Selle kohta seletas aga kirjanik: kui teda mainitakse Baedekeri reisijuhis, siis kuulub ta ka avalikkusele. Küll pole kõik suurvaimud samavõrra auahned, tarvitseb meenutada vaid meie Tammsaare tagasihoidlikkust. Ja siiski on Selma Lagerlöf üks kuulsamaid Euroopa naisi. Kui madame Curie on teadusemaailmas suurimat edu saavutanud naine, siis võime temaga kirjanduses küll kõrvutada Selma Lagerlöf'i.

Selma Lagerlöf algas oma kirjandusliku karjääri uusromantismi ajastul, milline kirjanduslik vool kinnitas eriti kanda Rootsis, kus naturalismil polnud pikka iga. Rootsi uusromantika erines tollal tugevasti kaasaegsest taani ja norra kirjandusest, kus peenekoeline hingeelu-analüüs (Bang, Jørgensen jt.) või nüansirikkad loodusekirjeldused (tüüpilisemaid näiteid Hamsuni „Paan“) vallutasid kirjanduse. Rootsis seevastu tunti huvi oma kodumaa mineviku vastu, mis kujunes tühjaksammutamatuks allikaks kirjandusele. Peagu kõik rootsi kirjanduse silmapaistvamad kujud on vältinud suurlinna ning hoiduvad praegugi veel eemale Stockholmist. Maa on see, kust ammutatakse ainet oma loomingule, värsket verd kirjandusorganismi. Rootsis võidakse hinnata kõrgemalt mõndagi teist kirjanikku, ometi kuulub suurim aupaiste ja sügavaim tunnustus välismaal Selma Lagerlöf'ile. Rootsi rahvas peaks tänumeeles hindama oma kodumaa tütarit mitte ainult ta loomingu õilsuse ja ilu, hõõguva isamaa- ja inimarmastuse tõttu, vaid eelkõige sellepärast, et ta on suutnud võita rootsi rahvale kogu inimsoo armastuse. Rootsi kirjandusloo hoiak näha Selma Lagerlöf'i tähtsust vaid rahvuslike ja provintsiaalse tähtsusega motiivide kujutamises, mis küll täidab kolmveerandi Lagerlöf'i loomingust, oleks siiski liiga ühekülgne, sest ta teoseis on ka küllaldaselt teisi väärtusi, mis kindlustavad talle koha maailmakirjanduses.

Selma Lagerlöf sündis 20. nov. 1858 Värmlandis, õppis õpetajateseminaris Stockholmis ning oli hiljem õpetajaks Landskronas. Siin tekkiski kirjanikus mõte tähendada paberile lapsepõlves kuuldud muistendid. Raskusi tekitas vaid sobiva kirjandusliku vormi leidmine. Nii valmisid lõppeks mõned peatükid „Gösta Berlingi saagast“, mis said auhinna naiste ajakirja „*Idun*“ poolt korraldatud kirjandusvõistlusel. Hiljem avaldati terve saaga sama ajakirja veergudel. 1895 reisis kirjanik kuningliku stipendiumi abil Itaaliasse, asus siis Dalarne, kust sooritas hiljem reisi Egiptusse ja Palestiinasse. 1907 nimetati ta Uppsala ülikooli audoktoriks. Aasta hiljem ostab ta tagasi osa 1888 müüdüd perekonnamõisast Märbackast. 1909 annetatakse kirjanikule Nobeli kirjanduslik auhind, mis võimaldab talle omandada uuesti kogu Märbacka. 1914 nimetatakse Selma Lagerlöf Rootsi Akadeemia esimeseks naisliikmeks.

Lagerlöf'i teoseis kuulsaks saanud Värmland on ühtaegu kolme teise nimekama Rootsi kirjaniku: Tegnér'i, Geijer'i ja Fröding'i kodupaik. See on järvederikas, tiheda männi- ja kasemetsaga kaetud, kuid hõredalt asustatud künkline maastik, mida S. L. ülistab ka oma „Gösta Berlingi saaga“ esimeses peatükis. Värlandi ülimuskiht on tuntud kogu Rootsis oma elurõõmu ja temperamendi poolest, nagu teda kirjeldab ka Selma Lagerlöf „Gösta Berlingi saagas“. Kirjanik, kes kuulub vanasse, haritud rootsi perekonda, kellest mitu põlve järjest on olnud pastoreiks Rootsi kihelkondades, tundis juba lapsepõlvest suulise edasiandmise kaudu elu nagu seda elati paar inimpõlve tagasi Värlandi mõisades. Ta oli kuulnud pidustusist ja karujahtidest, elurõõmust ja vaprust, kuulsast iludusist ning südame-murdjaist. Vanaema jutustuste kaudu ta oli õppinud tundma silmapaistvaid Värlandi mehi kui ka rahvas pesitsevat ebauskku, kui istus jalapingil vanaema jalge ees väikese tüdrukukesena.

Värmlandi mehed olid hetkeinimesed, anduvad elurõõmule, kaunite tütarlaste ja naiste tulised kummardajad, sädeldes vaimukuse, noorusliku uljuse ja kergemeelsusega oma perekonna pidustusil. Neid olusid ei tule aga enesele kujutella kuigi külluslikena, suursuguseina või rafineerituina. Pigem see oli karm ja lihtne maa-aadel, kes sädeleva vaimu ja hää veini abil oskas endale teha elu mõnusaks. Ja Selma Lagerlöf'i „Gösta Berlingi saaga“ on üks kirevamaid pärle tollest ajastust täis romantikat, uljust ja kirge. „Oh, hilisaegade lapsed! Mul ei ole teile jutustada midagi uut, ainult seda, mis on vana ja peagu ununenud. Muistendeid on mul lastetoast, kus mudilased istusid madalail jalapinkidel valgejuukselise muistendijutustaja ümber, või peretoast, kus lõmmutule ääres sulased ja popsid istusid ja jutlesid... või saalist, kus vanad härrad istusid hällivais kiiktoolides, ja olles muutunud clavaks auravast punšist, kõnlesid möödunud aegadest“. Kuis on see toon erinev naturalismi hall-rangest helist. Ning et see maailm polnud kirjanikule võõras ja et ta teadlikult sellest eemale hoidis, tõestab romaanis „jääsilmadega“ kaunitari Marianne Sinclair'i kuju, kes jääb erakuks kogu selles seikleivate kavaleride ja kaunite, naeratavate naiste muretus maailmas.

Ükski maastik Rootsis ei evi rohkem eluõigust alustada võitlust naturalismiga kui Värmland, mille vanadest suuliselt edasikantud saagadest põlvneb ka „Gösta Berlingi saaga“, nagu seda tõendab kirjanik ise. Siin, luuletaja Tegnér'i sünnipaigas, ei hinnatud midagi rohkem kui ilu, peosära ja vaimukat huumorit. Ja Lagerlöf'i teos salapäraselt võluvast langenud pastorist Gösta Berlingist on kui hõiskav luigelaul sellele imepärasele, muretule ajale täis pidulikku küünlasära, tilisevaid saanikelli, tantsu, galantsust ja muusikat, joobumust ja rüütellikku armastust, vaatamata eepose tõsisese alatoonile, kus kõneldakse karmimaist ning hallidest tööpäevadest. Nii sädelevat raamatut on vaevalt kunagi kirjutatud tollest ajastust.

Et ka temast endast võiks saada maailmakuulus muistendite jutustaja, ei aianud Selma Lagerlöf siis veel mitte, kui ta käis ringi pakatava mõttega säilitada kirjas vanad Värmlandi muinasjutud. Millise vormi ta neile lugudele pidi andma, ei teadnud ta algul isegi. Teda võlus Tegnér'i ja Runeberg'i eepiline luule ja me teame isegi kirjaniku enese esimesist katsetusist luule alal. Kuna S. L. oli lapsepõlves haiglane, oli ta palju aega sunnitud veetma toas. Öhtuti jutustas siis isa suurepäraseid lugusid oma noorpõlvest või jälle loeti ette Tegnér'i „Frithiof'i saagat“ või Runeberg'i „Lipnik Stål'i“. Kirjanik armastas tuliselt oma isa, kes suri 1885. Walter Berendsohn, kelle teosest käeolevaski kirjutises on kasutatud mõningaid andmeid, arvab väita võivat, et Gösta Berlingi kuju oma sädelevuses ja huvitavuses on saanud toitu kirjaniku peidetud armastuse allikast oma isa vastu, isa kuju on vahest tugevamini mõjutanud Gösta Berlingi vormimist kui seda kirjanik ise suutis aimata. Kui Selma Lagerlöf 25 aastat pärast oma isa surma astub Rootsi Akadeemia ette tänukõnega Nobeli auhinna vastuvõtmisel, saab see kõne ilukirjandusliku laastu vormi, mis kujuneb kirjaniku kahekõneks jumaldatud isaga, kelle juure ta vaimus siirdub taeva, et viia talle suurt uudist.

Oma tugevaima isikliku mälestuse varasemast lapsepõlvest on Selma Lagerlöf kätke- nud teosesse „Vagajutud Kristusest“, millise ta on sõnastanud järgmiselt:

„Olles viieaastane, elasin läbi suure kurbuse. Tean vaevalt, et mul oleks olnud seni suuremat. See oli siis, kui suri vanaema...“

Mäletan seda hommikut, kui sohvanurk oli tühi ja ma ei suutnud mõista, kuidas see päev jõuab lõpule. Seda tean veel praegu. Seda ma ei unusta kunagi...

Ja ma tean veel, kuidas siis lood ja laulud sõitsid välja õuest, kätketud pikka, musta sarka ja kuidas nad enam kunagi tagasi ei tulnud.“

Kuigi need isa, tädi ja vanaema muinasjutud on hiljem üksikasjus ununenud, pole siiski kahtlust, et need lapsepõlve varaseimad muljed on saanud kirjanikule saatuslikeks kogu eluajaks ja et igatsus lapsepõlve imedemaale on kirjaniku ikka jälle toonud tagasi kodukoha muistendite juure, et neid taas elustada oma ulatuslikus loomingus. Aastakümneid ajusopis püsinud mälestuskillud on hiljem suutnud esile manada tugevaid elamusi, mis väljenduvad vaimustuses, armastuses ja kaastundes nende isikute vastu, kes elasid muistendijutustajate põnevais lugudes ning kes hiljem on saanud sümboliks ja kujudeks Selma Lagerlöf'i loomingus. Me ei tohi aga arvata, nagu oleks S. L. vaid hea ümberjutustaja, ei — ta on tugeva kujutlusvõimega loov kirjanik, kelle fantaasia on suuteline illustreerima kuuldot ning lisandama sellele kirjanduslikke väärtusi omalt poolt.

Selma Lagerlöf on saanud teatud äratust oma saaga kirjutamiseks Carlyle'i teosest „Prantsuse revolutsiooni ajalugu“ ja H. Chr. Andersen'i muinasjuttudest, mis tugevasti on mõjutanud romaani kompositsioonilist külge ja stiili. „Gösta Berlingis“ kujutatakse samuti kui Carlyle'i teoses „jumala tormi- ja karistusaastat“, milles karastub inimene paremaks olendiks. Saagas on kurjuse pooluseks Sintram, kuni teda tabab kõrgem karistus. Ka Ekeby majoriprouast saab ta elu lõpul kahetsuse läbi õnnelik uus inimene. Südamevaljustest vabaneb ka Broby pastor, tööle õpetatakse Gösta ja kogu ümbrus. Kõik need üksik- osad tegevuses on sulatatud kunstipäraseks ideeliseks tervikuks.

Kui „Gösta Berlingi saagas“ ei teata, kas eelistada halli argipäeva kirjeldusile hiilgavat kavaleride elu kujutamist, sest ühevõrra huvitavad on mõlemad, siis on autori hilisemais töis juba selgesti märgatav eetilise hoiak. Selma Lagerlöf'i juures eelkõige usk armastuse vabastavasse jõusse on võimeline saavutama suurt.

Novellikogus *Osynliga länkär* 1894 („Nähtamatud sidemed“) seob kõiki novelle omavahel puht romantiline mõte, et inimene ja loodus on seotud üksteisega nähtamatute niitidega. Kogu sisaldab Lagerlöf'i tippsaavutusi novelli alalt, tujukaid kui ka tõsisema põhiheliga kirjanduspärle, mis on põhjamaised oma unelevuses.

1895/7 Itaaliasse, Šveitsi, Saksamaale ja Belgiasse sooritatud reisu tulemusena avaldab Selma Lagerlöf 1897 oma teise suurema romaani *Antikrists mirakler* („Antikristuse ime- teod“), milles kirjeldatakse Sitsiilia talupoegade elu. Romaanis on vaimustust Itaalia loodusvõludele kui ka sõbralikule rahvale, ent võimsaid probleeme (katoliitsism ja sotsialism), mis helisevad kaasa selles teoses, ei ole suudetud sulatada küllalt sujuvaks tervikuks tausta- taga. Probleemromaanina teos pole kuigi õnnestunud, kuigi tas on elavaid kirjeldusi Sitsiilia rahva elust.

1898 ilmunud novellikogu *Drottningar i Kungahälla* („Kungahälla kuningatarid“) tege- leb jällegi põhjamaiste motiividega, nagu seda oli kristluse ja paganuse heitlus põhjas. Üks kogus leiduvaid novelle kuulub muide „Gösta Berlingi“ tsükli, teine omakorda jutustab Ingmari poegadest, kellega hiljem tutvume romaanis „Jeruusalemm“ (1901/2).

Selma Lagerlöf'i maailmavaatelite romaanide seas peame õnnestunumaks armastus- romaani *En herrgårdssägen* (eesti k. „Ühe mõisa lugu“, ilm. A. Ränk'i tõlkes 1936). Selles romaanis kirjanik käsitleb julgemini kui mujal muinasjutumotiivi. Suure psühholoogilise usutavusega kirjeldatakse siin ühe vaimuhaiguse käiku ning lahendatakse kõik keerdsõlmed sellise osavusega, millist pole Selma Lagerlöf osutanud varem. Romaan kuulub maailma- kirjanduse paremiku ning pälvib haruldusena erilist tähelepanu.

Sügavast usulisest tundest kantud on Selma Lagerlöf'i järgmine suurromaan *Jerusalem* (I. I *Dalarne*. 1901; II. I *det heliga landet*. 1902). Romaan on ilmunud eesti keeles ajakirja „Linda“ veergudel 1903 ning hiljem NL sarjas iseseisva kaheköitelise romaanina 1936.

„Jeruusalemm“ põhjeneb kodumaisel ainekul ning kuulub ühes eelpool käsitletud teosega kirjaniku paremiku hulka. Romaanis püütakse leida võtit rootsi talupoja hingeelu mõistmiseks. Neid talupoegi kirjeldatakse aeglastena oma mõtteis ja tundeavaldusis, sõnaaht-raina ja mõtisklevaina, ent tugevaina ja enesekindlatena elu otsustavail silmapilkudel. Neil on vaid üks siht silme ees: jumal. Jumala otsinguil nad paisatakse isegi Pühale maale. Romaan põhjeneb tõsielulisel sündmustikul: lahkusuline vool on haaranud Dalarne talupoegi, mis põhjustab peagu poole kihelkonna väljarändamise Jeruusalemma, kus loodetakse leida rahu ja kosutust oma hingele. Romaani peategelasel Ingmaril on abielus suuri võitlusi oma naise Barbaraga, sest lahkusuline liikumine ähvardab lahutada teda naisest, ometi jõuavad nad üksteise mõistmiseni teose lõpul. „Jeruusalemm“ erineb autori teistest teostest õige tuntavalt, kuna tegevus selles romaanis pole lahutatud üksikuiks peagu iseseisvaiks piltideks, nagu seda näeme „Gösta Berlingi saagas“ ja mujal. Selles romaanis esineb tugevamiini kui mujal Selma Gagerlöf'i usuline veendumus vormis, mis esineb nii sageli teistegi naisautorite juures, see on teatud kalduvuses üliinimlikkusse, imepärasesse.

Veel paremini on suudetud põimida imepärasest legendidest *Kristuslegender* 1904 („Vagajutud Kristusest“), millede kirjutamiseks autor sai äratust Itaalia-reisult. Nimetatud legendid punuvad salapärasest võlu Jeesuslapse sünni ja -lapsepõlve ümber, nad on jutustatud lihtsalt ja veenvalt, kusjuures särava ideena läbib teost halastusidee. Legendid Kristusest osutavad kirjaniku haruldaselt sügavale ja soojale inimlikkusele.

„Kurja tasutakse kurjaga“ on jutustuse *Herr Arnes penningar* 1904 („Härra Arne varandus“, ilm. 1926 A. H. Tammsaare tõlkes) juhtmotiiviks. See kui ka novell *Löwensköldska ringen* („Kindrali sõrmus“, ilm. eesti k. 1927) ei kuulu kirjaniku väärtteoste hulka, mõlemas on tunda teatud väsimust ja kordumist, kuid ühe omadusega köidavad nemadki, s. o. mee-leolulise küljega — salapärasusega.

Kaks aastat hiljem (1906-7) ilmub Lagerlöf'i üks õnnestunumaid teoseid: *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige* („Nils Holgerssoni imelik teekond läbi Rootsimaa“, ilm. „Postimehe“ kirj. 1911, „Looduse Kuldraamatute“ sarjas 1932). Raamat on kirjutatud tellimise peale ning mõeldud koduloo õpikuna Rootsi maa tundmaõppimiseks. Ülesanne on leidnud suurepärasest lahendamist Lagerlöf'i käsitluses. See on raamat suurtele ja väikestele lastele kõigis mais, võrratu reisi juht neile, kes soovivad tutvuda Rootsi maa ja rahvaga. Kirjanik on siingi ammutanud muinasjutte rahva vanavarasalvest ning vorminud need koos enda loodud lugudega huvitavaiks paladeks, millistes elustub Rootsi maastike omapära. Raamatut kõrvutatagu huvi pärast Karin Michaelis'e Bibi-lugudega, siis ilmneb alles, milline vahemaa lahutab viimast esimesest.

Järgnevaist teoseist on eriti tähelepanevad „*Tösen från Stormyrörpet*“ („Soosauniku tütar“ eesti k. 1928), kogust „*En saga om en saga*“, ülesehituselt lihtne ja sirgjooneline jutustus varjatud armastuse salapärasest jõust, ning *Liljecronas hem* 1911 („Liljekrona kodu“), milles ülistatakse lapsepõlve kodu — Märbackat. „Liljekrona kodu“ faabula meenutab romaani „Ühe mõisa lugu“, milles samuti muusika osutub suureks teguriks hingeliste võngete ravimisel.

Suure teene ühiskonnale osutab kirjanik alkoholismivastase teosega *Kärkarlen* 1912. („Surmakutsar“), milles kandub ümberjutustuse teel olevikku üks vanu saagaid. Üheski teises Lagerlöf'i teoses ei tüki niivõrd esile didaktiline külg kui eelnimetatus. Siin väljendub kirkaimini autori seisukoht jumala kõikvõimsusest ning kõlbeliselt suure inimsü-dame jõust.

Kejsaren av Portugallien 1914 („Portugali keiser“) meenutab jällegi tugevasti romaani

„Ühe mõisa lugu“. Pearõhk ei lange siin küll mõisaelu kirjeldusile, vaid õige detailsele hingele analüüsile. Teoses kujutatakse kibestunud ja tööst kurnatud mõisatöölise liialt suureks paisutatud armastust oma tütre vastu, kelle poolehoiu ta suudab võita vaid oma ülinimliku armastusega.

Muinasjutukogu *Troll och människor* (1915) sisaldab ka mõningaid kirjaniku mälestusi ning 10. detsembril 1909 Nobeli-pidustusil peetud kõne. Teine kogu samalaadseid muinasjutte (1921) hõlmab terve rea kirjaniku kodukohaga seoses olevaid lugusid, muide ka loo Gösta Berlingi algkujust magister Frykstedt'ist.

1922. a. avaldatud *Mårbacka* esitab küll ka mälestusi lapsepõlvest, kuid kõneleb vähe kirjanikust enesest. Siin kirjeldatakse vaid ümbrust, milles Selma Lagerlöf on üles kasvanud, kusjuures eriti esileküündivad on kirjaniku isa kuju, aga ka kirjeldused esivanemaist ning mõisast enesest. Kuna *Mårbacka* ja selle elanikud esinevad nii sageli Selma Lagerlöf'i ilukirjanduslikus loomingus, siis äsjamainitud memuaartes oses lisandatakse senisele luulele tõelust, samust sfääridest. Kui mitte arvestada üht Selma Lagerlöf'i nõrgemaid töid — romaani *Bannlyst* 1918 (cesti k. „Hüljatu“, 1931, 1939), mis tegeleb sõjavastaste probleemidega, ning Rootsi Akadeemia ülesandel koostatud Zacharias Topeliuse biograafiat, mis valmis viimase 100 a. sünnipäevaks, on Selma Lagerlöf'i hilisem looming pühendatud eranditult kodukohale *Mårbacka*le. Seda tõestab memuaarteos „*Mårbacka*“ ning autori mälestused lapsepõlvest (1930). Kummaski neist ei taotelda endakultust, kirjaniku kogu armastus kuulub siin ümbrusele, mis osutus nii viljakandvaks mullapinnaks ta rikkalikule loomingule.

1925 alustatud Löwenskjöld-romaanidest: „Kindrali sõrmus“, „Charlotte Löwenskjöld“ (cesti k. 1937) ja „Anna, tütarlaps Dalarnest“ viimased kaks on tihedas seoses üksteisega ning kuuluvad kirjaniku küpsemate ja kaunimate teoste hulka. Romaanis kujutatakse noort eluvõõrast teoloogi, abikirikuõpetajat Karl-Artur Ekenstedti, kes oma liialdatud vagaduses kaldub otse liha suretamiseni. Tema hinge ümber võitlevaid häid ja halbu jõude kehastavad teoses naised. „Charlotte Löwenskjöld“ evib haruldaselt palju huumorit ja on rootsipärasemaid Selma Lagerlöf'i loomingus.

Selma Lagerlöf'i suur kirjanikuand tuleb otse rootsi rahva hingest. Tema teoses kõlab võimsalt kodumaa metsade- ja merekohin, koskede müha, rahvaluule ja huumor. „Gösta Berling“ on rootslasele sama mis de Coster'i „*Ulenspiegel*“ belglasele: rahvuslik piibel. Kogu oma loomingus Selma Lagerlöf tahab olla rahva kõlbelise elu suunajaks, teenäitajaks parema, kõlbeliselt kõrgema inimese juure. Teatud didaktilise joone pärast, mis läbib ta teoseid, võib teda õigusega pidada oma rahva suureks kasvatajaks, kes rõhutab oma rikkalikus loomingus mõtestatud töö tähtsust inimühiskonna kasuks kui ka iseenda isiku vormimiseks. Selma Lagerlöf'i suurt inimarmastust tõestab see rikkalik motiivide valik, mida ta kujutab. Ta armastab oma kitsamat kodumaad, *Mårbacka* mõisa ja ta suulist vanavara, armastab oma perekonda, eelkõige isa. Ta armastab kodumaad laiemas mõttes, Värmlandi ning kogu rahvast, kes seal elab ja tegutseb, laulab ja saagatseb. Ta armastab innukalt oma suurt kodumaad Rootsit, selle kõiki elanikekihte. Ta pingutab end tõsiselt, et osutada arusaamist teistegi maade ja rahvaste suhtes. Eelkõige see on aga inimene, too haruldane olend erksa südametunnistusega, tuksuva, väsimatu vaimuga, süttiva südame ja vahelduva tahtega elav inimene, kellele kuulub ta armastus, kelle sügavaima olemuse uurimisele ta on pühendanud tuhandeid lehekülgi. See viimane asjaolu tõestab, et Selma Lagerlöf pole ainult rahvusliku, vaid rahvusvahelise tähtsusega kirjanik, kes on pälvinud püsiva koha maailmakirjanduses.

Marne'i ime – ulgumine kuule

i seda vaimlejate nutunaisust
inimsoo haua!
Lennukeid kas juba langeb haisust
ja tanke saab püüda
sõna rebaserauaga?

„Ulata mulle, Issand, piksepilvest
mõök ja suupill.
Kaunis on riimide rividriillis
toita jänese-kapsaga ilvest.
Vähemalt tonnivõrd dünamiiiti
varuks mu igas puändis.”
Võimatu ainult — nõelale niiti
ja naisele pudrumänd.

Mida siis haliseda tükust tuhkrust
ja magneetmiinest.
Zeniitkahureid ja rohkem suhkrut,
valku, bensini!

Jagavad suurvallad kõike täna,
maad ja taevast.
Lennuk kui õhku tõusis tuna,
allatoom rohkem kas nõuab vaeva.

Marne'i ime —
ulgumine kuule.
Elava nimel —
püssidesse kuule!

Töölisele täna juba palgalist puhkust,
leiba ja raamatut,
selles on tänapäev rohkem uhkust
kui värssides homme
lubada saamatut.

Vaimu pole ilalgi mähtasse löödud
vibu ega messerschmidtiga.
Rokka ja rihmu küll on söödud,
kuid võideldud võidule city'ga.

VARAMU RINGVAADE

ARVUSTUS

Eduard Laugaste: Eesti kirjandus karikatuuris

Akadeemilise Kirjandusühingu kirjastus, Tartu 1939.

Ülalmainitud teose ilmumine E. Laugaste sulest oli teatavaks üllatuseks, kuna mäletavasti aastate eest läbis ajakirjandust sõnum, et seda ainet uurib ja selleks on toetusi saanud üks meie vanemapõlve kriitik-kirjanik. Kui E. Laugaste oma tööga on julgenud vanemast ja eesõigustatud sama aine uurijast ette rutata, siis tuleb seda seletada küll nooruse nobeduse ja arvustuse mittekartmisega.

Peab kohe alguses tähendama, et E. Laugaste töös on arvustajal rohkem kiita kui laita. Autor on võtnud oma ülesannet täie tõsiduse ja asjalikkusega. Nagu „eelmärkmetest“ selgub ja ka aine ulatusest arvestada võib, on autoril teema läbitöötamiseks kulunud üle viie aasta. See pole pikk aeg sellise ulatusliku aine haaramiseks, nagu seda on eesti kirjandus karikatuuris, milline aine on laiali paisatud tuhandetesse ajalehtedesse, ajakirjadesse, albumitesse ning rohkettesse üksikteostesse. Selleks tööks materjali kogumine on aega ja energiat viitvam kui kogutud materjali läbitöötamine, eriti veel meie oludes, kus puudub läbitöötatud bibliograafia ja kus rahvuslik bibliograafiline asutus koos juhatajaga on olemas rohkem nimeliselt, kui sellest kasu on uurijail. Kogu Vabariigi aja jooksul pole suudetud bibliografeerida kõike jooksvatki materjali, rääkimata veel vanemate, enneiseisevusaegsete ajalehtede ja ajakirjade läbitöötamisest. See lünk aga annab end valusalt tunda iga rahvuskultuuri uurija tegevuses. Iga uurija peab ikka ja uuesti läbi lehitsema arvatud ajalehtede ja ajakirjade aastakäigud, kus vähegi võib oletada materjali uuritava küsimuse kohta. Kui palju see võtab asjatut aega, sellest omab kujutuse ainult see, kes seda ise läbi on teinud. Kõige selle aja ja vaeva kulu juures ei või aga kunagi kindel olla, et mõni allikas pole valgustatava küsimuse kohta jäänud kasutamata, mis aga uuritava töö seisukohalt võib olla väga tähtis või vähemalt oluline. Uurijate vaev väheneks ja produktiivsus tõuseks mitmevõrra, kui nendel oleks kasutada usaldusväärne bibliograafia.

Bibliograafia puudumist on kahtlemata valusalt tunnud ka E. Laugaste vaadeldava töö koostamisel. Kõigi eesti kirjandust, kirjanikke ja kirjanduslikke küsimusi käsitlevate karikatuuride ülesotsimine kümnetesse tuhandetesse ulatavaist lehekülgede lademetest on suur musttöö. Leitud materjali rittaseadmise ja süsteemi paigutamise algab alles uurija osa.

Oma teose sissejuhatuses annab autor asjaliku ülevaate karikatuuri olemusest, ülesannetest ja liikidest, sõnades: „Karikatuuril on ikka tendents. Ta on enamasti ikka kellegi vastu, on opositsioonis. Ta kritiseerib, hindab, tõlgitseb, ükskõik, kas ta on h ä ä t a h t l i k v ö i r ü n d a v“ (lk. 7). Meie karikatuur, niisiis ka karikatuur kirjandusest ja kirjanikest on olnud oma valdavas osas ründav. Ta on piitsutanud pahelisust, inimlikku väiklust ja kitsarinnalisust, ta on kiskunud maske maha ja paljastanud avalikkuse ees esineva hiilgava fas-

saadi nürust seljatagust, on ühekülgsest liialdanud harilikult mittenähtavaid omakasulisi tegetsemismotiive, on etendanud seega seltskonna paremiku südametunnistuse osa. Autor on aine esitanud peamiselt kronoloogiliselt ja kirjanduslikke sündmusi valgustanud nende tekimise ajalises järjekorras. Kõigepealt vaadeldakse 19. sajandit, meie karikatuuri algaega. Kuigi esimese karikatuurina märgitakse 1764. aastal keisrinna Katariina II Tartus viibimise puhul kellegi pottseppmeistri poolt aknale väljapandud karikatuure Tartu linnaisade tegevusest, tuleb autori arvates esimeseks karikeeritud kirjanikuks pidada J. V. Jannsenit, kelle maja seinale 7. detsembri ööl 1878. aastal maaliti tõrvaga kaagutav kana. Sellest ajast jälgib autor pidevalt eesti kirjanduse, kirjanduslike rühmituste ja kirjanike karikeerimist, avaldades silmapaistvat hoolt ja usinust karikatuuri tekitanud põhjuste avastamises ning karikatuuride seletamises. Nagu autor ise teose eessõnas ütleb, pole see sugugi kerge töö, sest karikatuuride põhjuseks on „tihti olnud mingi pisisündmus, ajalehesõnum või seltskonnas liikunud jutt, millele on hiljem küllalt vaearikas jälile saada“ (lk. VI).

20. sajandi jagab autor kahte suurde ossa: aastad 1900—1916, kus kees kirjanduslik võitlus „Noor-Eesti“ liikumise ümber, ja aastad 1917—1938, kus tähtsamate alapeatükkidena esinevad „Siuru“, „Boheemkonna lagunemine“, „Tarapita“, „Looming“ ja „Eesti Kirjanike Liit“, „Bumerang“, „Kultuurkapital“, „Reisistipendiumid“, „Auhinnad“, „Kirjanduslik Orbiit“, „Rahvuskirjanikud“, „Looduse romaanivõistlus“, „Üksikud tähtsamad kirjanikud ja nende looming“, „Arvustajad“ ja mitmesugused kirjanduse ning kirjanikega lähedalt seotud küsimused. Lõpus vaadeldakse veel väliskirjanikke eesti karikatuuris, tehakse eesti ja ingliskeelne kokkuvõte, antakse bibliograafia, kasutatud allikate nimestik ja isikunimedede register. Seega haarab teos kogu meie kirjanduse ajaloo selle olulisemas osas ja tähtsamais isikutes.

Ajajärkude iseloomustuses taotleb autor teaduslikult asjalikkust ja katsub esitada kõik olulise, ilma omapoolse seisukohavõtuta, kõik materjali, mis karikaturistidel olnud ütelda ühe või teise rühmituse või kirjaniku tegevuse kohta. Erapoolikust võivad teosest välja lugeda vahest ainult mõned üksikud õrnatundelised asjaosalised. Asjaolu, et autor vaatlejana asub vahel rünnatava, vahel ründaja poolel, ei tohiks olla segav. Sellise laiaulatusliku aine erapooletuks ja mitmekülgseks valgustamiseks peab autor „sõjakirjasaatjana“ otsima positsiooni, kust tal võimaldub sündmusest anda kõige avaramat ülevaadet.

Kuna autor iga küsimuse sissejuhatuseks annab selle ajaloolise tausta, siis teenib käesolev teos rohkem kirjandusloolist ülesannet, kui seda võiks nõuda puht eesti kirjandust käsitleva karikatuuri ajaloolt. Teiselt poolt on aga need sissejuhatused mitmepalgelise aine ühendusmaterjaliks, mis laialivalguva ja väga mitmekesiseid kirjanduslikke ning kultuurilisi küsimusi käsitava arvutu karikatuuride hulga koondab eesti kirjandusloos kui ühendava telje ümber. Nii võib üldiselt autori poolt esitatud aine jaotust ja käsitlust pidada antud olukorras õnnestunuks. Ülearusena tundub sissejuhatuses antud peatükk „Karikatuuri ajaloo“, milles napilt neljal leheküljel katsutakse anda üldist karikatuuri ajalugu. See pole käesoleva teose ülesanne ja osutub nii napil ruumil võimatuks. Eesti karikatuuri ajalugu on mõistetav väga hästi ka ilma maailma karikatuuriloota.

Teoses on toodud ka 41 karikatuurinäidet. Loomulikult oleks iga teose kasutaja tahtnud neid näha rohkem, sest siingi maksab põhimõte, et karikatuur ise ütleb rohkem kui selle parimgi ümberjutustus või asjatundlikum seletus. Arvukamalt näidete esitamist on kahtlemata piiranud kirjastuse majanduslik kalkulatsioon. Kuna meil aga niipea uut sellegaadilist teost pole oodata, siis oleks võidud ka sellest küljest teosele rohkem lubada. Arvukamalt karikatuurinäiteid esitades poleks tarvitarjaskonnalt pahaks pandud ka teose hinna

kõrgendamist, mis muidugi oleks olnud paratamatu. Mis puutub aga karikatuurinäidete valikusse, siis võiks seal tekkida vaidlusi maitsete erinevuse seisukohalt. Tundub, et alati pole võetud mitte olukorda, sündmust või isikut kõige iseloomustavam näide. Sellest tohutust karikatuuride hulgast (bibliograafias on loetletud ligi 2200 erinumbrit) 41 väljavalimine on aga seotud ka eri raskusega. Usume meeeldi, et iga valija saaks erineva koosseisu. Secpärast pole põhjust autori valiku juures ka pikemalt peatuda.

Teise väärtuslikuma osa vaadeldavast teosest moodustab „Bibliograafia“, mis haarab enda alla 48 lehekülge täis lühendeid ja numbreid ning sisaldab kirjanike, kirjanduslike kujude ja teemade tähestikus järjestatud andmed karikatuuride asukohtadest. Kogu bibliograafia sisaldab ligi 2200 eri numbrit, juhatades kätte seega kaugelt üle 2200 eri karikatuuri asukohad, sest paljude numbrite all leidub mitu karikatuuri, nagu näiteks „Ajajärgud eesti kirjanduse elus“, „Kratt“ 28. XII 1926 nr. 52 lk. 416—417, koosneb kaheksast üksikkarikatuurist, bibliograafias esineb aga ühe numbriga. Kirjandusloolaste ja uurijate seisukohalt tuleb teose lõpus antud bibliograafiat pidada väärtuslikumaks kui teost ennast. See vähendab allikmaterjalide otsimisel tunduvalt iga uurija vaeva, andes nende usaldusväärse loetelu. Siit selgub aga ka väga palju huvitavat. Nii on bibliograafia andmetel karikeritavaimaks kirjanikuks August Gailit — registreeritud 1938. a. lõuni 108 karikatuuri. Fr. Tuglas on 102 ja H. Visnapuu 101 karikatuuri aineks. Seevastu on J. Kärner annud ainet 23, G. Suits 30 ja E. Vilde 36 karikatuurile.

Õigupärast on aga bibliograafia see osa, mida iga uurija peaks saama bibliograafilisest asutusest, kui see oleks Vabariigi algpäevist tänini töötanud energilise ja algatusvõimelise juhataja all ning oleks suutnud tänapäeval pakkuda kohapealses kartoteegiski enamvähem täieliku rahvusliku bibliograafia. Meie bibliograafia puudumist aitab keeleteaduse, kirjandusloole, rahvaluule, muinasteaduse, etnograafia ja ajaloo alal osaliselt täita Õpetatud Eesti Seltsi „Eesti filoloogia ja ajaloo aastaülevaade“, mis seni ilmunud 1918—1923 ja 1929—1931 aastate kohta. See aga ei haara kahjuks kõiki vajalikke alasid ega suuda asendada seega üldist bibliograafiat. Näiteks vaadeldava töö koostamisel pole sellest olnud peagu üldse kasu.

Kuigi autoril bibliograafiline osa on nõudnud vast kõige rohkem vaeva, aega ja hoolt, ei saa seda pidada siiski täielikuks ega vigadetuks. Nagu igal inimlikul töö, leidub ka siin puudusi, mis on aga paratamatud. Käesolevate ridade kirjutajal tuli iseseisvalt matkata neid samu radu, lehitseda samu ajalehti ja ajakirju ning teoseid, mida lehitses E. Laugaste vaadeldavat teost koostades, ehk küll ainult üheainsa kirjaniku, Henrik Visnapuu, kohta karikatuure otsides. Saadud andmetel tuleks E. Laugaste bibliograafia H. Visnapuu kohta, lk. 264—266, täiendada 15. VIII 1931 ilmunud „Nooles“ nr. 90 lk. 11 leiduva kolme karikatuuriga ja 4. XI 1933. a. ilmunud „Perupegasuses“ leiduva ühe karikatuuriga. Samas leiduvad ka E. Laugaste poolt registreerimata H. Raudsepa, A. Gailiti ja Fr. Tuglase karikatuurid. Ebatäpsusena märkigem XCVII: 53 esitatud andmeid „Üliõpilasl. 1930 nr. 13 lk. 228“. Järjekordne 1930. aasta „Üliõpilasl.“ nr. 13 algab aga 303 leheküljega ja selles ega eelmises numbris ei leidu osundatud karikatuuri. Küll leidub see aga 1929. a. „Üliõpilasl.“ 13. numbris 228. leheküljel. Autori on viinud eksiteele asjaolu, et mainitud numbril ilmumine tegelikult on toimunud 1930. aasta alguses. Samuti osutub ekslikuks XCVII: 62 antud 1932. aasta 28. XI Päevalehe number. 282 asemel peab olema 326, milles ilmunud osundatud karikatuur ja milline leht kannab ka antud kuupäeva. Teksti lk. 63 viies rida alt osundatud XCVII : 51 peab olema XCVII : 55 jne.

Selliseid pisikepsimusi ja vahelejätmissi võib olla ka teiste autorite juures ja samuti võib

olla ka H. Visnapuu karikatuuride bibliograafias, sest käesoleva ridade kirjutaja poolt koostatud loend ei saa kuidagi pretendeerida täielikkusele. Sellise ulatusliku töö juures, nagu seda on E. Laugaste vaadeldav teos, on sellised eksimused piinlikumagi hoole juures paratamatud.

Meelsasti oleksin näinud, et bibliograafias oleks registreeritud eri numbrite all ainult iseseisvad karikatuurid. Kui üks ja sama karikatuur esineb mitmes kohas, siis oleks tulnud need ilmumiskohad registreerida kõik ühe numbriga all ja nimelt esimese ilmumise järgi. Nii oleks bibliograafias üksikute autorite kohta antud karikatuuride loendi järjenumbrid näidanud ka selle isiku kohta loodud iseseisvate ja erinevate karikatuuride arvu ning vähendanud otsijate vaeva. Nii näiteks oleks XCVII : 47 all XCVII : 56 all toodud andmed, mis on ühed ja samad karikatuurid ning tõenäoliselt trükitud ühe ja sama klišeega.

Kokkuvõttes peame aga mainima, et E. Laugaste „Eesti kirjandus karikatuuris“ on tere- tulnud ja väärtuslik lisa meie väheste kirjandusteaduslikule kirjandusele. See on teos, mis oma huvitavusega suudab haarata laiemaid hulki väljaspool kitsast kirjandusteadlaste ringi ning seal äratada tähelepanu meie kirjandusloole arengu üksikute etappide ning seal tegut- senud isikute ja nende loomingu vastu. Ühtlasi virgutab see jälgima ka võitlust meie kir- janduslike ja kultuuripoliitiliste küsimuste ümber, mida peetud kord suurema, kord väik- semaa ägedusega ja millele karikaturistid on kaasa löönud oma vaheda sulega.

Paul Ambur.

Adolf Hint: Tulemees

Romaan. Noor-Eesti kirjastus, Tartu 1939.

A. Hint on meie kirjanduses juba midagiütlev nimi. Mitte niipalju kujutada kui just üteldakse on Hindil ikka olnud oma viimastes romaanides. Kui meile „Kuldse värava“ juures tundus, et kirjanik on oma valmis töö romaani kujudele vägivaldselt päälle surunud, oma tegelased nagu nudiks kärpinud Freudi või Adleri nimel, peab käesoleva „Tulemehe“ puhul hoopis vastupidist märkima. Siin on autor ennast hoolega varjanud ja on püüdnud suure erapooletuse ja võrdse tähelepanuga vaadelda mitmesuguseid ja erisuguste tõeks- pidamistega inimesi. Ideeline osa, mis autor „Kuldse väravas“ ilmselt oma inimestele ette kirjutab, on siin jäetud täiesti romaani tegelaste hooleks — autor näib olevat annud nende otsingutele ainult oma õnnistuse.

Miljöölt on „Tulemees“ mereromaan. Ometigi ei lange peaaegu mitte mere ja laevaelu kujutamisele, vaid noore trimmeri Eeriku ideoloogilistele siseheitletele, mille taustaks oleks võinud ju olla ka näiteks vabrik. Kuid miks mitte ka meri — peaaegu kui autor laeva- mehe elu väga lähedalt tunneb.

Kui me otsime „Tulemehest“ kui meremeeste-romaanist Conrad'i ja Jack London'i kaudu tuttavat mereromantikat, siis peetume. Romantika on Hint oma romaanist täiesti välja lüli- tanud, õigemini — romantikat pole autor tänapäeva kainesse töö-ellu tahtnudki sisse mon- teerida. Samuti ei ole Hindil ka uljaid laevasõitjaid, kes oleksid nagu sündinud mere- karuks ja ei passiks mujale. Meremees pole Hindil mitte liigi, vaid ameti nimetus. Need- samad mehed, keda täna kohtame laevas, olid eile talusulased või kalurid ja on homme võib-olla juba kaevurid või vabrikutöölised. Laev on meestel tööpaik, siin pole mingit kohta romantilisel mereluulel, vaid tähtis on töötasu. Liiga vähe näeme siin mere avarust ja tunneme tuule kargust, pigem rõhub meid ruhvi kitsus, paneb nurisema ventilatsiooni ja pesemisruumi puudus ja purevad lutikad. Meeste tusad ja soovid piirduvad isiklike ihu-

lähedaste asjadega. Kes ihkab sinise pärlnutriga bajaani, kes peenemat kõrtsi. Mõistlikumatel on neli kuni viis last ja sihiks siefi- või kaptenikoht.

Ainult noor trimmer Eerik Kann tuleb laeva kaugemate perspektiividega. Oma isalt pärandatud kommunistliku evangeeliumiga ei ole tal laevas küll suurt midagi päälle hakata, kuigi venna Martini sõnade järgi pole olukorda, milles ei saaks maksva kapitalistliku süsteemi murdmise ettevalmistamiseks nii või teisiti kaasa aidata. Kohe algul sattub Eerik oma kaaslaste põlu alla, osalt kapteniga suguluse pärast, peajasjalikult küll aga selle tõttu, et ta ei mõista meremeeste toorevõitu olemisse sisse elada. Eerik on karsklane, ei võta osa ruhvi kaaslaste kaklustest, loeb raamatuid — ja saab endale hüüdnimeks „krahv“. Noor maailmaparandaja on meeletu, et nendesamade töölistega, keda ta oma mõttes oli idealiseerinud ja kelle õiguste eest ta võidelda tahtis, nüüd tema isiklik suhtlemine vedu ei võtnud. Pikapäale, kui ta siiski saab enamvähem üheväärse koha oma töökaaslaste seas, ei ole ta meremehi mitte üles viinud oma ideede kõrgusele — vaid on ise teiste mõjul alla tulnud: suitsetab, joob ja teeb muudki, mis ei sobi ta ideoloogiaga ega südametunnistusega.

Vaidluses kapteniga tarvitab Eerik ammutuntud kõnekäände ja teatud partei koosolekutel äratambitud tõdesid. On igapidi näha, et kommunistlikud põhimõtted pole Eerikul mitte ise läbi mõeldud ja kogemuste põhjal päris omaks saanud, vaid raamatutest ja autoriteetidelt (isa ja vend Martin) siiralt üle võetud. Seepärast pole midagi üllatavat, kui Eerikule ka oma kahtluseajad tulevad. Niisama siiralt, kui ta uskus oma kommunistist isa ja venda, kuulab ta ka neid, kellel on maailma elust teissugune arusaamine. Ja kõige lõpuks ei olegi tal tarvis rohkem kui kuulujuttude põhjal tekkinud kabuhirm ja juhuslik vahisõduri püssitoru, et oma senisele evangeeliumile täiesti selg keerata. Juhtumus Soroka propsivirnade vahel annab meile täit tunnistust, et kommunism Eeriku juures oli rohkem tunnete kui mõistuse asi. Isegi kapten peab talle ütleva — „mis sa sääl siis õieti ära nägid“.

Uue suuna saab Eerik usklikult inglise söekaevurilt. Omajagu mõju on ka tema oxfordliikumisest puudutatud sõbranna Liina kirjadel. Ta jõuab veendumusele, et ei saa maailma paremaks muuta teisiti kui üksikisikust alates, ja lahkub laevast täis indu ja vaimustust tegutsemiseks teisel plaanil.

Kui Eerik romaani käigus kaldub vasemalt paremale, siis märkame teise päätegelase, kapten Jürise, liikumises hoopis vastassuunalist tendentsi. Jüris, kes enda alt üles jõukasse kodanlikku seltskonda on pressinud, kaotab ühes oma naise lahkumisega ka pinna jalge alt. Ta hakkab mõtlema, kes ta õieti on ja kuhu kuulub — ja selle mõtlemise esimene tulemus on sõit kolmandas klassis senise esimese ja teise klassi asemel. Endine kindel ja distsipliini nõudev mees hakkab kõrkuma. Norras streigi puhul ajab ta end küll veel korraks sirgu ja näitab karmi kätt — hiljem aga tuleb madrustega ühine kõrts ja kõrtsitüdruk — ning lõpuks skepsis.

Väikse lünga romaani pidevasse käiku teeb kirjanik Marani isik. Terviku seisukohalt vaadates ei ole tingimata tarvilik, et kapteni naise võrgutaja oleks just kirjanik. See oleks võinud olla ka mõni nimeta tundmatu, kellest pikemalt juttutegemine ei näi olevat vajalik. Võib-olla on autor mereromantikast ülistava kirjaniku Marani sisse toonud just enese ülirealistliku käsitlusviisi õigustamiseks.

Mis puutub teose stiili ja üleschitusse, siis on Hint kui kirjanik oma ametis täiesti kodus. Lause on napsõnaline ja tabav, dialoog eriti mahlakas ja elav, päätükide jaotus kõigiti rahuldav; näiteks esimene lühike lõik „Kapella“ ärasõidust päris meistritöö. Eriline meel on Hindil päälkirjade suhtes, ta oskab lühikeses lauses anda otse selle iseloomustava ja tervet päätükki haarava: „Lustige Laterne“, „Kui rändajalt ma küsin...“ jne.

„Tulemees“ on mitmeti huvitav ja probleemetõstev teos — lahendusi aga ei leia me selle raamatu ulatuses. Nagu teada, on käesolev romaan alles esimene osa, mida näitab ka alapealkiri „Trimmer“. Järgmises osas ootame noore Eeriku mehekssaamist ja vastust nii mõnelegi esilekerkinud küsimusele.

Kersti Merilaas.

Salme Kabur: Reet Tammiku

Romaan. K.-Ü. „Loodus, Tartu 1939.

„Reet Tammiku“ on määratud olema isikuromaan. Autor on tahtnud kujutada noore, edasipüüdliku ja iseloomukindla tütarlapse tõusuteed, mis on küllastatud raskuste ja ebaõnnestumistega, ühe sõnaga: tema kannatusteel nii töös kui ka armastuses. Ajaks on tänapäev, miljööliseks taustaks osaliselt Tartu ülikooli-õhkkond, osalt Võru ja Tallinna kooliringkondade-elu. Mõte ei ole olnud halb, sest tõepoolest miks ei või meie kirjanduses eksisteerida „tuulearmukeste“ ja „soomustüdrukute“ keskel ka tõesti üks Reet Tammiku, vapper tänapäeva-tüdruk, reaalsuses karastatud ja illusioonide-taudist mitte nakatatud naine, kes võitleb end välja oma eluülesannete juure. Vaadelgem lähemalt, kuidas on autor tulnud toime oma ülesandega.

Kõigepealt kipub siingi silma paistma asjaolu, mida leiame kirjanduses, tihti isegi selle vägagi väärtuslikus osas, mitte üsna harva. See on nimelt see, et peategelane resp. peategelased, kellele on pühendatud hoole ja andumusega tähelepanu, jäävad ähmasemaks kui mõningate üksikute joontega skitseeritud kõrvaltegelased. Eriti juhtub seda noorte autorite puhul, ja nimelt seetõttu, et neil ei ole veel mõõdutunnet. Kuigi nad võivad olla andekad, neil ei ole veel küllalt kogemusi, et eraldada olulist ebaolulisest, nad sattuvad liialdustesse, kaotades seega usutavust, nad on tähelepanematud seal, kus tarvis on olla eriti lahtiste silmadega. Oma loomishoos nad ei malda küllalt põhjalikult ja sügavalt läbi mõelda seda kuju, mida nad hakkavad maalima. Kõik see kipub meenuma ka noore „Reet Tammiku“ autori puhul.

Näib kindel olevat, et Reet Tammiku on autorile endale olnud südamelähedane kuju. Autor mitte ainult ei tunne huvi selle kuju vastu, vaid ta lausa on k i i n d u n u d temasse. Mitte asjata ei pudene Reet Tammikust kõneldes autori ridadesse mitmesugused hellitlevad ja sümpaatiat reetvad väljendused. Silmapaistva korduvusega nimetatakse Reet Tammikut „väikeseks“ ja eriti näib imponeerivat autorile ta „väike käsi“; ega muidu ta sellest nõnda tihti kõneleks. Kõik see näitab, et autor on vist küll suure andumusega maalinud Reet Tammikut. Ometi jääb see kuju mitmeti küsimärgiliseks ja lahkkeliliseks ja mida enam romaani lõpu poole, seda enam ta muutub isegi elutuvõitu abstraktsiooniks. Autor, otsekui vaistlikult tajudes seda, õnnistab Reet Tammikut üha suureneva lastekarja ja raskemate hingehädadega, kuid sellel ei ole veenvat jõudu, sest autor ei anna psühholoogiliselt elavat kude. Ta näib romaani lõpu poole otsekui väsinud ja rutanud olevat ning hakanud siis üha enam nagu rõhutama, et vaadake, kui raske on elu, aga kui tubli ja õilis on Reet Tammiku.

Kõige veenvam on Reet Tammiku romaani alguslehekülgedel, kus me näeme teda ta kehvas üliõpilastoas leiva- ja haridusemurede keskel. Siin ei saa salata autori leidlikkust tema valgustamises ning oskust tuua diskreetselt ja taktiliselt esile mõningaidki imponeerivaid jooni tema iseloomu põhimustris. Õige usutavana hakkab kumama, et Reet Tammiku on vägagi arenenud hingeeluga naine ning et tema loomupärast intelligentsi ja puhtuse-

vaistu on eriti teritanud elu hädad ja inetused. Ei ole kahtluset, et autor on teda ka edaspidi tahtnud nendes raamides kujutada, kuigi võib-olla vahelduvate nüanssidega, kuid miskipärast ta hakkab sekka poetama, nagu poolkogemata, meid teissuguses suunas mõtlema panevaid toone. Autoril on loomupärane tung anda elujaatavat, elujulget ja põhiliselt üllast kaju, kuid otsekui kartes, et Reet Tammiku saab liiga „positiivne“, hakkab ta seda puudutama (võib-olla kogemata?) riivavate faktidega, unustades või mitte teades, et niisugused kurikuulsad sildid nagu „positiivsus“ ja „negatiivsus“ ei võta ega anna midagi ühele kirjanduslikule kujule, kellel muidu on elulist jõudu.

Võtame kasvõi järgmise fakti: Reet Tammiku tunneb vaimset, hingelist ja meelelist huvi üliõpilase Kaj Vezereki vastu, ühe sõnaga — ta armastab seda siiralt. Vahekord toob kaasa raseduse. On inimlikult mõistetav, et puht väliste asjaolude tõttu on naine tõepoolest mõnikord sunnitud niisuguses situatsioonis talitama teisiti kui seda nõuab loodus. See on siis paratamatus, kuigi väga vastumeelne ja kurb paratamatus. Kuid peab olema tõepoolest üsna arenematu hingeeluga või ebatervete instinktidega naine, kes suudab nimetada seda, et ta rasedaks on jäänud, „lolliks saatuseks“ ja „häbitavaks seisukorras“. Ometi Reet Tammiku teeb seda. Seda kõige pühamat, mis võib sündida ühe naise elus — ükskõik ka milline selle naise situatsioon „ametlikult“ ei ole, sest see ei saa ometi tõeliselt arenenud ja intelligentes ühiskonnas mõõtuandvana kõne alla tulla — puudutada nii alandavate sõnadega, tähendab mõõta elu mingisuguse naeruväärselt pealiskaudse moraalimõõdupuuga. Nii iseseisvalt, elujulgelt ja teadlikult naiselt, nagu pidi olema Reet Tammiku, oodanuksime küll hoopis midagi muud. Kas seda, et ta püstipäi ja suure sisemise rõõmuga oleks kannud oma olukorda, keeldudes kõikide raskuste kiuste midagi vägivaldset ette võtmast, või siis, kui see olnuks väliste raskelt rusuvate seikade tõttu tõepoolest mõõdapääsmatu, tunnud pärast seda väikestki meeleolulist depressiooni, mis oleks meid veennud, et Reet Tammiku ei käsita sellelaadilisi sündmusi elus (mis tema elus on pealegi esmakordne) mitte niisuguse tuimusega, mis on omane hoopis teiselaadilistele naistele.

Sellest momendist jätkub, et muuta Reet Tammikut eetilisel logisevaks kujuks. Ei päästa enam palju autori hilisem loetelu Reet Tammiku teeneist lastesünnitamise alal, sest me oleme juhtunud nägema Reet Tammiku põhilist eluvaadet. Hakkame taipama, et Reet Tammiku on põhiliselt üsna iseteadlikkusetä, väiklaste eelarvamistega aheldatud naine, kes sööb ja salgab, kes ise oma tegusid häbeneb. Ta näib olevat üks neid keskpäraseid naisi, kellele välised olukorrad on mõõtuandvamad kui elu ürgne ja sügav tuum ise. Niisugune Reet Tammiku piilub paratamatult siit-sealt läbi, nii väga kui meid autor ka ei püüa veenda vastupidises.

Romaani edasi lugema sundis lootus, et kuigi Reet Tammikul ei ole tugevaid elulisi tõekspidamisi, võib-olla autor tahab meid üllatada mingisuguste finessidega tema puht intellektuaalses arenemises. Kuid ka siin jäetakse Reet Tammiku keskpäraseks. Ta lõpetab küll usinasti ülikooli ja rakendub agarasti pedagoogilisse tegevusse, kuid kõik see sünnib käsitöölise espriiga. Me ei märka temas seda vaimset elevust ja liikuvust, mis sunniks teda süüvima nii teadusse kui ka praktilisse tegevusse tõelise huvinõtkusega. Reet Tammiku on vaimse hiilgusetä naine, kelle peamiseks vooruseks jääb ta sipelgausinus. Ometi autor on kaugel olnud tahtmisest fikseerida teadlikult mingisugust täiesti keskpärast karakterit, nagu seda teostas näiteks Flaubert oma Bovary-romaanis.

Ma ei arva aga sugugi, et Reet Tammiku mõnevõrra ebaselge profiil oleks johtunud autori kirjanduslikust impotentsusest. Seda tõendab see, et autor Kaj Vezerekist ja mõnest

teisestki kõrvaltegelasest on suutnud anda väheste joontega küllalt ilmekad palged. Kaj Vezereki puhul autor opereerib tihti ainult vihjetega, kuid ta on suutnud anda sellele kujule ometi elulist jõudu. Kaj Vezerék hoiab lugeja tähelepanu ja huvi pinevil. Ta fanaatiline, osalt lapsemeelne kiindumine, kõikumine ekstaasi ja endaohverduse ning jäiga kohusetundetuse vahel, ta mehelik küllastumine Reet Tammikust, kelle naiselikud vaistud ei näi küllalt ergalt funktsioneerivat selleks, et osata hoida mehes pidevalt valvel huvi enda vastu, kõik see teeb seda omapäraseks ja meeleejävaks kujuk, kelles ristlevad mitmesugused hingelised põhijõud. Autor ei ole läinud teda idealiseerima, aga ka mitte tõrvama mustade värvidega. Ta on lahendanud selle kuju noore kirjaniku kohta küllalt tunnustava takti ja diskreetsusega. Reet Tammiku peategelasena aga on seisnud autorile vististi niivõrd lähedal, et ta ei ole saanud seda kuju anda küllalt erapooletus ja mõjuvas valguses. Distantis oleks olnud siin tarvilik.

„Reet Tammiku“ tahab olla psühholoogiline romaan. Olustikulisele küljele on siin õige mõõdumisi ruumi lubatud. Kuid psühholoogilise romaanina ta on veel liiga hõre, et saavutada täit mõju. Autoril on silma tegemaks tähelepanekuid elust, seda ka inimese hinge- maastikel (näiteks meele jääb sagedane vaistliku taju esilekerkimine. Igakord kui Reet Tammiku ja Kaj Vezerék kasvõi paariks nädalakski lahkuvad, sünnib see Reeda poolt ahastusrikkalt ja pisaraterohkelt. Reet tajub vaistlikult, et ta ei suuda Kajd kõita küllalt lõplike sidemetega, otsekuu aimates ette pahimat. Sellelaadilisi tähelepanekuid on siin romaanis mitmeid), ka on tal õige voolavat jutustamisoskust, kuid ta ei suuda veel reaalsust läbi valgustada küllalt sügavalt. Autor peaks püüdma sinnapoole, et suruda võimalikult vähestesse sõnadesse võimalikult tihedamat sisu, ühe sõnaga väljenduslikku ökonoomiat, mis juba iseenesest eeldab lähenemist ainele täiesti läbimõeldult. Ma väga ootan, et Salme Kabur oma järgmises teoses näitab, et ta ei ole jäänud puhkama esimese näilise õnnestumise hellitavasse paistesse, vaid et see on teda teadlikuks teinud kohustusist ja nõudeist kirjanduse vastu. Eeldusi tal kirjanduslikuks loominguks kahtlemata on.

Erna Tilleman.

LÜHITEATEID

Ilmub sari ühiskondlike ja sotsioloogilisi teoseid.

Kirjastus-osaühing „Kultuurkoondis“ on asunud koos Akadeemilise Majandusteadlaste Seltsi ja Eesti Majandusteadlaste Seltsiga ühiskondlike ja sotsioloogiliste teoste sarja väljaandmisele.

Sarja väljaandmiseks on moodustatud toimetus, kuhu kuuluvad: prof. Edg. Kant, prof. Ed. Poom, prof. J. Vasar, ministriabi A. Keller ja Ratsionaliseerimiskomitee nõunik V. Erit.

Kavatsetud sarjas ilmuvate teoste valik on toimetuse poolt koostatud järgmiselt: Rudolf Kjellén: „Riik kui eluvorm“; Imre Vida: „Sotsiaalse tõusu probleem“; Pitirim Sorokin: „Sotsioloogilised teooriad“; André Joussain: „Masside hingeelu“; Ferdynand Zweig: „Majandus ja tehnika“.

Kuna meie senine majanduslik ja sotsioloogiline kirjandus on olnud võrdlemisi väike, tähendab nimetatud sarja ilmumine selle-alalise kirjanduse rikastamist väärtuslike uudisteostega, millised pealegi igaüks on tunnustatud ja suurt tähelepanu leidnud.

Kaks raamatut sarjast ilmuvad veel sel kevadel, ülejäänud kolm aga sügisel.

Kirjanduslikke võistlusi 1940. a.

Nagu eelmistel aastatel, nii on meil ka tänava välja kuulutatud mitu kirjanduslikku võistlust.

Neist on varasemaks K./ü. „Looduse“ lastekirjanduse võistlus (nooremale astmele), millele tööde vastuvõtmise viimaseks tähtpäevaks on 3. mai 1940. a. Tööde suuruseks sellel võistlusel võib olla 15.000—60.000 täheruumi ja nendele on kirjastuse poolt ette nähtud viis auhinda: I — 250 kr., II — 200 kr., III — 150 kr., IV — 100 kr. ja V — 50 kr. Žürii avaldab oma otsuse hiljemalt 1. juunil 1940. a.

Järgneb K./ü. „Looduse“ romaani võistlus tööde vastuvõtmise viimase tähtpäevaga 25. aug. 1940. a. Sellel võistlusel võistlevate käsikirjade suurus võib olla 300.000—600.000 täheruumi ja nendele on kirjastuse poolt ette nähtud kolm auhinda: I — 1000 kr., II — 750 kr. ja III — 500 kr. Žürii avaldab oma otsuse 25. sept. 1940. a.

Ainult 5 päeva hilisem on „Päevalehe“ romaani võistluse tööde vastuvõtmise viimane tähtpäev, nimelt 1. sept. 1940. a. „Päevalehe“ romaani võistlusel võistlevate tööde suuruse alammääraks on 280.000 täheruumi ja nendele on korraldaja poolt ette nähtud kolm auhinda: I — 1000 kr., II — 500 kr. ja III — 300 kr. Žürii avaldab oma otsuse 1. okt. 1940. a.

*

Äratrükina „Vanast Tallinnast“ ilmus Fr. Puksoo poolt kirjutatud raamat „Jacob Johann Köhler, esimese Eesti Piibli Trükkal“. Sisaldab 34 lk. teksti ja 3 reprod., tiraažiga 40 eks., ning on trükitehniliselt laitmatult välja antud „Hansa“ trükikoja poolt.

*

Kolmekümne viie eksemplarilise tiraažiga ilmus teine album Märt Laarmani „Kymme puulõike ekliibrist käsitrükis“. Sisaldab 10 uut raamatumärki. Väljaande hinnaks on 15 krooni.

*

Roomas ilmuv ajakiri „Orizzonti“ nr. 78, 21. II s. a. toob Ants Murakin'i suurema kirjutuse „Panorama dell' Arte Estone“, mis sisaldab pikema kirjelduse uemast eesti kunstist. Samuti on esitatud üle 20 illustratsiooni, mis peegeldavad tähtsamaid kunstnikke. Umbes pool neist on pühendatud skulptuurile, ülejäänud maalikunstile, puuduvad täiesti graafikat käsitlevad illustratsioonid.

TRÜKIVIGU

„Varamu“ nr. 3 viimase pilditahvli allkirjas on trükitud „Valerian“, peab olema „Valeria Loik“. — „Varamu“ nr. 4 lk. 381 on trükitud „Henrik“, peab olema „Hendrik Adamson“.

Vastutav ja tegev toimetaja: Henrik Visnapuu. Väljaandja: K. O/Ü. „Kultuurkoondis“. Kunsti-
osakonna toimetaja: Hanno Kompus. Arhitektuuri-osakonna toimetaja: Alar Kotli.

„Varamu“ toimkond: Juhan Aavik, Artur Adson, Eduard Hubel, Hanno Kompus, Vladimir Paavel,
August Perandi ja Alar Kotli.

Toimetuse ja talit. aadr.: Pärnu mnt. 10, k. 14. Toimetuse telef. 411-34. Talituse telef. 412-13.

Trükiarv 5000 eksemplari.

A/S. „Ühiselu“ trükk, Tallinn, Pikk 42. 18. IV 1940.

Kõikjal

kus ka viibite, olgu Teie lahutamatuks kaaslaseks

PÄEVALEHT

„LASTE RÕÕM“ on ainulaadne laste ajakiri

MITMEKESIST KIRJANDUST PAKUVAD

„Päevalehe“ raamatukauplused

TALLINN, SUUR KARJA 23 • PIKK 2

EESTLASTE JÕUPINGUTUSTE JA VAIMULOO-
MINGU TULEMUSI VALGUSTAB IGAKÜLGSELT

UUS EESTI

KIIRELT JA USALDATAVAULT INFORMEERIB
„UUS EESTI“ OMA LUGEJAJD KÕIGIST
SÜNDMUSTEST NII KODU- KUI VÄLISMAALT

TELLIGE VEEL TÄNA „UUS EESTI“

Ühiselu

trükikoja

JUHTLAUSEKS ON

HEA TÖÖ, TÄPNE JA KIIRE
TELLIMISTE TÄITMINE,
MÕÕDUKAD HINNAD

SELLEPÄRAST AKTSIASELTS
„ÜHISELU“ TRÜKIKODA ONGI
SEE ASUTIS, MIDA TEIE VAJATE
OMATRÜKITÖÖDE TÄITMISEKS

TELLIMISTE VASTUVÕTMINE
TRÜKIKOJA KONTORIS
PIKK TÄN. 42, TALLINNAS
TELEFONILISED TELLIMISED
T E L E F O N 4 4 2 - 0 4

